

T.C.
GAZI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK
LİSANS
TEZİ

TÜRKİYE'NİN İHRACAT YAPISI VE REEL DÖVİZ
KURU İLE İHRACAT ARASINDAKİ NEDENSELLİK
İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1997-2015)

YASEMİN YURTOĞLU

İŞLETME ANABİLİM DALI
FİNANSMAN BİLİM DALI

MAYIS 2016

**TÜRKİYE’NİN İHRACAT YAPISI VE REEL DÖVİZ KURU İLE İHRACAT
ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1997-2015)**

Yasemin YURTOĞLU

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
İŞLETME ANABİLİM DALI
FİNANSMAN BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

MAYIS 2016

Yasemin YURTOĞLU tarafından hazırlanan “Türkiye’nin İhracat Yapısı ve Reel Döviz Kuru ile İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği (1997-2015)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi İşletme Anabilim Dalında Finansman Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Kürşat YALÇINER
İşletme Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Zeki YANIK
İşletme Fakültesi, Atılım Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/

Üye : Doç. Dr. Cihan TANRIÖVEN
İşletme Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/

Tez Savunma Tarihi: 31.05.2016

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Suna BAŞAK
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

(İmza)

(Adı Soyadı)

(Tarih)

Yasemin YURTOĞLU

31.05.2016

TÜRKİYE’NİN İHRACAT YAPISI VE REEL DÖVİZ KURU İLE İHRACAT ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1997-2015)

(Yüksek Lisans Tezi)

Yasemin YURTOĞLU

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mayıs 2016

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye’de reel döviz kuru ile ihracat arasındaki ilişki 1997:01-2015:06 dönemleri için aylık veriler kullanılarak Granger nedensellik testi ile araştırılmıştır. Analizde reel döviz kuru ve ihracat verilerinin logaritmaları kullanılmıştır. Öncelikle, çalışmada durağanlığın belirlenmesi için ADF birim kök testi yapılmıştır. Birim kök testi sonuçlarına göre tüm verilerin birinci farklarında durağan oldukları görülmüştür. Daha sonra seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı eş-bütünleşme testi ile incelenirken, kısa ve uzun dönemli ilişkiler hata düzeltme modeliyle incelenmiştir. Seriler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuş ancak kısa dönemli bir ilişki bulunamamıştır. Son olarak da seriler arasındaki ilişkinin yönü Granger nedensellik testi ile belirlenmiştir. Ampirik bulgular sonucunda; hem reel döviz kurundan ihracata hem de ihracattan reel döviz kuruna doğru bir nedensellik bulunamamıştır.

Bilim Kodu : 1153
Anahtar Kelimeler : Reel Döviz Kuru, İhracat, Nedensellik
Sayfa Adedi : 110
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Kürşat YALÇINER

THE CAUSAL RELATIONSHIP BETWEEN THE REAL EXCHANGE RATE AND EXPORT : THE CASE OF TURKEY (1997-2015)

(Master Thesis)

Yasemin YURTOĞLU

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

May 2016

ABSTRACT

This study investigates the relationships in Turkey between the real exchange rate and export on monthly basis over the period 1997:01 to 2015:06 by using the Granger causality test. The logarithm of the real exchange rate and export data were used in the analysis. Firstly, ADF unit root test was used to determine stationarity of the series. According to the result of the tests revealed the first differences of all series were determined as stationary. Then while the existence of a long-term relationship between the series was examined by the co-integration test, the short and long-term relationships were examined by the error correction model. The long-term relationship between the series was found whereas the short-term relationship between them could not be found. Finally, the direction of relationship between the series was determined by Granger causality test. The empirical results indicated that; not only from the real exchange rate towards the export but also from the export towards the real exchange rate the causal relationship could not be determined.

Science Code : 1153
Key Words : Real Exchange Rate, Export, Causality
Page Number : 110
Supervisor : Prof. Dr. Kürşat YALÇINER

TEŞEKKÜR

Bu çalışmamın her aşamasında yardım ve katkılarından dolayı başta danışmanım Prof. Dr. Kürşat YALÇINER'e, ekonometrik analizlerde yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Nezir KÖSE'ye, çalışmam boyunca her zaman bana yol gösteren ve benden desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Ahmet AKSOY'a ve Yüksek Lisans eğitimim boyunca katkısı olan tüm Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Öğretim Üyelerine teşekkürü bir borç bilirim.

Hayatımın her alanında olduğu gibi tez çalışmam sırasında da göstermiş oldukları anlayış ve destek için çok değerli aileme; sevgili annem Şerife YURTOĞLU'na, sevgili babam Halil YURTOĞLU'na teşekkürlerimi sunarım.

2.2.3.1. Devalüasyon	16
2.2.3.2. Revalüasyon	17
3. DIŞ TİCARET VE DIŞ TİCARETİ AÇIKLAYAN TEORİLER	19
3.1. Dış Ticaretin Tanımı	19
3.2. Dış Ticaret Teorileri	20
3.2.1. Klasik dış ticaret teorileri	20
3.2.1.1. Mutlak üstünlükler teorisi	22
3.2.1.2. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi	23
3.2.2. Neo klasik dış ticaret teorileri	24
3.2.2.1. Fırsat (Vazgeçme) maliyetleri	25
3.2.2.2. Faktör donatımı (Heckscher-Ohlin) teorisi	26
3.2.3. Dış ticareti açıklayan alternatif teoriler	26
3.2.3.1. Nitelikli işgücü teorisi	27
3.2.3.2. Teknoloji açığı teorisi	27
3.2.3.3. Ürün dönemleri teorisi	27
3.2.3.4. Tercihlerde benzerlik teorisi	28
3.2.3.5. Ölçek ekonomileri teorisi	29
3.2.3.6. Monopolcü rekabet teorisi	30
4. TÜRKİYE'DE 1980 YILI SONRASI UYGULANAN DÖVİZ KURU POLİTİKALARI VE İHRACAT POLİTİKASINDA YAŞANAN GELİŞMELER	31
4.1. 1980 Yılı Sonrası Döviz Kuru Ve İhracat Politikasında Yaşanan Gelişmeler	33
4.1.1. 1980-1988 Dışa açılma dönemi ve 24 Ocak kararları	33
4.1.2. 1989-1995 Dönemi ve 5 Nisan kararları	39
4.1.3. 1996-2000 ve Gümrük birliğine geçiş dönemi	42
4.1.4. 2001-2004 ve Güçlü ekonomiye geçiş dönemi	48
4.1.5. 2005'ten Günümüze döviz kuru politikaları ve Türkiye ihracatı	51
4.2. 1980-2015 Döneminde Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi	53
5. TÜRKİYE'NİN İHRACAT YAPISI VE GELİŞİMİ	59

5.1. Türkiye İhracatının Mal Gruplarına Göre Dağılımı ve Gelişimi	59
5.2. Türkiye İhracatının Yapıldığı Ülkelere Göre Dağılımı ve Gelişimi	61
5.3. Türkiye İhracatının Sektörel Yapısı ve Gelişimi	64
6. REEL DÖVİZ KURU İLE İHRACAT ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ	67
6.1. Ampirik Literatür	67
6.2. Veri Seti	70
6.3. Yöntem	70
6.3.1. Birim kök testi	71
6.3.2. Eş-bütünleşme analizi	72
6.3.3. Hata düzeltme modeli	72
6.3.4. Granger nedensellik testi	73
6.4. Ampirik Bulgular	74
7. SONUÇ VE ÖNERİLER	79
KAYNAKLAR	83
EKLER	95
ÖZGEÇMİŞ	110

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.1. Mutlak üstünlükler teorisi emek başına birim üretim.....	22
Çizelge 3. 2. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi (Emek başına birim üretim)	24
Çizelge 3.3. Fırsat maliyet teorisi; ulusal paralarla iç fiyatlar	25
Çizelge 4.1. 1995-1999 Yılları arası Türkiye'nin AB ülkelerine ihracatının gelişimi	43
Çizelge 4.2. 1980-2015 Yılları arasında dış ticaret verileri	53
Çizelge 5.1. Mal gruplarına göre ihracat	60
Çizelge 5.2. 2005- 2015 Yılları arası Türkiye'nin ihracatının ülke grupları itibariyle dağılımı (%)	63
Çizelge 5.3. Türkiye'nin ihracatının başlıca sektörlerle göre dağılımı (Milyon \$)	65
Çizelge 6.1. Reel döviz kuru ve ihracat serileri ADF birim kök testi (düzey)	75
Çizelge 6.2.Reel döviz kuru ve ihracat serileri ADF birim kök testi (birinci farklar).....	75
Çizelge 6.3. Engle- Granger eş-bütünleşme analiz sonuçları	76
Çizelge 6.4. Hata terimlerine dayalı Granger eş-bütünleşme sonuçları.....	76
Çizelge 6.5. Hata düzeltme modeli sonuçları	77
Çizelge 6. 6. LREDK ve LİHR arasında Granger nedensellik test sonuçları	78

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. İmkansız üçleme	4
Şekil 2.2. Döviz kuru sistemlerinin sınıflandırılması	4
Şekil 4.1. Toptan eşya fiyatları ve kur sepeti (Yıllık yüzde değişim).....	45
Şekil 4.2. Temmuz 2001- Aralık 2002 döneminde uygulanan kademeli band.....	46
Şekil 4.3. 2000 Yılında gerçekleşen kümülatif TEFE ve döviz sepeti artışı	47
Şekil 4.4. Türkiye'nin ihracat ve ithalat gelişimi, 1980-2015	55
Şekil 4.5. İhracatın ithalatı karşılama oranı (1980-2015)	58

SİMGELER VE KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey-Fuller
AIC	: Akaike Information Criterion
DF	: Dickey-Fuller
DK	: Döviz Kuru
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade
IMF	: International Monetary Fund
REDK	: Reel Effective Exchange Rate
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
ÜFE	: Üretici Fiyat Endeksi
VAR	: Vector Auto Regression
VEC	: Vector Error Correction

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında teknolojinin ulaştığı düzey genel olarak dünya ekonomisinin de gelişmesini hızlandırmıştır. Uluslararası ekonomik ilişkiler basit teorilerle açıklanamayacak kadar karmaşık ve iç içe geçmiş, ülkelerin ekonomileri daha fazla birbirine bağlı ve dolayısıyla küresel hareketlere daha açık ve etkilenebilir bir hal almıştır. Özellikle 1980’li yılların ortalarından itibaren küreselleşme tüm dünyayı etkisi altına almış ve 1990’lı yıllarla birlikte bu etki çok daha hızlanmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle artık ulusal ekonomik yapılar dış gelişmelere daha duyarlıdır ve uluslararası etkileşimlerin çok daha kısa zaman aralıklarıyla sonuçlarının ortaya çıktığı hassas dönemler yaşanır olmuştur. Yeni dünya düzeni, uluslararası ticareti ve dolayısıyla da ticaretin ödeme aracı olarak para birimlerinin etkinliğini artırmıştır. Ulusal paraların değişim aracı olarak yaygın kullanılan para birimleri karşısındaki itibarı, ihracat ve ithalat büyüklükleri, yapısal stabilitenin sağlamlığı, üretim ve istihdamın olumlu düzeylerde olması, refah düzeyinin gelişmişliği ve genel olarak ekonomik gelişmişlik düzeyi bileşik kaplar kuralında olduğu gibi birbirleriyle paralellik gösterir. Bir ülkenin ekonomik göstergeleri, kendi içinde birbirleriyle yoğun etkileşimde olduğu kadar diğer ülkelerin verileriyle de etkileşim altındadır. Artık sadece gerçekleşen ve sonuçları elde edilen veriler değil hedeflenen ve gelecekte ulaşılabilirliği kesin olmamakla birlikte beklenen veriler dahi tüm dünya ekonomileri için önemli hale gelmiştir. Bütün bu karmaşık küresel yapı içinde uygulanan döviz kuru rejimleri, ülkelerin dünya ekonomileriyle bütünleşmesine giden yolun yapısının nasıl olacağını belirler. Türkiye’de 1980 öncesi sabit kur rejimi uygulanmış, 1980 sonrası ise esnek kur rejimine geçiş tercih edilmiştir. Her ne kadar esneklik, 1980 – 1989 arası sık sık devalüasyonların yaşandığı sabit kur rejimi uygulanarak sağlanmaya çalışılmış olsa da 1989 – 1999 arasında kontrollü serbest döviz kur rejimi ile bu esneklik artırılmış ve 2000’li yıllarla birlikte TCMB’nin müdahalelerinin sınırlandırıldığı serbest kur rejimine ulaşılmıştır. Benzer şekilde 2000’li yıllara kadar kısmen 2000’li yıllarla birlikte tümüyle ihracata dayalı büyüme modeli seçilmiş ve halen de bu model uygulanmaktadır. Hiç şüphesiz reel döviz kuru, ithalat, ihracat ve cari denge üzerinde belirleyici olan ekonomik göstergelerin en önemlilerinden biridir. Ulusal paranın mal ve hizmet değişiminde yaygın olarak kullanılan para birimleri karşısındaki değerinin düşüklüğü ya da yüksekliği ihracata, ithalata ve cari işlemler dengesine doğrudan etki eder. Reel döviz kuru bu nedenle oldukça önemlidir ve reel döviz kurunun düşmesi, ulusal paranın değerinin artmasına ve dolayısıyla dışarıdan

temin edilen mal ve hizmetlerin ucuzlamasından dolayı ithalatın artmasına; reel döviz kurunun yükselmesi, ulusal paranın değerinin düşmesine ve dolayısıyla da yerel mal ve hizmetlerin ucuzlamasından dolayı ihracatın artmasına neden olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada reel döviz kuru ile ihracat arasındaki nedensellik ilişkisinin 1997:1-2015:6 dönemlerini kapsayan aylık verilerle uygulamalı olarak araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada sırasıyla; ilgili literatüre, ekonometrik model ve veri setinin açıklamalarına ve ampirik bulgulara yer verilmiştir. Elde edilen bulguların değerlendirilmesiyle çalışma son bulmaktadır.

Çalışma amacının ve nedeninin anlatıldığı birinci bölümün ardından, ikinci bölümde döviz kuru sistemleri ile politika araçlarına ve döviz kurunun belirlenmesine yönelik teorik yaklaşımlara yer verilmiştir. Sabit kur sistemi, dalgalı kur sistemi ve diğer ara kur rejimleri bu bölümde ele alınmıştır. Dış ticaret kısıtlamaları, döviz kontrolü ve kur ayarlamalarına da yine bu bölümde değinilmiştir.

Üçüncü bölümde öncelikle dış ticaret kavramı tanımlanmıştır. Daha sonra klasik, neo-klasik ve alternatif dış ticaret teorileri ile ilgili bilgiler verilmiş, teorik yaklaşımlar anlatılmıştır.

Dördüncü bölümde Türkiye’de 1980 sonrası dışa açılmaya yönelik yapısal dönüşümlerin yaşanması nedeniyle uygulanan döviz kuru politikaları ile ihracat politikasında yaşanan gelişmeler, dönemler itibariyle incelenmiş, Türkiye’de dış ticaretin gelişimi veriler üzerinden yorumlanmıştır.

Çalışmanın beşinci bölümünde Türkiye ihracatının yapısı, mal gruplarına ve ihracatın yapıldığı ülkelere göre ele alınmış, Türkiye’nin sektörel yapısı ile gelişimi değerlendirilmiştir.

Altıncı bölümde reel döviz kuru ile ihracat arasındaki nedensellik ilişkisinin ekonometrik analizi yer almaktadır. Analiz için yararlanılan ampirik literatür, kullanılan veri seti, analiz yöntemleri ve ampirik bulgular bu bölümü oluşturmuştur.

Son bölümde ise araştırmanın bulguları literatüre uygun olarak yorumlanmış, çalışmada ulaşılan sonuçlar anlatılmıştır.

2.DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ VE DÖVİZ KURU POLİTİKA ARAÇLARI

2.1.Döviz Kuru Sistemleri

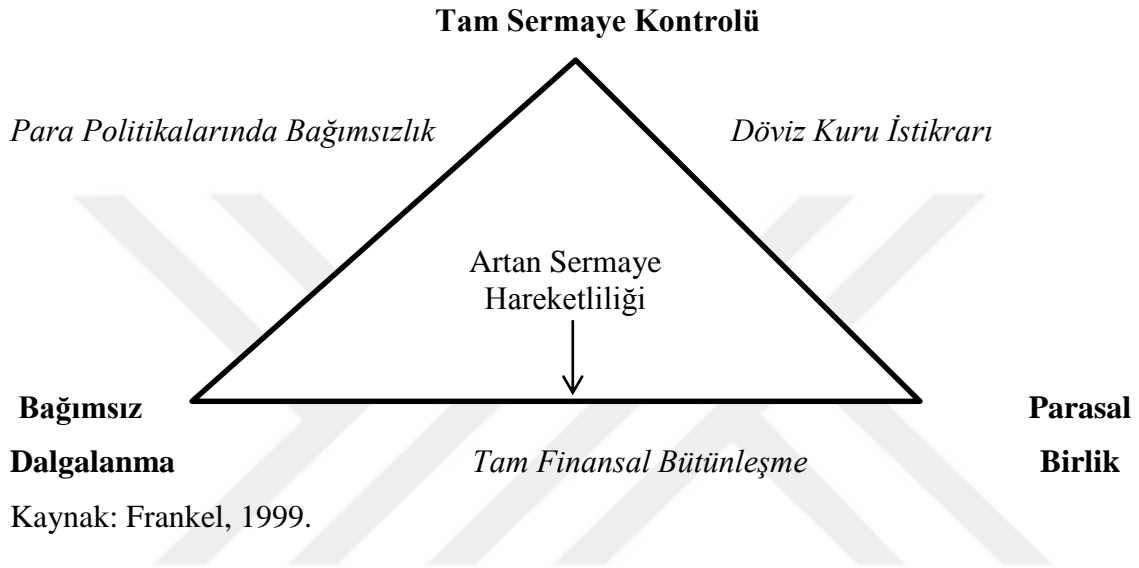
Döviz kurlarının nasıl ve hangi otoriteler tarafından belirleneceği, serbestçe ya da resmi kararlarla kurlarda değişme olup olmayacağı veya hangi ölçülerde olabileceği gibi kuralların bütününe döviz kuru sistemi denir. Döviz kuru sistemini kısaca ifade etmek gerekirse döviz kurlarının belirlenme ve değişim rejimi olarak tanımlanabilir (Aydın, 2009: 58).

Döviz kuru sistemlerinin sınıflandırılmasında çeşitli ölçütler kullanılabilir. Bu ölçütler; merkez bankasının müdahale politikasının var olup olmadığı ve kurların önceden belirlenip belirlenmediği olabilmektedir. Eğer önceden ilan edilmiş bir parite kurundan işlemler yapılıyorsa sabit döviz kuru sisteminden bahsedilebilir. Parite kurunun olmadığı bir ortamda merkez bankasının piyasaya ani müdahalesi ile döviz kuru aşağı ve yukarı yönlü hareket ediyorsa bu durumda da dalgalı döviz kuru sistemlerinden bahsedilebilir (Yalçın, 2012: 65).

Günümüzde ülkeler için, özellikle de gelişmekte olan piyasalar için, en önemli ekonomik sorunlardan bir tanesi sorunsuz ve mükemmel bir şekilde uygulanabilecek bir döviz kuru sisteminin hangisinin olduğudur. Bu konuda ekonomistlerin vardığı ortak görüş, her ülke için tek bir mükemmel sistem olmadığı ve her döviz kuru sisteminin belli şartlar çerçevesinde kullanılabileceği sonucudur (Özdemir, 2010). Frankel'e göre '*Tek bir rejim, tüm ülkeler için doğru olamaz ve bir ülke için tek bir rejim her zaman doğru olamaz*' ifadesi veya '*Hiçbir zaman tüm ülkeler için geçerli olabilecek tek bir kur rejimi yoktur*' cümlesi ülkelerin kur tercihlerinde yol gösterici olmaktadır (Yalçın, 2012: 73).

Frankel'e göre, kur sistemi seçilirken dikkat edilmesi gereken iki unsur vardır. Bunlardan bir tanesi her ekonominin üretim çeşitliliği, nominal milli gelirinin büyüklüğü ve coğrafi konumu gibi öznel koşullardır. İkinci unsur ise öznel koşulları ne olursa olsun, tüm ekonomiler için geçerli olan 'imkansız üçleme' hipotezidir (İnan, 2002).

İmkansız üçleme hipotezine göre, bir ülkede kur istikrarı, para politikalarında bağımsızlık ve uluslararası finans piyasalarıyla bütünleşme şeklinde üçlü bir amacın aynı anda bulunması mümkün değildir. Bu amaçların en az birinden vazgeçilmelidir. İmkansız üçleme hipotezini temsil eden Şekil 2.1'in her bir köşesi yukarıda sayılan hedeflerin en fazla ikisini bir araya getirebilmekte ve hedeflerden birinden vazgeçilmesini zorunlu kılmaktadır (Kaya ve Güçlü, 2005).

Şekil 2.1. İmkansız üçleme

Bu bölümde döviz kuru sistemleri; sabit, ara ve dalgalı kur sistemi olmak üzere üç ana başlıkta incelenecektir.

Kaynak: Yalçınar, 2012: 75

Şekil 2.2. Döviz kuru sistemlerinin sınıflandırılması

2.1.1. Sabit döviz kuru sistemi

Sabit kur sisteminde döviz kurları, piyasada oluşan arz ve talep yapısı dikkate alınmaksızın resmi otoriteler tarafından belirlenir ve belirlenen parite sürdürülmeye çalışılır (Bulut ve Demirel, 2012: 55).

Bu sistemde, döviz kurlarının istikrarı Merkez Bankasının döviz piyasasında alım ve satım işlemleri ile sağlanır. Bunun için Merkez Bankası'nda altın ve yabancı döviz stokunun yeterli düzeyde olması gerekir. Örneğin döviz kurları yükselmeye başladığı zaman Merkez Bankası piyasaya döviz sürer. Tersine döviz kurları düşmeye başladığı zaman Merkez Bankası tanzim alım satımları yaparak döviz kurlarını sabit tutar (Parasız ve Yıldırım, 1994: 79).

Sabit döviz kuru sisteminde ulusal para ile yabancı para arasındaki değişim oranı parite kuru olarak isimlendirilir (Yalçiner, 2012: 65). Bu sistemde ülkeler sabit kurdan paralarını bir değer standardına bağlayarak bir parite kuru oluştururlar ve piyasa kurunun da bu parite etrafında dar sınırlar içinde değişmesine izin verirler. Paritenin altındaki ve üstündeki dalgalanma sınırları, ne derece genişletilirse sisteme o derece esneklik tanınmış olur (Karagöz, 2009: 2).

Sabit döviz kuru sistemlerinin avantajları şu şekilde sıralanmaktadır;

- Sabit kur sistemleri, kurlar sabit olarak tutulabildiği sürece, ekonomik birimlere geleceğe dönük olarak planlama yapma imkanı verir. Böylece yatırım ve ticaret hacminin genişlemesine yardımcı olur (Karluk, 2005: 536).
- Bu sistemde, yüksek enflasyona sahip bir ülke parasının değerinin, enflasyon oranı düşük ve ekonomisi güçlü başka bir ülkenin para birimine sabitlenmesi yoluyla enflasyonun kontrol altına alabilmektedir. Döviz kurunun ekonomi için bir nominal çapa olarak kullanıldığı bu yöntemle, yüksek enflasyona sahip ülke, diğer ülkeden ithal ettiği parasal disiplin ve kredibilite sayesinde ekonomisini istikrara kavuşturabilmektedir (Kaya, 2009: 5).

- Sabit döviz kuru sisteminin diğer bir avantajı, döviz kuru istikrarını sağlama adına istikrar önlemlerinin ön plana çıkarılması ve para operasyonlarından kaçınılmayı sağlamasıdır (Yalçiner, 2012: 69).

Sabit döviz kuru sistemlerinin dezavantajları ise şu şekilde sıralanmaktadır;

- Sabit kur sisteminde temel sorun hükümetlerin istikrar amaçlı olarak para politikasından yararlanamamalarıdır. Örneğin; bir ülkenin ihracatına olan talebin birdenbire ve sürekli olarak düştüğü bir durumda böyle bir şok fiyatların esnek olduğu bir dünyada bile bir ülkenin durumunu kötüleştirecektir. Ancak sabit döviz kuru sisteminde ve nominal ücret ve fiyatların yapışkan olduğu bir ekonomide zarar çok daha büyük olacaktır. Kısa dönemde ihracat ve ithalat nispi fiyatları ayarlanamadığı için, yurtiçi istihdam ve üretim düşecektir (Parasız, 1996: 353-354).
- Sermaye girişleri enflasyon üzerinde baskı yaratabilir. Sermaye çıkışları ise rezervlerde erimeye yol açabilir. Merkez Bankası, müdahalelerinin likidite üzerindeki olumsuz etkilerini dengelemek üzere ters taraflı sterilizasyon işlemleri yapmak zorunda kalabilir. Bu işlemler, merkez bankalarına ek maliyetler yükler (Karlık, 2005: 536).
- Bu sistemde bağımsız para politikaları uygulanamamaktadır. Yerel paranın sabitlendiği yabancı ülkenin parasal politikalarından doğrudan etkilenme şeklinde ortaya çıkar. Bağlı olunan para cinsinin değerindeki ani değişimler ekonomiyi bir bütün olarak etkiler. Ayrıca, kur istikrarı hedefi olduğundan bağımsız bir para politikası uygulamak son derece güçleşir (İnan, 2002: 5).
- İlan edilen kurların sürdürülmesinde başarılı olmak için Merkez Bankası'nın yeterli düzeyde rezerve sahip olması gerekir. Örneğin, döviz talebinin arttığı dönemlerde piyasanın bu talebi karşılanmakta, bunu yaparken paritenin korunması için Merkez Bankası aynı zamanda rezervleri kullanmaktadır. Bu sistemin etkinliği önemli ölçüde rezerv seviyesine bağlıdır (Erçevik, 2011: 9-10).
- Sabit kur sistemlerinde bir büyük yabancı ülke parasının uluslararası rezerv aracı olarak tutulması emisyon kazançları (seignorage) sorunu doğurur. ABD, baskı

maliyeti sıfıra yakın olan dolarla ithalatını finanse etmekte, dolayısıyla ithalatının değeri ölçüsünde emisyon kazancından yararlanmaktadır. Türkiye ise dolar rezervlerini artırabilmek için mal ve hizmet ihraç etmesi ya da başka bir reel maliyete katlanması gerekir. Kısacası, parası dış ödemelerde kullanılan ya da rezerv olarak tutulan ülkeler yalnızca emisyon kazançlarından yararlanır (Seyidoğlu, 1994b: 14).

2.1.1.1 Tam dolarizasyon (Full dollarization)

Bu sistemi uygulayan ülke parasal bağımsızlığına son vermekte ve başka bir ülkenin para birimini kullanmaktadır. Parasal disiplini artırdığından güvenilirliği fazladır. Ayrıca istikrarsız bir döviz kurunun neden olduğu olumsuzlukları ortadan kaldırır. Senyoraj gelirinin kaybı, Merkez Bankası'nın son kredi merci işlevini yerine getirememesi, döviz kuru krizlerine karşı ekonominin duyarlı duruma gelmesi ise uygulamanın dezavantajlarıdır (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000).

Dolarizasyon kavramı, bu tür bir kur sisteminin uygulanması durumunda sadece dolar kullanılacağı anlamına gelmemektedir. Uluslararası piyasalarda güçlü ve geçerli olan doların tercih edilmesi, dolarizasyon kavramının kullanılmasına yol açmıştır. Örneğin, Panama ve Ekvator dolarizasyonu tercih eden ülkelerdir. Bu ülkeler kendi ulusal para birimi yerine Amerikan Doları'nı kullanmaktadır (Kansu, 2006: 33). Avrupa Para Birliği üyesi ülkelerin tamamı da ulusal para birimine sahip olmayan ülkelerdeki kur rejimi grubuna girmektedir. Ulusal para birimi bulunmayan bu ülkeler, ortak bir para birimi olan Euro'yu kullanmaktadır (Yalçınar, 2012: 78).

2.1.1.2. Para kurulu (Currency board)

Para kurulu, bir ülkenin para arzı mekanizmasını, sabit kurdan döviz rezervlerine bağlayan bir sistemdir. Bu sistemde, ulusal para sabit döviz kurundan bir rezerv paraya bağlanmalı, ulusal paranın rezerv paraya tam ve sınırsız konvertibilitesi sağlanmalı ve sistemin uzun dönemde işleyişini garanti edecek yasal bir çerçeve oluşturulmalıdır (Togay ve Barışık, 2000).

Para kurulu, düşürülmesi zor enflasyon yaşayan, istikrardan yoksun ülkelerde son çare olarak uygulanır. Bu sistem, dolaşımdaki paranın yine ulusal para olmasından dolayı dolarlaşmadan farklıdır (Ertürk, 2001: 332). Ayrıca, Merkez Bankasının yerine veya mevcut Merkez Bankasına paralel, bağımsız kurum olarak faaliyet göstermektedir (Müslümov, Hasanov ve Özyıldırım, 2002: 12).

Bu sistemin uygulanması kolay olmakla beraber para ve maliye politikalarının güvenilirliğini artırması, döviz kuruna istikrar kazandırması, faiz oranları birleştirmesi ve finansal derinliği artırması gibi avantajları vardır (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000). Buna karşın, bu sistemin dezavantajları ise Merkez Bankasının işlevinin ve kur istikrarı olduğu için bağımsız bir para politikası izlenme olasılığının ortadan kalkması, rezerv parası kullanılan ülkedeki şoklara açık duruma gelinmesidir. Bu sistemin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için güçlü bir finansal yapının olması gerekir.

Para kurulu, hükümetin yurtdışındaki kredilerdeki artışı kesin bir şekilde engelleyerek enflasyonu düşürmede etkili bir kur sistemi olmasına rağmen, Merkez Bankası gibi bir kurumu elimine ettiğinden, bankacılık sisteminde yaşanan sorunlara müdahaleyi zorlaştırmaktadır. Para kurulu, döviz krizi olasılığını azaltmakta ancak bankacılık krizine zemin hazırlamaktadır (Kansu, 2006: 34).

2.1.2. Ara rejimler

Ara kur rejimlerinde ülke ulusal para birimini çeşitli şekillerde yabancı para birimine bağlamakta, fakat sabit kur rejimlerinde olduğu gibi katı taahhütte bulunmamaktadır. Zaman içerisinde ülkeler döviz kurlarında dönemsel ayarlamalar yapabilmektedir. Ara kur rejimlerinin sabit kur rejimlerine göreceli avantajı para politikasını kısmen kullanabilmesi, dalgalı kur rejimlerine göreceli avantajı ise parasal istikrar sağlamaya daha yatkın olmasıdır (Müslümov, Hasanov ve Özyıldırım, 2002: 14).

Ara rejimler aynı zamanda son 10 yılda yaşanan krizlerin oluşmasında ve derinleşmesinde önemli roller oynamıştır. Ara rejimlerin oynadığı roller şu şekilde sıralanabilir (Yalçiner, 2012: 79):

1. Sabit kur rejiminin uygulanması ile birlikte ulusal paranın aşırı değerlenmesi gündeme gelmektedir. Aşırı değerli kur nedeniyle dış ticaret açığı artmakta ve cari işlemler dengesinde önemli bozulmalar görülmektedir.
2. Kurun sabit tutulacağı yönündeki taahhüt, yurt içindeki ekonomik aktörlere (aynı zamanda yurt dışındaki aktörlere) örtük bir güvence sağlayarak, yurt dışından aşırı borçlanmayı teşvik etmekte ve ekonomide bir risk oluşturmaktadır.
3. Cari açığın finansmanı genellikle kısa vadeli dış borçlanma ile yapılmaktadır. Bu şekildeki bir finansman, kısa vadeli borç yükünden kaynaklanan riski de artırmaktadır.
4. Sabit kur taahhüdü kısa vadeli sermaye hareketlerinin ülkeye girişini teşvik etmekte fakat, ileriki bir dönemde ulusal paranın devalüe edileceği korkusu bu türden fonların kitleler halinde ülkeyi terk etmesine yol açmakta ve ülkede bir krizi tetikleyebilmekte veya derinleştirebilmektedir.
5. Spekülatif saldırı durumlarında merkez bankalarının kuru sabit tutmada ısrarlı davranmaları (rezervlerde büyük oranlı kayıplara neden olacak kadar) ekonomide büyük zararlara yol açarak kriz daha da derinleştirilebilmektedir. Aynı zamanda merkez bankaları, ulusal paraya gelen satış baskısını azaltmak için faiz oranlarını yükseltmektedir. Bu durumda da bankacılık sisteminde büyük zararlar oluşmaktadır.

Ara rejim uygulamaları aşağıdaki gibidir:

2.1.2.1. Diğer geleneksel sabit döviz kuru (Other conventional fixed peg arrangements)

Bir ülke (resmi olarak ya da fiilen) ulusal parasını sabit bir oranda bir başka ülkenin para birimine veya en fazla ticareti olduğu ya da mali ortaklıkları bulunan ülkelerin paralarından oluşan para sepetine bağlar. Ticaret, hizmet ve sermaye hareketlerinin coğrafi dağılımının yansımalarına göre değer belirler. Pariteyi değiştirilemez olarak tutmak için bir vaat yoktur. Döviz kuru ortalama bir kur etrafında \pm % 1'den daha dar bir bant aralığında

dalgalanabilir ya da döviz kurunun en fazla ve en az değerleri arasında en az 3 ay için %2'lik dar bir bant aralığında kalır. Para otoriteleri doğrudan (piyasada dövizin alım/satımı yoluyla olduğu gibi) ya da dolaylı (faiz politikaları, döviz kuru mevzuatının yeniden düzenlenmesi ya da döviz kuru hareketlerini sınırlandıran toplumsal uzlaşma ile uygulamalar üzerinde çalışma ya da başka kamu kurumlarının müdahalesi yoluyla olduğu gibi) müdahaleler kanalıyla döviz kurunu sabit tutmaya hazırdırlar. Para politikasının esnekliği sınırlı olmakla birlikte, geleneksel merkez bankası işlevleri hala mümkün olmakta ve para otoriteleri, göreceli nadiren olmakla birlikte, döviz kurunun seviyesini ayarlayabilmektedir (Bubula ve Ötker - Robe, 2002).

2.1.2.2. Yatay bantlar içinde sabit kur sistemi (Pegged exchange rate within horizontal bands)

Yatay bantlar içinde sabit kur sistemi, döviz kurunun alt ve üst sınırları belirlenmiş bir bant içerisinde hareket etmesidir. Döviz kurunun ilan edilen resmi kurdan \pm yönde belirli bir yüzde oranıyla dalgalanılmasına izin verilir. Dalgalanma aralığı, geleneksel sabit kur sistemine göre daha geniş bir bant içerisinde gerçekleşir. Artı (+) yön yatay bandın üst sınırını, eksi (-) yön de alt sınırını gösterir. Sistemin dışsal şoklardan ve spekülatif hareketlerden daha az etkilenmesi için yatay bant geniş tutulur. Dar tutulan bantlarda spekülatif hareketler nedeniyle piyasaya daha fazla müdahale edilmesi gerekebilir (Yalçiner, 2012: 80). Bant aralığına bağlı olarak sınırlı derecede para politikası tedbiri vardır (IMF, 2003).

2.1.2.3. Sürünen pariteler döviz kuru sistemi (Crawling peg)

Sürünen pariteler döviz kuru sisteminde, ülke parasının değeri önceden açıklanmış sabit bir değer etrafında belirli limitler içinde dalgalanmaktadır. Fakat esas alınan sabit değer seçilmiş ekonomik göstergeler ve özellikle ödemeler dengesindeki gelişmelere bağlı olarak ayarlanabilmektedir (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000). Fakat sistemin özelliği merkezi kurun kendisinin, geçen belirli hafta veya ayların ortalamasına göre değiştirilmesidir. Onun için bu uygulamalara bazen '*göstergeye göre kur ayarlaması yapılan sistemler*' de denilmektedir. Diyelim ki eğer piyasa kuru alt destekleme sınırında veya ona yakın bir düzeyde kalıyorsa, yeni merkezi kur aşağı doğru ayarlanır. Böylece

kurlarda yapılan ufak ayarlamalarla uzun dönemli temel eğilimleri engellemeden kısa-süreli belirsizlikler giderilmeye çalışılır (Seyidoğlu, 1994: 663).

Bu sistemde döviz kurlarında yapılacak ayarlamalar objektif göstergelere göre daha önceden belli olduğundan, spekülâtif sermaye akımlarının özendirilmesi için buna uygun bir faiz politikası izlemek gerekir. Örneğin göstergelere göre ulusal parayı yüzde 5 devalüe etmek gerekiyorsa, ülkeden sermaye kaçışını önlemek için faiz oranını yüzde 5 den daha yüksek oranda artırmak gerekir (Seyidoğlu, 1994a: 663).

Sürünen pariteler sistemi İsrail, Şili ve İtalya tarafından belirli dönemlerde uygulanmıştır.

2.1.2.4. Sürünen bantlar döviz kuru sistemi (Crawling pegs)

Sürünen bantlar döviz kuru sisteminde, döviz kuru paritesi belirli bir aralık içinde belirlenmekte ve belirli zamanlarda değiştirilmektedir (Yalçiner, 2012: 81). Parite büyük ticari ortaklarıinkiyle kıyaslanmasıyla oluşan geçmiş dönem enflasyonlarındaki farklar; hedeflenen enflasyon ile büyük ticari ortakların beklenen enflasyonları arasındaki farklar vb. gibi belirli hesaplanabilir göstergelerdeki değişikliklere tepkiyle belirli aralıklarla ayarlanmaktadır (IMF, 2003). Dalgalanma aralığının dışına çıkılması gibi sapma durumlarında para otoritesi kura müdahale eder. Sürünen bant sisteminde, bant genişlerse dalgalı kura, daralırsa sabit kura yaklaşılmaktadır. Sistemin esnekliği dalgalanma aralığına sahip oluşundandır. Bu aralık, sürünen merkezi kurun çevresinde simetrik olabileceği gibi, üst ve alt yönlerde asimetrik olabilmektedir (Aydın, 2009: 68).

2.1.3. Dalgalı kur sistemi

Dalgalı döviz kuru sisteminde; kurun değeri döviz piyasasında günlük belirlenmektedir. Bu sistemde, devletin herhangi bir müdahalesi söz konusu değildir. Mekanizmanın altında yatan temel fikir, ulusal paranın değerinin döviz arz ve talebine göre serbest piyasada belirlenmesinin kabul edilmesidir. Dış ticaret dengesi, ithalat ve ihracat malları, hizmetler ve kısa dönemli sermaye hareketleri düzeltmeleri döviz kurundaki değişmelerle gerçekteşir. Döviz kuru, ödemeler dengesindeki açık ya da fazlaya neden olan unsurlara cevap verecektir. Bir ödeme açığı, ülke parasının değişim oranında değer

düşüşünü (depreciation); halbuki bir ödeme fazlası ülke parasının değer kazanmasını (appreciation) uyarır. Bu dengesizliklere döviz kurunun cevap vermesi ile dış ticaret akımları ve sermaye hareketlerindeki değişimler başlar (İyibozkurt, 2001: 389).

Dalgalı kur sisteminde kurların arz ve talepteki değişimlere duyarlılığı arz ve talep eğrilerinin esnekliğine bağlıdır. Arz eğrisinin esnekliği ne kadar küçük olursa, talepte belirli bir kayma, döviz kurlarında o derece şiddetli bir değişmeye yol açar. Bunun gibi talep esnekliği ne kadar düşükse arzdeki değişmelerin etkisi o kadar derece büyük olur (Öçal, 2006: 54-55).

Dalgalı döviz kuru sistemlerinin avantajları şu şekilde sıralanmaktadır (Karluk, 2005: 535);

- Döviz kuru piyasalarında beklenen arz ve talep değişimleri döviz kuruna yansır. Esnek kur sistemlerinde piyasada fiyat dengesizlikleri oluşması mümkün olmadığından, spekülasyon hareketleriyle kar elde edilemez.
- Esnek kur sistemleri içsel ve dışsal şokların gerektirdiği ayarlamaları döviz kurlarına yansıttığından, parasal büyüklükler yabancı sermaye hareketlerinin etkisine maruz kalmaz.
- Merkez bankaları, bağımsız para politikası uygulayabilirler. Döviz arz ve talebi piyasa tarafından dengelendiğinden, merkez bankası müdahaleleri en aza indirgenir.
- Esnek döviz kuru sisteminde etkin işleyen bir döviz piyasası söz konusudur. Bu piyasada kurlar, şoklara hızla ve tam olarak uyum sağlar.
- Dış ticarete kurun değerlenmesine bağlı bir rekabet kaybı yaşanmaz ve ödemeler dengesi açısından bir sorun ortaya çıkmaz.
- Kur istikrarı bir hedef olarak alınmadığı için, bu sistemde merkez bankası daha etkin bir para politikası yürütme imkanına sahiptir.

Dalgalı döviz kuru sistemlerinin dezavantajları şu şekilde sıralanmaktadır (Karluk, 2005: 535);

- Döviz kurlarının gelecekteki değerine ilişkin belirsizlikler, ekonomideki karar alıcıların fiyatlamalarını sağlıklı olarak yapabilmelerini zorlaştırır.
- Döviz kuru belirsizliklerine karşı türev işlemler aracılığıyla korunma sağlamak mümkün olsa da, bu durum maliyetleri arttırır.
- Döviz piyasalarında döviz kurları geçici de olsa dönemsel dengesizlikler gösterebilir. Yüksek nominal ve reel döviz kuru dalgalanmaları, ekonomide yanlış kaynak dağılımına yol açabilir.
- Esnek kur sisteminde dış ülkelerdeki enflasyon, kur yoluyla ülkeye ithal edilir.
- Serbest kura bağlı olarak hem risk, hem de ekonomideki birimlerin risk algısı artar. Bu sebeple risk primleri yükselir. Hem ticari, hem de mali işlemlerde azalış olabilir.
- Esnek kura geçildiğinde, açık pozisyonda bulunan firma ve bankalar kurun olası bir yükselmesinde büyük ölçüde zarar görürler. Bu da, ekonomide istikrarsızlıklara yol açabilir.

2.1.3.1. Yönetimli dalgalanma (Managed floating)

Bu sistemde döviz kurlarında, iç ve dış enflasyon oranları, dış ödemeler bilançosu durumu ve uluslararası piyasalardaki gelişmelere bağlı olarak sık sık ayarlamalar yapılır. Ulusal para için belirlenmiş bir parite yoktur. Döviz kurlarında sürekli ayarlamalar yapılması, sisteme esneklik kazandırır. Fakat diğer yandan kurların hükümetçe belirlenmesi dolayısıyla sistem serbest değişken kur sisteminden ayrılmaktadır. Türkiye’de uygulanan sistem bunun benzeridir. Ayrıca Güney Kore gibi bazı gelişmekte olan ülkeler bu sistemi uygulamaktadırlar. Meksika, Mısır, Hindistan, Yugoslavya v.s. (Seyidoğlu, 1991: 615)

2.1.3.2. Serbest dalgalanma (Free floating)

Döviz kurunun değeri piyasalarda serbestçe belirlenir ancak faiz ile bir ölçüde kura müdahale edilebiliyor. Ancak bu kur sisteminde de para otoritesi (Merkez Bankası) döviz alım-satımı yoluyla kura müdahale edilebiliyor veya etmek zorunda kalabiliyor. Döviz kurunun düzeyi ekonomi politikasını yönlendirenler tarafından son derece önem kazanıyor. Ancak bu müdahale aşırı dalgalanmaları önlemeye yönelik olarak gerçekleştiriliyor. Dış ve reel şoklara karşı direnç sağlayan bu sistemde rekabet gücü korunabiliyor ve Merkez Bankası kur istikrarı yerine kısa vadeli faiz oranlarında istikrarı hedefleyen bağımsız para politikası uygulayabiliyor (Uzunoğlu, 2003: 13).

Sistemin olumlu özelliği nominal döviz kurundaki değişikliklerin, dışsal ve içsel şoklara uyumlu ayarlanması ve yüksek oranda rezervlere ihtiyaç olmamasıdır (Edwards ve Savastano, 1999).

Sistemin en zayıf yönü ise kur belirsizliği sonucu ortaya çıkan kur riski ve enflasyon ithali. Bu nedenle para politikası ile döviz kurunun düzeyi dolayısıyla enflasyon arasında sıkı bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Hem nominal hem de reel döviz kurunun düzeyinin ne olacağı hassas bir konu haline gelmektedir (Uzunoğlu, 2003: 13).

2.2. Döviz Kuru Politika Araçları

Döviz kuru politikaları, döviz kuru sistemleri ile anlam yakınlığı içinde bulunan bir kavramdır. Döviz kuru politikaları, ülkenin döviz kuru sistemi konusunda bilgi vereceğinden, bu iki kavramın neredeyse aynı anlama gelebileceği söylenebilmektedir (Dündar, 2010: 44).

Döviz kuru politikası, hükümetlerin uluslararası ödemeleri belli bir düzen içinde gerçekleştirmek amacıyla dış ödeme dengesini etkilemek için döviz kuru ile ilgili olarak aldıkları bütün önlemlerdir. Bu önlemleri çoğu defa ülkeler tek başlarına almak yerine, uluslararası para sisteminin yönlendirilmesine göre uygulamaya koymaktadırlar. Ülkeler, dış ödeme dengelerini sağlamak için çeşitli önlemlere başvururlar. Esnek kur sisteminde dış denge, döviz kurlarının arz ve talep şartlarına bağlı olarak serbestçe dalgalanmasıyla sağlanır. Esneklik kazandırılmış sabit kur sisteminde döviz kurları, serbest bir şekilde

dalgalanmadığı için dış denge, döviz kurunun hükümet kararıyla değiştirilmesi ile sağlanmaya çalışılır (Karluk, 2009: 549).

Kur tespitinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında en önemli fark, amaç konusunda belirir. Gelişmiş ülke için amaç; piyasa şartlarınca belirlenen kurun ne ölçüde orta vadede istikrarlı olup olmadığının anlaşılmasına yardımcı olmaktır. Yani bir anlamda cari kurun denge kurundan sapma gösterip göstermediğini ortaya koymaktır. Diğer ülkelerde ise; orta vadede sürdürülebilir ve seviyesi korunabilir gerçekçi ve istikrarlı bir kur oluşturmaktır (Abuşoğlu, 1990: 51).

Dış denge açıklarının giderilmesi için hükümetlerin uyguladığı döviz kuru politikaları dış ticaret kısıtlamaları, döviz kontrolü ve kur ayarlamalarıdır.

2.2.1. Dış ticaret kısıtlamaları

Dış ödeme dengesizlikleri süreklilik gösteren ülkenin, açıkları rezervleri kullanarak finanse etmesi olanak dışıdır. Çünkü her şeyden önce ülkenin dış rezervleri sınırsız değildir. O bakımdan bu gibi durumlarda finansman dışı yollara başvurmak gerekir. Bunlardan birisi dış ticaret ve kambiyo kısıtlamaları ile açıkları baskı altına almaktır. Bu amaçla gümrük tarifeleri, kotalar ve döviz kısıtlamalarıyla ithalat hacmi daraltılmaya ve yurt dışına sermaye çıkışları engellenmeye çalışılır.

Aslında bu yöntemle açıklar giderilmiş olmaz, baskı altına alınmış olunur. Ayrıca böyle bir uygulama liberalleşme ve dünya ekonomisindeki globalleşme eğilimlerine de ters düşer. Örneğin, gümrük tarifelerini çok yanlı görüşmelerle indirmek için çalışmalar yapan GATT'a üye bir ülkenin, uluslararası taahhütlerine aykırı olarak, yeniden tarifelerini yükseltmesi düşünülmemesi gereken bir durumdur (Seyidoğlu, 1994b: 46).

2.2.2. Döviz kontrolü

Genel olarak dövizle ilgili işlemler üzerine hükümetin koymuş olduğu kısıtlamalara, diğer bir deyişle, döviz piyasasına yapılan hükümet müdahalelerine **döviz kontrolü** adı verilir. En katı şekliyle döviz kontrolünde serbest bir döviz piyasası yoktur, her türlü döviz işlemleri hükümet tekeli altındadır. Hükümetler döviz alım ve satım işlemlerini yürütmek üzere Merkez Bankası veya diğer bir kamu kuruluşunu görevlendirirler. Dış alemden bir döviz geliri elde edenler bu dövizleri belirli bir süre içerisinde, ilgili bankaya satmak zorundadırlar. Bu şekilde biriken döviz gelirleri, çeşitli dış ödeme ihtiyaçları arasında dağıtırlar (Seyidoğlu, 1994a: 382).

2.2.3. Kur ayarlamaları

Sabit kur sistemlerinde dış dengenin sağlanmasında uygulanan politikalardan biri de kur ayarlamalarıdır. Kur ayarlamaları devalüasyon ve revalüasyon olmak üzere iki şekilde yapılır. Fakat ister hükümet kararıyla kurların ayarlanması, isterse serbest piyasada ulusal paranın değer kazanması (appreciation) ya da kaybetmesi (depreciation) biçiminde olsun, kur değişimlerinin uluslararası ekonomik işlemler üzerindeki etkileri farklı değildir. Şöyle ki ulusal paradaki değer kayıpları (devalüasyon)'ndan ülkenin ihracatını artırıp, ithalatını azaltarak ticaret bilançosunu olumlu yönde etkilemesi (ticaret bilançosu açığını gidermesi) beklenir. Bunun tersine, ulusal paranın değer kazanması (revalüasyon) da ihracatı engelleyip ithalatı özendirerek ticaret bilançosunu olumsuz yönde (ticaret bilançosu fazlalarının eritilmesi) etkiler (Seyidoğlu,1994b: 47).

2.2.3.1. Devalüasyon

Devalüasyon, ulusal paranın dış değerinin hükümetçe düşürülmesidir. Devalüasyon, açıktır ki sabit kur rejimleri çerçevesinde söz konusu olabilecek bir uygulamadır. Serbest kur rejiminde, paranın dış değeri, serbest piyasalarca ayarlanmaktadır (Paya, 2013: 187).

Devalüasyonun amacı ihraç mallarını yabancı ülke paraları cinsinden ucuzlatmak ve dolayısıyla ihracatı artırmak; ithal mallarını ise ülke parası cinsinde pahalılaştırmak ve ithalatı azaltmaktır. Yani, milli paranın değerini düşürerek fiyat mekanizması kanalıyla ödemeler bilançosu açığını kapatmaya çalışmaktır (İyibozkurt, 1982: 133).

Devalüasyon başlıca iki sebeple yapılır. Bunlar;

- İhracatı teşvik ve ithalatı kısmak suretiyle dış ticaret açıklarının kapanmasını sağlamak,
- İç fiyatlar ile dış fiyatlar arasında mevcut bulunan dengesizliği ortadan kaldırmak.

Kambiyo kısıtlamalarının bulunduğu bir ekonomide fiyatlar genel seviyesi yükselirken ticaret yapılan diğer ülkelerde fiyat artışları yavaş bir seyir izlerse, bir süre sonra bir kur ayarlaması yapmak gerekebilir. Çünkü, ülke içinde fiyatlar genel seviyesinin artması ile ihraç malları pahalılaşır iken ithal malları nisbi olarak ucuzlar. Daha çok ihracat yapabilmek için bu malların fiyatlarının dış piyasalarda ucuzlatılması gerekir. Bu ise, yabancı paraların ülkeden aynı birim para ile daha çok mal ve hizmet satın alabilmesi ile mümkündür. Bunu sağlayacak mekanizma ise ulusal paranın dış değerini düşürmek, yani devalüasyondur (Karluk, 2003: 412).

2.2.3.2. Revalüasyon

Revalüasyon, ulusal paranın yabancı paralar karşısında değerini yükseltmek anlamındadır. Görüldüğü gibi devalüasyon ve revalüasyon amaçları ve etkileri bakımından zıt kavramlardır. Revalüasyon ödemeler dengesi devamlı fazla veren ülkelerin tercih ettiği iktisadi bir işlemdir.

Revalüasyonun amacı, ihraç mallarını yabancı para cinsinden pahalılaştırmak ve dolayısıyla ihracatı azaltmak, ithal mallarını ise ülke parası cinsinden ucuzlatmak ve ithalatı artırmaktır. Revalüasyona başvuran ülkelerin asıl amacı, ödemeler dengesi fazlalıklarını azaltmak değil, bu fazlalıkların neden olduğu enflasyonu önlemektir.

3. DIŞ TİCARET VE DIŞ TİCARETİ AÇIKLAYAN TEORİLER

Bu bölümde dış ticaret, diğer bir ifadeyle uluslararası ticaret tanımlandıktan sonra dış ticareti açıklayan teoriler; klasik, neo klasik ve alternatif dış ticaret teorileri olmak üzere üç bölümde incelenmiştir.

3.1. Dış Ticaretin Tanımı

Bağımsız ülkeler arasındaki mal, hizmet, sermaye ve fikri mülkiyet haklarının karşılıklı olarak değiştirilmesine dış ticaret denir. Herhangi bir ülkede üretilen malların, hizmetlerin, sermayenin ve fikri mülkiyet haklarının bir başka ülkede ya da bölgede satılması, dağıtılması ya da başka bir yolla fayda yaratılması için tüketici ya da dağıtıcılara ulaştırılması dış ticaretin kapsamını oluşturur. Kısaca özetlemek gerekirse dış ticaret ithalat ve ihracat hareketlerinin tümüdür. Ülkelerin siyasal ve ekonomik gelişmelerine, zenginleşmelerine, kalkınmalarına doğrudan katkı sağlamak için dış ticaret çok önemlidir. Makroekonomik yapıların ileri teknoloji ile desteklenerek istikrarlılığının sağlanması dış ticaretin yüksek rekabet gücüne ulaştırılmasını sağlar (Gültekin, 2011).

Ülkeler arası fiyat farklılıkları, iç üretimin yeterli düzeyde olmaması ile üretilen malların farklılaştırılması ve çeşitliliğinin artırılması hem geçmişte hem de günümüzde dış ticaretin ana nedenleri arasında sayılabilir. Bir diğer neden de aynı sanayi dalında olsa bile farklı üreticiler tarafından üretilen mallar arasında kalite, kullanılşılık, görünüş ve yapım tekniği bakımından farklılaşmalardır. Farklı ülkelerdeki tüketicilerin zevk ve tercihleri ve sosyal yapıları dış ticarete çok önemli bir yere sahiptir.(Şimşek, 2010: 3).

Bunlara ilave olarak ülkeler arasında tarihsel ve kültürel etkileşimlerle dinsel faktörler de dış ticareti etkiler. Benzer tarihsel ve kültürel geçmişe sahip ülkelerin dış ticaretleri, o ülkelerdeki tüketiciler üzerinde olumlu etki nedeniyle talebi artıracığından daha hareketli olabilir. Kimi hallerde tüketici tercihlerini şekillendiren etmenler arasında önemli bir yere sahip olan gelenekler ve dinsel faktörler, dış ticaret üzerinde nitelik ve nicelik yönünden doğrudan etkili ve belirleyici olabilirler.

3.2. Dış Ticaret Teorileri

Klasik dış ticaret teorilerinde, yalnızca emek bir üretim faktörü olarak dikkate alınmıştır. Üretim maliyetleri homojen olduğu varsayılan emeğin miktarına dayandırılmıştır. Ancak neoklasik ekonomistler, 'fırsat maliyeti' kavramı ile sermayeyi de bir üretim faktörü ve maliyet unsuru saymışlardır. Modern teorilerde ise uluslararası ticaretin gerekli şartı olan ülkelerarası verim farklılığının nedenini ve refah sonuçlarını faktör donatımına yer verilmiştir. 1960'lerden sonra ise teknolojinin ve emeğin niteliğinin gelişmesi yeni dış ticaret teorilerinin ortaya çıkmasında önemli bir role sahip olmuştur. Bu nedenle 1960'larla birlikte bilgi, üretim sürecini ve dış ticareti doğrudan etkilemeye başlamıştır. Günümüzde artık bilgi ve internet, yeni ekonomik sistemi ortaya çıkarmış, elektronik ticareti yaygınlaştırmış ve dünya dış ticaret hacminde önemli bir yere sahip olmuştur. (Kaya, 2011: 30).

Ticaretin, İkinci Dünya Savaşı sonrası serbestleştirilmesi ve sanayileşmiş ülkeler arasında endüstri-içi ticaretin artmasıyla faktör donanımı teorisinin test edilmesi sonucu çelişkili bir duruma ulaşılmış ve yeni dış ticaret teorileri ortaya çıkmıştır. Bu yeni dış ticaret teorileri, günümüzdeki uluslararası ticareti tümüyle açıklamaya yetmemekle birlikte geleneksel dış ticaret teorisinin eksik yönlerini gidermede tamamlayıcı olmuştur. (Kaymakçı, 2007:1). Bu çalışmada, öncelikle geleneksel dış ticaret teorileri, daha sonra ise yeni dış ticaret teorileri incelenmiştir.

3.2.1. Klasik dış ticaret teorileri

Çağdaş Uluslararası Ticaret Teorisinin geçmişi 18. yüzyılda Adam Smith'in 1776 yılında yayımladığı 'Ulusların Zenginliği' adlı esere kadar dayanır. Bu tarihten önce ise uluslararası ticarete ilişkin görüşlerin temelini merkantalizm oluşturmuştur. Merkantalizm, 16. ve 18. yüzyılları arasında geçerli olan bir düşüncedir ve devletin ekonomik faaliyetleri sınırlandırmasına ve düzenlemesine dayanır. Bu düşünceye göre milli servetin kaynağı altın ve gümüştür ve dünya servetinin (altın stokunun) sabit olduğu varsayılır. Değerli madenler, hem ekonomik hem de siyasi gücün kaynağı olduğu için amaç, dış ticaret bilançosu fazlası sağlamak yani ihracatı artırıp ithalatı azaltmak olmuştur (Kaya, 2011: 32).

Smith'in klasik liberalizme yön veren görüşleri şunlardır: Ekonomide bütün bireylerin kendi çıkarlarına göre hareket etmesi (homo economicus), devlet bireylerin girişim haklarını sınırlamamalı "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler (laissez faire, laissez passer), ekonomik hayatta düzen sağlayan bir "görünmez el (invisible hand)" vardır. Burada görünmez el ile fiyat mekanizmasının işleyişi ile ekonomik hayatta düzenin kendiliğinden sağlanması kastedilmektedir (Seyidoğlu, 1999: 15-16). Ayrıca, Smith merkantalistlerin bir ülke kazanırken diğer ülkenin kaybetmesi şeklindeki görüşünün aksine, dış ticarete uzmanlaşma ve işbölümü yoluyla sadece bir ülkenin değil, karşılıklı ticaret yapan her ülkenin de refahının artacağını düşünmüştür.

Klasik Dış Ticaret Teorileri aşağıdaki varsayımlara dayanmaktadır (Kaya, 2011: 33).

1. Dünyada sadece iki ülke olduğu kabul edilir.
2. Bu iki ülke, aynı iki malı üretmekte olup, her maldan üretilen birimler homojen bir niteliktedir.
3. Ülkeler arasındaki alışverişlerde para kullanılmayıp malın malla takası söz konusudur.
4. Tüm piyasalarda tam rekabet koşulları geçerlidir.
5. Modellerde hükümet kesimine yer verilmez. Dolayısıyla gümrük tarifesi, kotalar gibi dış ticaret üzerindeki kısıtlamalar yoktur.
6. Taşıma giderlerinin sıfır olduğu varsayılır.
7. Ekonomi tam çalışma durumundadır.
8. Emek-değer teorisi geçerlidir. Bir malın maliyeti onun üretimi için harcanan emek miktarı ile ölçülür. Diğer taraftan emeğin homojen olduğu kabul edilir ve bir malın üretiminde göreceli olarak ne kadar çok emek kullanılmışsa o malın fiyatı (maliyeti)

o kadar yüksek olduğu kabul edilir. Ancak klasik teorisyenlerin, maliyeti oluşturan diğer faktörlerin farkında olmadıkları düşünülmemelidir. Çünkü klasik teorisyenlere göre, doğal kaynakların insanlara bir bağıışı olarak kabul edilir ve sermaye, biriktirilmiş ve üretim aracı biçiminde somutlaştırılmış emekten oluşur. Diğer bir deyişle sermaye mallarının değeri, onların üretiminde kullanılan emekle ölçülür.

3.2.1.1. Mutlak üstünlükler teorisi

Mutlak üstünlükler teorisini, Adam Smith 1776 yılında ‘Ulusların Zenginliği’ kitabı ile ortaya koymuştur (Yılmaz, 2012: 36).

Smith’e göre, iki ülke arasındaki ticaret mutlak üstünlüğe dayanmaktadır. Bir ülke bir malı diğer ülkeye göre mutlak olarak daha düşük maliyetle üretiyorsa, o malın üretiminde uzmanlaşmalı ve bu malları ihraç etme karşılığında, mutlak üstünlüğe sahip olmadığı malları da dış ülkeden ithal etmelidir. Böylece, uluslararası uzmanlaşma ve serbest ticaret yoluyla hem kaynakların etkin dağılımı sonucu üretim artacak hem de ülkelerin üretim düzeyinin artmasına paralel olarak refah düzeylerinde yükselme ortaya çıkacaktır. (Kaymakçı, 2007:3).

Bu teoriyi, Çizelge 3.1’de Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri’nin buğday ve kumaş üretimini gösteren kurgusal bir örnekle açıklayalım.

Çizelge 3.1. Mutlak üstünlükler teorisi emek başına birim üretim

	Türkiye (Birim)	ABD (Birim)
Buğday	8	4
Kumaş	4	12

Mutlak üstünlükler teorisinde öncelikle bilinmesi gereken her iki ülkenin maliyet karşılaştırmasında emek başına birim üretim baz alınmasıdır. Çizelge 3.2’ye baktığımızda

Türkiye, buğdayı 8 birim üretirken ABD 4 birim üretmektedir. Buna karşılık Türkiye, kumaşı 4 birim üretirken ABD 12 birim üretmektedir. Bu durumda Türkiye buğdayda mutlak üstünlüğe sahipken, ABD ise kumaş üretiminde mutlak üstünlüğe sahiptir. Eğer

Türkiye ABD'ye mutlak üstünlüğe sahip olduğu buğdayı ihraç eder, ABD de buğdayı ithal ederek mutlak üstünlüğe sahip olduğu kumaşı Türkiye'ye ihraç ederse her iki ülke için karşılıklı karlı dış ticaret yapma imkanı ortaya çıkacaktır.

3.2.1.2. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi

A. Smith'den yaklaşık kırk yıl sonra İngiliz iktisatçı David Ricardo, "Politik İktisadın ve Vergilendirmenin Prensipleri" adlı eseriyle, Mutlak Üstünlükler Teorisi'nde bir ülkenin her iki malın üretiminde de mutlak üstünlüğe sahip olması durumunu (kısmen) ihmal etmiş olmasını ele alan, serbest ticaretin böyle bir durumda bile her ülkenin çıkarına olduğu sonucuna ulaşan Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ni geliştirmiştir. Uluslararası ticaretin mutlak üstünlüklere dayandırılmasının kapsamı daraltacağını düşünen Ricardo, ülkeler arasında üretim maliyeti farkı yerine, farklılığın derecesi üzerinde durmuştur. Bir ülke, bütün mallarda, diğerine göre daha üstün olsa da karşılaştırmalı olarak en fazla üstünlüğe sahip olduğu mallarda uzmanlaşmış daha az üstün olduğu malları ithal ederek daha fazla refaha ulaşabilir görüşünü savunmuştur. Yani Ricardo'ya göre önemli olan üstünlük değil; üstünlüğün derecesidir. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ne göre, ülkeler arasındaki dış ticaretin karlı olabilmesi için gerekli şart bu ülkelerde iç üretim maliyetlerinin birbirinden farklı olmasıdır (Ordu, 2013: 34-35).

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Geçerlilik Alanları
(<http://www.frmt.com/ekonomi-iktisat-isletme-istatistik/683231-uluslararası-ticaret-teorisi.html>).

1. Yurt İçi talep ve üretim arasındaki farklılıklar: Yerli üretim açığı bulunan ülkeler, iç taleplerini karşılamak için üretim fazlası bulunan ülkelere ithalat yapmalıdır. Yerli üretim sorunu olan özellikle tarım ürünleri ve madenler için söz konusudur. Bazen de asıl sorun, ülkedeki ilgili sanayinin kurulmamış olmasıdır.
2. Malın niteliklerindeki farklılıklar: Ülkelerde üretilen çeşitli malların, görünüşü kullanılışı ve yapılışı bakımından farklılıklar vardır. Örneğin Japonların Suzuki otomobili ile Fransızların Renault otomobilleri arasında fazla bir fiyat farkı yoktur. İnsanlar bunlardan zevklerine uygun olanı satın alırlar. Dolayısıyla fiyat farkı

önemli değildir. Arlarındaki kalite farklılıkları bulunan mallar üzerindeki ticareti Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'yle açıklamak mümkün değildir.

3. Fiyat farklılıkları: Çeşitli ülkelerde üretilen mallar arasında önemli bir kalite farkı yoktur. Bu gibi homojen(türdeş) malların hangisinin satın alınacağını belirleyen temel faktör fiyattır.

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ni Türkiye ve ABD'nin buğday ve kumaş üretimini gösteren Çizelge 3.2'deki kurgusal örneğimizle açıklayalım.

Çizelge 3. 2. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi (Emek başına birim üretim)

	Türkiye (Birim)	ABD (Birim)
Buğday	80	10
Kumaş	40	20

Çizelge 3.2'e göre Türkiye her iki malda da mutlak üstünlüğe sahiptir. Çünkü, Türkiye ABD'ye göre her iki malın üretimini daha ucuza yapmaktadır. Mutlak Üstünlük Teorisi'ne göre Türkiye'nin ABD ile dış ticaret yapmasına gerek yoktur. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'ne göre ise bu malların üstünlük derecesine bakılarak dış ticaret yapılmalıdır. Türkiye ABD'ye karşı, buğday üretiminde 8 kat üstünlüğe sahipken, kumaş üretiminde 2 kat üstünlüğe sahiptir. Eğer Türkiye buğday üretiminde uzmanlaşır ürettiği fazla buğdayı ABD'ye ihraç ederse, ihraç edeceği buğdayla ABD'den ihtiyacı olan kumaş ihtiyacını karşılasa (ya da ABD Türkiye'ye kumaş ihraç edip, Türkiye'den buğday ithal ederse) her iki ülke de dış ticaretten karlı çıkacaktır. Başka bir ifadeyle, Türkiye buğday üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.

3.2.2. Neo klasik dış ticaret teorileri

Neo-klasik dış ticaret teorileri, fırsat maliyetleri teorisi ile faktör donatımı teorisi olarak iki şekilde incelenmiş ve klasik teorinin eksikliklerini tamamlayarak teori kapsamını genişletmiştir.

3.2.2.1. Fırsat (Vazgeçme) maliyetleri

Ricardo ile başlayan karşılaştırmalı üstünlükler kuramını bir adım daha ileri götüren iktisatçı Gottfried Haberler'dir (Özgöker, 2010: 45). Bu teorinin en temel varsayımı, ekonomideki kaynakların hepsinin tam istihdam düzeyinde olmasıdır. Fırsat maliyeti teorisine göre, bir ülke içerisinde üretilen bir malın üretim miktarını artırmak için diğer malların üretiminden kısım, eldeki kaynakların asıl üretilecek mala yönlendirilmesi gerekir. (Zaten ekonomi burada tam istihdam düzeyinde olmasaydı, ekonomideki kaynakların bir kısmı atıl olduğunda mevcut kaynakların aktarımı, kullanılmayan kaynaklardan olacaktı ki bu da fırsat maliyetinin olmaması anlamına gelmekteydi.) (Yılmaz ve Özken, 2012: 39).

Fırsat maliyeti teorisini, Türkiye ve ABD'nin buğday ve kumaş ürettiklerini varsayan kurgusal örneğimiz yardımıyla açıklayalım.

Çizelge 3.3. Fırsat maliyet teorisi; ulusal paralarla iç fiyatlar

	Türkiye	ABD
Buğday	2 TL	1 USD
Kumaş	10 TL	2 USD

Karşılaştırma yapabilmek için, öncelikle her iki ülkenin nispi fiyatları hesaplanmış, daha sonra Türkiye ve ABD'deki nispi fiyatlar, birbirleri ile karşılaştırılmaktadır. Fırsat maliyetleri şu şekilde hesaplanmaktadır.

Türkiye: 1 birim kumaş = 5 birim buğday

ABD : 1 birim kumaş = 2 birim buğday

Türkiye'de 1 birim kumaş üretmek için buğday üretiminde kullanılan kaynakların 5 katı gerekirken, ABD'de ise 2 katı kaynağa gereksinim duyulmaktadır. Diğer bir deyişle, kumaşın vazgeçme maliyeti Türkiye'de 5 birim buğday iken ABD'de 2 birim buğday olmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'de buğday ABD'de ise kumaş karşılaştırmalı üstünlüğe sahip mallar olduğu için Türkiye buğday üzerinde, ABD ise kumaş üzerinde uzmanlaşmalıdır.

Fırsat maliyeti teorisi karşılaştırmalı üstünlük teorisinin gelişimine katkıda bulunmuş Neo-klasik bir teori niteliğindedir (Kaymakçı, 2007: 7).

3.2.2.2. Faktör donatımı (Heckscher-Ohlin) teorisi

Bu teorinin temel mantığı, ülkeler sahip oldukları üretim faktörlerinden (emek, sermaye, doğal kaynaklar vb.) hangilerinde daha zenginse o sektör ve ürünlerde üretim yapıp ihraç etmeli, daha zayıf olan sektör ve ürünlerde de ithalat yapmalıdır.

Dünya ölçeğinde baktığımızda bazı ülkeler işgücü, bazı ülkeler doğal kaynaklar yönünden zengindir. Dolayısı ile o ülkede bol bulunan üretim faktörü, görece olarak diğer üretim faktörlerinden daha ucuzdur. Sonuç olarak bu teoriye göre her ülke kendisinde bol miktarda bulunan üretim faktörünün yoğun olduğu üretim dalında uzmanlaşmalı ve üretmiş olduğu bu ürünleri ihraç etmelidir. Diğer ürünleri ise ithal etmelidir. (Yılmaz ve Özken, 2012: 40).

3.2.3. Dış ticareti açıklayan alternatif teoriler

Önemli ekonomistlerin dış ticaretin nedenleri üzerine yapmış oldukları çalışmalara önceki bölümlerde değinildi. İngiliz ekonomist Adam Smith'ten E. Heckscher ve B. Ohlin'e kadar uzanan dönemde yapılan açıklamalara, özellikle faktör oranları teorisinin W. Leontief tarafından test edilmesi sonucu ortaya çıkan çelişkili durumdan sonra, yeni görüşler eklenmiştir. Bununla birlikte, 200'den fazla ülke arasında milyonlarca mal ve hizmetin ticaretini basitleştirilmiş iki ülke – iki mal temeline dayanan klasik dış ticaret teorileri ile açıklamaya çalışmak günümüzde imkansızdır. Bu yüzden günümüz ekonomistleri dış ticareti açıklamaya yönelik yeni düşünceleri özellikle 1960'lardan sonra geliştirmeye çalışmışlardır. Bu bölümde dış ticaret yeni düşüncelerden esinlenen modeller ile olabildiğince açıklanmaya çalışılacaktır. Ancak teorik modeller ile gerçek durumlar arasındaki ilişki yine de tamamıyla örtüşmemektedir. Sermaye tanımı, 'araştırma-geliştirme', 'işgücü kalitesi' ve 'üretimin fiziki imkanları' yönünden mutlaka genişletilmelidir. Hufbauer'inde belirtmiş olduğu gibi, sanayi ürünleri ticareti günümüz şartları düşünüldüğünde bir tek teoriyle açıklanamaz. Dış ticareti açıklamaya yönelik modellere, mutlaka GSMH, nüfus, ekonomik uzaklık ve ülkelerin tarihi ticaret bağlarını da birer açıklayıcı değişken olarak dahil etmek gerekmektedir (Karluk, 2003: 111).

3.2.3.1. Nitelikli işgücü teorisi

Nitelikli işgücü teorisinin teorisyenleri Keesing ve Kenen'dir. Keesing ve Kenen'e göre gelişmiş ülkeler arasındaki dış ticaret farklı özellikler gösterir. Çünkü her ülkede iş gücü aynı nitelikte değildir. (Özgöker, 2010: 57).

Bu teoriye göre; niteliği yüksek işgücüyle donatılan ülkeler nitelikli işgücünün yoğun olarak kullanıldığı mallarda uzmanlaşır bu malları ihraç etmeli, niteliksiz işgücünün bol olarak bulunduğu ülkeler ise, niteliksiz işgücünün yoğun olarak kullanıldığı mallarda uzmanlaşır söz konusu malları ihraç etmelidir (Kaya, 2011: 39).

3.2.3.2. Teknoloji açığı teorisi

Teknoloji açığı teorisi Posner tarafından 1961 yılında öne sürülmüştür. Teoriye göre sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticaretin büyük bir bölümü; yeni üretim süreçleri, yeni yönetim teknikleri ve yeni mal üretimine dayalıdır. Bu süreç ve mallardaki yeniliklerin kaynağında ise teknolojik yenilikler yatmaktadır. Yeni ürünün üretildiği ülke, diğer ülkelere göre karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olmakta ve ürünün tek ihracatçısı konumunda olmaktadır. Bu yeni malı üretecek teknolojik yeterliliğe sahip olmayan ülkelere yapılan ihracat, bu ülkelerin yeni teknolojiyi öğrenip ürünü üretme yeterliliğine sahip olana kadar devam edecektir (Sinay, 2010: 11-12).

Dolayısıyla teknoloji açığı teorisine göre, yeni bir mal veya üretim süreci bulan sanayileşmiş ülkeler, bu malların ilk ihracatçısı olurlar. Ancak zamanla teknoloji taklit yoluyla ya da serbest bir mal durumuna gelerek öteki ülkelerin eline geçtikten sonra, o ülkeler emeğin ucuzluğu veya doğal kaynak üstünlükleri nedeniyle söz konusu malı ilk icat edenden daha ucuza üretirler. Böylece bu mal daha az gelişmiş ülkeler tarafından ihraç edilmeye başlanır (Özgöker, 2010: 58).

3.2.3.3. Ürün dönemleri teorisi

Ürün dönemleri teorisi (product cycle model), teknoloji açığı teorisinin genelleştirilmiş ve geliştirilmiş bir şeklidir. 1966'da Vernon tarafından ortaya atılmıştır (Seyidoğlu, 1999: 84).

Vernon, bir ürünün üretiminde kullanılan çeşitli girdilerin ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlüklerinin farklı olduğunu, dolayısıyla malın karşılaştırmalı üstünlüğünün de ürünün hayat dönemi boyunca girdilerdeki değişmeye paralel olarak değişebileceğini belirtmektedir. Bir malın hayat seyrinde üç aşama vardır: yeni ürün (new product), olgun ürün (maturing product) ve standart ürün. Bir mal ilk icat edildiği zaman, önce az miktarlarda değişik firmalarca üretilir. Bu aşamada malın kalitesi ve nitelikleri farklıdır. Fakat malın daha sonraki hayat döneminde kitlesel üretime geçildikçe malın kalitesinde standartlaşmaya gidildiği görülür. Bu durumda mal bütün ülkelere üretilmeye başlanır. Dolayısıyla ileri teknoloji gerektiren bir mal önce sanayileşmiş ve gelişmiş ülkelerde icat edilir ve üretilir. Daha sonra bu mallar diğer gelişme yolunda olan ülkelere de üretilmeye başlanır. Böylece gelişmiş ülkeler henüz standartlaşmamış malları, geliştirmekte olan ülkeler ise standartlaşmış malları üretip ihraç ederler (Karluk, 1996: 91).

3.2.3.4. Tercihlerde benzerlik teorisi

Tercihlerde benzerlik teorisinin teorisini Brunstam Linder'dir. Bu teoriye göre, iki ülke arasındaki ticarete önemli olan maliyetler değil, ülkeler arasındaki zevk ve tercihlerin birbirine benzemesidir. Kısaca, ülkeler zevk ve tercihlerinin benzediği ülkelere ticaret yaparlar (Ardıç, 2006: 123).

Linder'e göre bir ülkede firmalar, halkın çoğunluğu tarafından talep edilen ve piyasası geniş olan malları üretirler. İç piyasanın talebini karşılamak için üretim yapıldıkça bu malların üretiminde deneyim ve etkinlik kazanılır; daha sonra da söz konusu mallar zevk ve tercihleri ya da genel olarak gelir düzeyleri yönünden benzer olan ülkelere ihraç edilir. Diğer yandan, zevk ve tercihleri farklı olan düşük veya yüksek gelirli azınlıkların talebi ise tercihleri kendilerine benzeyen yabancı ülkelere yapılan ithalatla karşılanır. Taleplerin çakışması (over-lapping demands) teorisi de denilen bu görüşe göre, sanayi ürünlerinin ticareti özellikle benzer tercihlere ve gelir düzeylerine sahip ülkeler arasında yoğunlaşacaktır (Seyidoğlu, 1999: 86-87).

Linder teoreminden önce geliştirilen dış ticaret teorileri, ülkeler arasında dış ticareti yapılan ürünlerin homojen olduğunu varsayılmaktaydı. Oysa, tercihlerde benzerlik teoremi, ürün farklılıklarını vurgulamakta; homojen olmayan ürünlerin dış ticaretini açıklamaktadır.

Teoride ürün farklılaştırılmasına yer verilmesi, zevk ve tercihleri ön plana çıkarmıştır (Atik, 2006).

3.2.3.5. Ölçek ekonomileri teorisi

Bir malın üretim maliyetlerinin üretim ölçeği ile yakından ilişkisi vardır. Üretim ölçeği büyüdükçe ortalama maliyetlerin düşmesi söz konusu ise ölçeğe göre azalan maliyetler veya artan getiri şartları mevcuttur. İç pazarı küçük olan ve ortalama maliyetleri yüksek olan üreticiler için iç pazara, ihraç pazarlarını katıp ihracata yönelik üretim ölçeği seçerek daha geniş bir pazar için ve daha düşük ortalama maliyetlerde üretim yapacak bir çıkış yolu olabilir. Böylece büyük ölçekli firmalarla uluslararası ticaretle rekabet edebilecek duruma gelinebilir. Rekabet ise yalnız fiyat rekabeti değildir. Çünkü artan üretim ölçeği nedeniyle sınırlı sayıda çeşit yerine daha çok sayıda çeşit mal üretmek kârlı hale gelir. Böylece fiyatın yanı sıra mal farklılaştırılmasına dayalı bir rekabet de ortaya çıkar. Avrupa Birliği'nin oluşumunun ekonomik temelleri arasında daha geniş bir pazar yaratıp ölçek ekonomilerinden yararlanma da vardır. O halde, bazı ülkeler kârlı üretim ölçeklerine erişmenin bir aracı olduğu için dış ticarete açılmaktadır (Ordu, 2013: 42).

Ölçek ekonomisi teorisi, üretim ölçeğinin büyümesine bağlı olarak ortalama maliyetlerdeki düşme olarak tanımlanabilir. Bu durumun da sermaye yoğun sektörlerde görülmesi daha muhtemeldir. Büyüyen bir firma, bilginin ve teknolojinin firmalar arasında yayılmasına yol açar. Bilgi yoğun sanayilerde, firmalar arasındaki iletişim yoğunluğu ne kadar fazla ise bilginin yayılımı da o kadar hızlı olur. Bu da firmalara maliyetlerine katlanmadan bilgi ve teknolojiyi girdi olarak kullanarak toplam maliyetlerini düşürme olanağı verir (Sinay, 2010: 14).

Bu teori, dış ticareti ölçek ekonomileri ile açıklamaya çalışmaktadır. Geniş bir iç pazara sahip olan büyük ülkeler, içsel ve dışsal büyük ekonomilerden yararlanarak üretimde azalan maliyetlerden (artan getiri) istifade ederler. Bu şekilde düşük maliyetle üretmiş oldukları mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde ederek bunları diğer ülkelere ihraç ederler. Mesela ABD'nin iç pazarı, bir malı çok miktarda ve optimum ölçekle üretmeye uygun büyüklüktedir. Buna karşılık Belçika ve Hollanda'nın iç pazarı oldukça küçüktür. Dolayısıyla, üretimde iç pazar büyüklüğüne bağlı olarak ölçek ekonomilerinden yararlanma bazı üretim sektörlerinde rekabetçi bir avantaj elde etmek için önemli bir faktör olmaktadır.

Burada küçük ülkeler, ancak ihracat pazarlarına üretim yaparak ölçek ekonomilerinden yararlanabilirler. Fakat bu durumda, uluslararası zevk ve tercihlerdeki farklılıklar pazarı daraltmaktadır. B. Wilkinson, Kanada için yapmış olduğu araştırmasında, ölçek ekonomilerinin sanayi ürünleri ihracatında önemli bir yer tuttuğunu açıklamıştır (Karluk, 1996: 92-93).

Ölçek ekonomilerinin ortaya çıkması hem üreticilerin, hem de tüketicilerin yararına. Üreticiler maliyetleri düşürerek, hem iç pazarda, hem de dış pazarlarda rekabet üstünlüğü elde edeceklerdir. Tüketiciler ise malları daha düşük bir fiyattan tüketecekleri için tüketici rantları artacaktır (Çelik, 2005: 168).

3.2.3.6. Monopolcü rekabet teorisi

Günümüzde ticaret homojen değildir ve farklılaştırılmış malların alım satımını kapsamaktadır. Bu yaklaşım dış ticaretin nedenini mal farklılaştırması ile açıklamaya çalışmaktadır. Firmalar kendi farklılaştırılmış ürünü üzerinde ölçek ekonomisinden yararlanarak, maliyetlerini düşürme olanağı elde etmektedir (Kaya, 2011: 40).

Dünya ekonomisinde temelde aynı ihtiyaçları karşılayan, ancak birbirinden marka, renk, fonksiyon vb. farklılıklar gösteren çok değişik mallar üretilmektedir. Örneğin, Coca Cola ile Pepsi birbirinin aynı değildir. Bu mallar aynı sanayi dallarında üretilmektedir. Toplumların zevkleri ve tercihleri birbirinden farklı olduğundan, her topluma yönelik değişik mallar üretilmektedir. Dolayısıyla, ülkeler arasında uzmanlaşmaya gidilir. Böylece, farklı ülkelerde sanayiler arası ticaret doğmaktadır. Tüketiciler, daha çok ve farklı tüketim mallarını, daha ucuza satın alabilirler (Kamacı, 2012: 18).

Bir ülke dış ticarete açılınca onun hangi sektörlerde uzmanlaşacağını, o ülkenin sanayiler arasındaki nitelikli ticaretini, karşılaştırmalı üstünlüklerinin yapısı belirler. Fakat uzmanlaşmaya gidilen sanayi dallarında yalnızca belirli bir mal üretilir ve bunlar ihraç edilerek dışarıdan değişik türler sağlanır. Böylece sanayi içi ticaret ortaya çıkar (Özgöker, 2010: 61).

4. TÜRKİYE'DE 1980 YILI SONRASI UYGULANAN DÖVİZ KURU POLİTİKALARI VE İHRACAT POLİTİKASINDA YAŞANAN GELİŞMELER

1980 yılı ve sonrası gerek Türkiye gerekse dünya açısından önemli yapısal dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Söz konusu dönemden itibaren dünyada etkisini giderek hissettiren küreselleşme olgusu tüm ülke ekonomilerini derinden etkilemiştir. Küreselleşmenin ivme kazandığı bu süreçte ülkeler, ekonomilerini sınırlarını sermayeye açma yönünde bir takım liberal politikalarla desteklemişlerdir. Hatta denilebilir ki 1980 sonrasındaki ekonomiler, dışa dönük sanayileşme ve liberalleşme politikalarıyla yönlendirilmeye başlanmıştır (Öztürk ve Özyakışır, 2005: <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/10a/01.htm>, Son Erişim tarihi: 03.09.2015).

Dönüşümün genel niteliği ekonomide piyasa güçlerinin etkinliğini artırmak, piyasalar üzerinde devletin belirleyici rolünü azaltmak ve ekonomiyi dışarı açmak şeklinde tanımlanabilir. Ekonomik, toplumsal ve siyasal dengeleri önemli ölçüde değiştiren bu dönüşümün en belirgin sonuçları dış ekonomik ilişkilerde ortaya çıkmıştır (Şimşek, 2010: 10).

1973 yılından bu yana hızlı artış gösteren petrol fiyatları, OECD Ülkelerinde meydana gelen ekonomik durgunluk, dünyadaki anarşik olaylar, altın fiyatlarındaki artışlar, çeşitli bölgelerdeki sıcak savaşlar dolayısıyla dünya ticaret hacmi büyük bir artış gösterememiştir (Başol, 2012: 377). Aynı tarihlerde ithal-ikame sanayileşme stratejisi ise en üst noktalara ulaştırılmış ve çoğu o dönemde verimsiz ve karsız ithal-ikame niteliğinde olan ağır sanayi kollarının kurulmasına ve genişletilmesine hız verilmiştir. Üstelik yatırımların çok sayıda projelere yayılması ve hiçbirinin zamanında bitirilememesi bir taraftan dış ödemeler açığını daha da kötüleştirirken diğer taraftan enflasyon hızını da yükseltmiştir. Bu yanlış sanayileşme stratejisi 1979 yılı sonuna kadar sürdürülmüştür (Hiç, 1994: 82).

1970'li yıllarda yaşanan ekonomik krizler sermaye birikim sürecinde belirgin dönüşümlerin gerçekleşmesine neden olmuştur. Özellikle 1980'li yılların başından itibaren gerek reel sektörde gerekse finansal sektörlerde dünya çapında gözlemlenen uluslararasılaşma eğilimindeki artış ile ifadesini bulan dışa açık büyüme modeli,

küreselleşme olgusunu gündeme getirmiş ve küreselleşmenin teorik altyapısını da neoliberal politikalar oluşturmuştur. Neoliberal yaklaşım, ekonomik işleyişin tümüyle piyasaya bırakılması gereğini belirlemekte ve uluslararasılaşmayı güçlendirici öneriler sunmaktadır. Bu çerçevede mal, hizmet, sermaye hareketlerinin önündeki tüm engellerin kaldırılması için korumacı politikalardan vazgeçilmesi ve devlet girişimciliği ve düzenleyiciliğine son verilmesi temel politikalar olarak ortaya çıkmaktadır (Özüğurlu, 2004 <http://www.e-akademi.org/makaleler/yozugurlu-1.htm>, Son Erişim Tarihi: 05.09.2015). Bunu belgeler nitelikte yeni bir istikrar programı 24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konmuştur. 24 Ocak 1980 Kararları ile başlayan dışa açılma sürecinin lokomotif sektörü dış ticaret olarak ortaya konmuş ve dış ticareti serbestleştirmeye ve arttırmaya yönelik uygulamalar getirilmiştir (Saçık, 2009 <http://www.mevzuatdergisi.com/2009/08a/02.htm>, Erişim tarihi: 06.09.2015).

1980’de ABD’de başlayan ve İngiltere’ye sıçrayan serbestleşme hareketi, borç ödeyemez duruma düşen gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak IMF ve Dünya Bankası tarafından “İhracata Dönük Büyüme İçin Serbestleşme” modeline dönüştürülmüştür (Kazgan, 2002: 119).

Bu bölümde 1980 yılı sonrasında döviz kuru ve ihracat politikasında yaşanan gelişmeler; 1980-1988, 1989-1995, 1996-2000, 2001-2004, 2005’ten günümüze dönemleri itibariyle ele alınmıştır. 1980 sonrasında günümüze gerek etkileri gerekse sonuçları itibarıyla önemli tarihler alt başlıkları oluştururken bu alt başlıkların seçilmesinde şu kriterler etkili olmuştur:

1980 – 1988 : Ekonomide radikal değişiklikler yapılan 24 Ocak 1980 tarihinden 04 Şubat 1988 istikrar tedbirlerine kadarki ihracatın artırılmasına yönelik döviz kuru politikalarının uygulandığı dönem

1989 – 1995 : Ekonomide liberalizasyona ve TL’nin tam konvertibiliteye geçişle başlayan ve 5 Nisan 1994 istikrar programının kısa vadeli sonuçlarının görüldüğü 1994 yılı sonuna kadarki dönem

1996 – 2000 : 6 Mart 1995 tarihinde Avrupa Birliği ile imzalanan ve 1995 yılı sonunda yürürlüğe girecek ve Gümrük Birliği olarak bilinen Ankara Antlaşmasıyla

başlayan ve gerek mali piyasalarda gerekse siyasi yaşamdaki belirsizliklere kadarki dönem

2001 – 2004 : Şubat 2001’de yaşanan siyasi ve mali kriz ve kriz sonrası IMF’nin öncülüğünde ve denetiminde yeniden yapılanmalar ile bu yeni yapılanmaların sonuçlarının görüldüğü güçlü ekonomik yapının hedeflendiği ve TCMB’nin mali piyasalardaki etkisinin arttığı dönem

2005’den günümüze : TCMB’nin enflasyon hedeflemesi rejimine geçişi ile başlayan ve 2007’nin ikinci yarısında ABD’nin emlak piyasasında ortaya çıkarak tüm dünyayı etkisi altına aldığı küresel finans krizi ile sonuçlarının da görüldüğü günümüze kadarki dönem.

4.1. 1980 Yılı Sonrası Döviz Kuru Ve İhracat Politikasında Yaşanan Gelişmeler

4.1.1. 1980-1988 Dışa açılma dönemi ve 24 Ocak kararları

Türkiye’de (özellikle planlı dönemin başladığı 1960’lı yıllardan itibaren) 1980’li yıllara kadar ithal ikamesine dayalı dışa kapalı bir ekonomi politikasının gereği olarak sıkı kambiyo rejimi ile sabit kur sistemi uygulamıştır¹. 1970’lerin sonunda yaşanan ekonomik kriz ve ekonominin döviz darboğazını aşamaması nedeniyle, 1980’den itibaren dışa açılmaya yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır (Okur, 2002). 24 Ocak 1980 ekonomik kararları ile ithal ikameci politikalar terk edilmiş, bunun yerine ihracata yönelik bir sanayileşme politikası benimsenmiştir (Özel, 2011).

24 Ocak 1980 İstikrar Programı ile, ekonomik istikrar ve finansal serbestleşme doğrultusunda uygulanan döviz kuru sistemleri ve dış ticaret politikalarında değişim gerçekleşmiştir. Gözetimli esnek kur sistemi uygulanmaya başlanmış ve ithalat üzerindeki sınırlamalar kaldırılıp, ihracat teşvik edilmiştir. Bu doğrultuda, 1980- 1988 yılları arası dönemde uygulanan döviz kuru politikaları, ihracatın arttırılmasına yönelik kullanılmıştır (Hepaktan, Çınar ve Dündar, 2011).

¹ Türkiye de 1980 yılına kadar sabit kur sistemi uygulanmakla birlikte, özellikle döviz darboğazının yaşandığı dönemlerde sıklaşan devalüasyonlar ve bazı ihraç ürünleri için katlı kur sistemi de uygulanmıştır.

24 Ocak kararlarının alınmasına neden olan Türkiye ekonomisindeki görünüm şöyledir (Kılıçbay, 1999: 163)

- 1974'ten itibaren etkisini göstermeye başlayan petrol şokları Türkiye'de ithalat maliyetini büyük ölçüde artırmıştır.
- Ekonominin ara malları ve yatırım mallarının büyük ölçüde ithalata bağlı olması, iç piyasaya yönelik sanayi üretimi, ihracat gücünün zayıflığı ve genellikle ekonominin döviz kazanma gücünün yetersiz olması, 1974 sonrasında dolaylı – dolaysız petrol şoklarının olumsuz etkilerinin büyük bir bölümünü ekonominin sırtına yüklemiştir.
- Ekonominin, döviz harcamadan işlemeyecek bir durumda bulunmasına ek olarak “enerji” bakımından da dışa bağımlılığı, enerji ve döviz darboğazlarını daha da daraltmıştır.
- Döviz ve enerji darboğazlarının yarattığı ara malı kıtlığı ve enerji yetersizliği üretimi büyük ölçüde aksatmış, kapasite fazlalığının oluşmasına yol açmış ve bu da üretim maliyetini yükseltmiş, arzı daraltmıştır.
- Genel arz azalışı ve maliyetlerdeki artışlar karşısında toplam nakdi talep gereği kadar daralmamış ve böylece enflasyon çarkı gittikçe artan bir hızla dönerek %100'ü aşan bir “enflasyon dönemi” yaşanmıştır.
- Döviz sıkıntısı, girdi ithalatının zayıflaması, gübre, ilaç ve tarımsal yatırım malları arzında sorunlar yaratarak tarımsal üretimi de tehdit altına almıştır.
- Döviz rezervlerinin sıfıra yaklaşması dış borç ödemelerini sıkıntıya sokmuş ve Türkiye'nin dış kredi sağlama konusundaki ‘ekonomik itibarı’ çok zayıflamıştır.

- Bütün bunlara ek olarak iç olaylar, huzursuzluklar ve şiddet hareketleri ekonomik kararlara ve ekonomik faaliyetlere olumsuz yönde etki etmiş, özellikle uzun vadeli karar ve uygulamalar aksamıştır.

Özetle, 1970’li yıllarda yaşanan iç ve dış şoklarla ithalat hızla artma eğilimine girmiş, dış ticaretin bozulması cari işlemler açığının yükselmesine yol açmıştır. Buna paralel olarak dış borç stoku hızla artmış ve ekonomi ciddi bir ödemeler dengesi krizi ile karşı karşıya kalmıştır. Ekonomik krizi atlatmak için alınan önlemler başarısız olmuş ve 1980 başında hükümet bir dizi kararlar alarak ekonomide köklü bir düzenlemeye gitmiştir. Buna göre kamu kesiminin ekonomi içindeki ağırlığının azaltılması ve serbest piyasa mekanizmasının koşullarının yerleştirilmesi benimsenmiştir. Bu düzenlemelerin önemli bir ayağını da ihracatın teşvik edilmesi ve ithalatın liberalleştirilmesi oluşturmuştur (Karagöz, 2007).

24 Ocak kararlarının alınmasındaki en önemli amaç, Türkiye’nin 70’li yılların sonunda içinde bulunduğu ekonomik sorunları çözümlenmek ve IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi uluslararası kuruluşların önerileri ile yapısal uyumu sağlayacak önlemler alarak, bu kuruluşlardan destek ve kredi sağlamaktır (Erdoğan, 2006: 50).

24 Ocak istikrar tedbirleri paketiyle ekonomiyi istikrara kavuşturma amacıyla şunlar yapılmıştır (Kılıçbay, 1999: 164):

- Enflasyonu yavaşlatmak, fiyat istikrarını sağlamak ve enflasyonun devlet sektöründen kaynaklanan tesirlerini yumuşatmak, hafifletmek,
- Üretim çarkını harekete geçirmek, bunun içinde döviz, enerji ve ona bağlı olan ve olmayan öteki girdiler arzını artırmak,
- Ekonominin döviz kazandırma gücünü harekete geçirmek için ihracatı hızla teşvik etmek ve öteki döviz kazanan aktiviteleri güçlendirmek,
- Zorunlu ithalat dışında döviz harcamalarını minimum düzeye indirmek,

- Yeni tasarruf, faiz, kambiyo politikalarını uygulamak,

24 Ocak 1980 ekonomik istikrar kararları ve daha sonra alınan önlemler Türkiye ekonomisini dışa açmayı ve dünya ekonomisi ile bütünleştirmeyi amaçlamıştır. 24 Ocak kararları, uzun dönemli, kalıcı bir ekonomik gelişme programıdır. 24 Ocak kararları sonucunda (Karluk, 2005:409) ;

- İhracat hızla gelişmiş, özellikle ihracatta sanayi mallarının payı yükselmiştir. Gerçekçi döviz kuru, reel faiz ve liberal dış ticaret politikaları sonucunda ihracat 1980’de 2.9 milyar dolardan 1983’te 5.9 milyar dolara sıçramıştır.
- İhracat ve diğer döviz gelirlerindeki artış sonucunda ödemeler dengesi açıkları küçülmüş döviz darboğazı genişletilmiştir.
- Yabancı sermaye, yurt dışı işçi gelirleri ve turizm gelirleri artmıştır.
- 1981 liberalleşme düzenlemelerinden sonra ithalat hızla geliştiği için dış ticaret açığı büyümüştür.
- Kısa dönemde yokluklar, kuyruklar ve karaborsa büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.
- Uluslararası piyasalardan sağlanan yeni krediler ile dış finansman ihtiyacı karşılanmış ve ithalat arttırılmıştır.
- Enerji sıkıntısı sorunları azaltılmış, böylece ekonomide kapasite kullanım oranı yükseltilmiştir.
- Enflasyon, özellikle kararların uygulandığı yıl olan 1980’de Cumhuriyet tarihinde ilk defa üç haneli olmuştur. Fakat 1981’den sonra hızla inmiş, 1981-1987 döneminde yıllık ortalama %30’lar civarında seyretmiştir.

- Faiz oranlarının artırılması, banka mevduatlarını yükseltmiştir.
- 1980 yılında GSMH'da gerileme olmuş, 1981 yılından sonra ekonomi yeniden büyümeye başlamıştır.
- KİT ürünlerine kısa aralıklarla zam yapılmış, KİT'lerin zararları kapatılmış ve dolayısıyla hazineye olan yükleri hafifletilmiştir.
- Tarımsal ürünleri destekleme fiyatları, enflasyon oranlarından daha düşük oranlarda arttırılmıştır. Destekleme alımlarının kapsamı daraltılmıştır.

24 Ocak 1980'de 1 ABD Doları 26,50' den 70 TL'ye yükseltilerek, TL devalüe edilmiştir. Bu tarihten sonra kurlarda daha sık bir şekilde ayarlamaya geçilmiştir. Bu sebeple uluslararası piyasalardaki gelişmeler de göz önüne alınarak 1980 yılı içerisinde 16 defa, Ocak 1981'den Mayıs 1981'e kadar da 6 defa kur ayarlaması yapılmıştır (Keskin, 2009: 39).

1 Mayıs 1981'den sonra ise döviz kurları günlük olarak ilan edildi. Bu uygulamalarla 1989 yılına kadar eksik değerlendirilmiş bir kur politikası izlendi. Başka bir ifade ile TL'nin yabancı paralar karşısındaki değeri enflasyon oranının üstünde düşürüldü. Nitekim reel döviz kurunun 1982=100 olmak üzere, 1988'de 77.7 olduğu hesaplanmıştır. Bu politikanın temel amacı ihracat gelirlerini arttırmaktı (Şahin, 2012: 201-202).

Kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi amacıyla 29 Aralık 1983 tarihli ekonomik kararlar çerçevesinde çıkarılan Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu (TPKK) hakkındaki 30 sayılı kararla Türk Lirası'nın değerinin serbestçe belirlenmesi yönünde ilk adım atılmıştır (Şahin, 2000:336). Bu kararla, Türkiye'de 'yerleşik' kişilerin yanlarında döviz bulundurmaları, aralarında her türlü döviz alıp satmaları, bankalarda döviz cinsinden hesap açtırmaları (döviz tevdiat hesabı) serbest bırakılmıştır. Bunlara ek olarak, Ocak 1987'den itibaren banka dışında bazı kuruluşlara (yetkili döviz müesseseleri, 'döviz büroları') döviz alım satım işlemi yapma yetkisi tanınmıştır (Seyidoğlu, 2003: 37). Ayrıca,

1984 yılından başlayarak 1989 yılına kadar yeni kur politikası dönemi gerçekleşmiş olup bu dönem kontrollü esnek kur politikası olarak adlandırılır (Keskin, 2009: 41).

Yukarıda belirtildiği gibi, Merkez Bankası (TCMB), günlük döviz kuru uygulamasına 29 Aralık 1983 tarihinde son vermiş, TL'nin sadece ABD doları cinsinden esas kurunu günlük olarak belirleyip ilan etmeye başlamıştır. Yetkili bankalar ise, TCMB tarafından ilan edilen esas kurun %6 altında ve %6 üstünde alış ve satış kurları uygulamakta serbest bırakılmıştır. Böylece bankalar, döviz alış ve satış kurları arasındaki %2 oranını aşmamak şartıyla %6'lık bant aralığında alış ve satış kurlarını serbestçe belirleyebilmiştir (Okur, 2002). Aralık 1983'te başlanılan \mp %6'lık bant aralığında döviz kuru dalgalanması Mart 1986'da \mp %1 bandına indirilmiştir. Ancak uygulamada bazı sakıncalı durumların çıkması üzerine 30 Ekim 1986 tarihinde bu sistemde tekrar değişim yapılmıştır. Yeni uygulamaya göre bankaların ticari ve diğer işlemleri için döviz ve efektif satış kurları TCMB tarafından belirlenen satış kurlarını geçemeyecek, alış kurları da yine TCMB tarafından belirlenen alış kurunu aşmamak üzere bankalarca serbest olarak belirlenebilecektir (Ay, 2007:464).

1980-1983 yılları arasında ihracata getirilen teşvikler, ihracatta o güne kadar görülmemiş ölçüde artışa yol açarken, ithalatın azalması da ödemeler dengesinde olumlu gelişmeler yaratmıştır (Alpay; 2008: 157).

1983 sonlarında yapılan seçimle yaşanan iktidar değişimi, ekonomik politikalarda daha liberal bir anlayışı getirmiştir. Dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi 1983 yılından sonra artan bir hızla sürdürülmüş, miktar kısıtlamaları yerine tarife uygulaması ön plana çıkarılmış, koruma oranları giderek düşürülmüştür. İhracatı artırmak için vergi avantajı, parasal ve nakdi teşvikler olmak üzere değişik destek unsurları kullanılmıştır (Saçık, 2009 <http://www.mevzuatdergisi.com/2009/08a/02.htm>, Erişim tarihi: 10.09.2015).

1987 yılında Türk Eximbank kurularak faaliyete geçmiştir. Bu politikalar, ihracatta önemli miktarda artışlar yaşanmasını sağlamıştır (Saçık, 2009 <http://www.mevzuatdergisi.com/2009/08a/02.htm>, Erişim tarihi: 10.09.2015).

1987 sonlarına gelindiğinde hızlı enflasyon, TL'den kaçışı arttırmıştır. TL'deki değer kaybının resmi döviz fiyatına zamanında yansıtılmaması döviz talebinin aşırı artmasına,

yurda döviz girişlerinin de ertelenmesine neden olmuştur. Dış borç ve faiz ödemelerinin önem kazandığı bu dönemde yoğunlaşan spekülasyonlar, döviz sıkışıklığının giderek artmasına yol açmış, yeni tedbirlerin alınmasını gerektirmiştir. Bu amaçla 4 Şubat 1988 istikrar tedbirleri, kısa vadede döviz girişini hızlandırıp ithalatı yavaşlatmaya ve döviz spekülasyonu ile TL'den kaçışı önlemeye yönelik kurallar getirmiştir. Bu uygulamanın ilk etkileri, TCMB'na yükümlülüklerini yerine getirmek isteyen ihracatçıların, gayri resmi piyasaya yönelmesi ve kurları yükseltmesi şeklinde olmuştur. Daha sonra TL'nin piyasadan çekilmesi ve TCMB kurlarının yükselmesiyle, resmi ve gayri resmi piyasalar arasındaki kur makası belirgin ölçüde kapanmıştır (Ersöz, 2006: 53).

1980 - 1988 döneminde ithalatın serbestleştirilmesi ve ihracatın teşviki uygulamaları sonucu dış ticaret hacmi bu dönemin başından sonuna kadar 2,6 kat büyüyerek 27.4 milyar dolara ulaşmıştır. Doğal olarak bu artışın önemli nedenlerinden birisi ihracatın yıllık ortalama olarak %19,3 artış göstermesidir. Diğer yandan ithalat aynı dönemde yıllık olarak %13,1 büyümüştür. Sonuç olarak ihracatın ithalatı karşılama oranı 1980 yılında %36,8'den 1988 yılında %81,4'e kadar yükselmiştir (Keskin, 2009: 41-42).

4.1.2. 1989-1995 Dönemi ve 5 Nisan kararları

Günümüz kur rejimi tercihini ve kur politikasını derinden etkileyen en önemli değişiklik 11 Ağustos 1989 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan TPKK Hakkında 32 Sayılı Karar ile gerçekleşmiştir. (Arat, 2003: 39). Bu kararla birlikte finansal piyasalarda liberalizasyon sağlanmış ve Türk parasının tam konvertibiliteye geçmesi kararı alınmıştır (Sağlam, 2009: 29). 1990'lı yıllarda kontrollü esnek kur politikası uygulaması devam etmiştir. Ancak bu dönemde ihracatı artırmak için uygulanan 1980'li yılların zayıf TL politikasının aksine, kronik hale gelen yüksek enflasyonla mücadele etmek amacıyla kur gizli çapa olarak kullanılmış ve TL reel olarak değer kazanmıştır (Müslümov, Hasanov ve Özyıldırım, 2003: 105).

1983 – 1991 yılları arasında ihracatta yaşanan hızlı artış, uygulanan sistemin sanayinin dışa açılmasına yönelik hedefine katkı sağladığının bir göstergesidir. Ancak bu dönemde ihracattaki hızlı artışın yanında dış borç kredileri ile bunun doğal sonucu olarak dış borç ödemelerinin de hızla arttığı görülür. Bunun nedeni, bu dönemde ihracatın artmasıyla ülkeye (döviz ve faizleri yüksek tutarak) yabancı sermaye girişi ve kolay dış

kaynak bulma imkânının olmasıdır. Bu durum, 1990'lı yılların başlarında Türkiye'nin çok ciddi bir dış borç ödeme problemi yaşamasına neden olmuştur. (Karabacak, 2010: 38). Liberalleşme hareketleri doğrultusunda alınan kararlarla birlikte yüksek reel faizler sermaye girişini cazip hale getirmiş ve TL aşırı değerlenmiş, bankacılık sisteminin açık pozisyonları artmıştır. 1993 yılında siyasi otoritenin faizleri aşağı çekme uğraşısına girmesi spekülâtif hareketlerin başlamasına neden olmuştur. Bankaların açık pozisyonlarını kapatmak için TL'den çıkarak dövize hücum etmeleri döviz kurlarını artırmıştır. TCMB'nin yaptığı müdahaleler de sonuçsuz kalmıştır. Neticede TCMB, rezervlerinin yarısını kaybetmiş ve gecelik faizler rekor seviyeye ulaşmıştır (Ay, 2007: 465-466). Bütçe açıkları nedeniyle, enflasyonun yükselme seyrini koruması, dönemin hükümetinin icraatlarının başarısız yönü olmuştur. Enflasyon altında fiyatlar arası dengelerin korunamaması, olumsuz eğilimler yaratarak 1994 krizinin zemininin hazırlanmasına yol açmıştır (Emiroğlu, 2012: 88).

1994 yılının başlarında finansal kesimle birlikte, reel kesimi de etkileyen ekonomik kriz yaşanmıştır. Krize gelmeden önce 26 Ocak 1994'te liranın değeri %14 oranında düşürülmüş ve sonraki aylarda günlük değer kaybı hızlanarak devam etmiştir. 5 Nisan'da bazı tedbirler açıklanarak Hazine'nin TCMB kaynaklarını kullanma olanakları kısıtlanırsa da bunu takip eden birkaç gün içinde lira %70'in üzerinde değer kaybına uğramıştır (Özçam, 2004).

5 Nisan kararlarını gerektiren ekonomik gelişmeleri maddeler halinde şöyle özetlemek mümkündür (Uludağ ve Arıcan, 2003: 62-63) :

- Kamu açıklarındaki hızlı büyüme, dış borçlanmadan iç borçlanmaya kayarak, iç faiz oranlarını hızla arttırmıştır. Böylece, Türkiye ekonomisi ilk defa dış borç ödemek için içeride borçlanmaya gitmiş ve bir yıl içinde dış borçlar iç borca dönüştürülmüş, bir yandan dış borç ödemesi devam ederken, diğer yandan iç borçlar katlanarak büyümüştür.
- İç faiz oranlarındaki artış, yurt dışı spekülâtif sıcak paranın ülkeye akmasına sebep olmuş, bu olay ihracatı kısıtlarken ithalatı arttırmıştır. Sonuç olarak, 1993'te dış ticaret açığı 14 milyar dolara, cari işlemler açığı ise 6.3 milyar dolara yükselmiştir. Şüphesiz, ekonomideki iç dengesizlik dış dengeyi de önemli ölçüde bozmuştur.

- Ekonomideki bu olumsuz gelişmeler sonucu Türkiye'nin kredi güvenilirlik notu düşürülmüş, Türkiye yatırım yapılabilir ülke konumundan riskli ülke konumuna getirilmiştir.
- Hükümetin TCMB kaynaklarını aşırı ölçüde kullanması, TCMB borçlarını tahkim etmesi ve hatta bir yıl içinde ikinci bütçe hazırlayarak Hazine aracılığıyla TCMB'den kısa vadeli avans kullanması durumu giderek ağırlaştırmıştır. Borsanın spekülative sermayeyi tolere edebilecek bir finansal derinlikte olmaması nedeniyle piyasa, döviz alımına yönelmiş ve döviz ve mali piyasalarda büyük bir istikrarsızlık ve belirsizlik ortaya çıkmıştır. Devamında ekonomide 5 Nisan kararları uygulamaya konmuştur.

5 Nisan 1994 tarihinde uygulanmaya konulan kararlar ve sonrasında alınan ek önlemlerden başlıcaları aşağıda özetlenmiştir (Karluk, 2009: 425):

- Türk Lirası %39 oranında değer kaybına uğramıştır,
- TL'yi cazip hale getirebilmek için Hazine Bonosu, tahvil ve repo gelirlerinden alınan %5 vergi 5 Nisan itibarıyla kaldırılmıştır,
- Bankaların topladıkları para üzerinden devlete vermek zorunda oldukları munzam karşılıklar sıfırlanmıştır,
- VDMK ve döviz hesaplarına %22 disonibilite zorunluluğu getirilmiştir.
- Bankaların faiz oranlarındaki değişikliği 2 gün önceden TCMB'ye bildirme zorunluluğu kaldırılmıştır,
- Döviz kurları serbest bırakılmış, TCMB'nin kur belirleme sistemi değiştirilmiştir. Kurlar 10 bankanın verilerine göre belirlenmeye başlanmıştır,

- TL cinsinden tasarruf mevduatı ve Döviz Tevdiat Hesaplarının sigorta kapsamı 50 milyondan 150 milyon liraya çıkarılmış, daha sonra mevduata sınırsız güvence getirilmiştir,
- 10 yıl aradan sonra ilk defa IMF ile destekleme düzenlemesi yapılmıştır.
- KİT ve TEKEL ürünleri büyük oranda pahalılaştırılmıştır,
- Hazinesin TCMB'den alacağı avansa sınırlandırma getirilmiştir.

1994 yılında liranın değer olarak önemli ölçüde değer kaybetmesi nedeniyle dış ticaret ve cari işlemler dengesinde önemli bir iyileşme sağlanmış, ancak daha sonraki dönemde bu değer kaybının azalması ile birlikte olumlu etki de azalmıştır (Özcam, 2004).

Nisan 1994 istikrar programında alınan kararlar kısmen hedeflerine ulaşmış olmasına rağmen, ekonomide kalıcı istikrarı sağlayamadığı ve yapısal değişikliği gerçekleştirmediği için tam anlamıyla başarılı bir program olarak değerlendirebilmek mümkün değildir (Yıldırım, 2003: 81).

4.1.3. 1996-2000 ve Gümrük birliğine geçiş dönemi

1995 yılından sonra Türkiye'nin dış ticaretini doğrudan etkileyen küresel ve bölgesel ölçekte iki önemli gelişme olmuştur. Birincisi, ülkemizin de taraf olduğu Uruguay Turu Nihai Senedi'nin 1 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe girmesiyle; GATT'ın yerini Dünya Ticaret Örgütü almıştır. İkincisi, Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği kurulmuştur. Küresel ve bölgesel düzeyde yaşanan bu iki gelişme dış ticaret alanında, özellikle de ihracatın teşvik edilmesinde köklü değişikliklerin yapılması sonucunu doğurmuştur. Bu çerçevede, uluslararası kurallara uygun olarak 1995 yılında Dahilde ve Hariçte İşleme Rejimi, İhracata Yönelik Devlet Yardımları ve Eximbank'ın Kredi, Garanti ve Sigorta gibi destekleme sistemleri uygulamaya konulmuştur (Ateşoğlu, 2003: 18).

1 Ocak 1996 tarihi itibari ile AB'den ithal edilen sanayi ürünleri üzerindeki gümrük vergileri sıfırlanırken, gümrük vergilerine eş etkili vergiler de (damga ve belediye resmi,

harçlar ve fonlar vb.) kaldırılmıştır. İthalat yasaklamaları, kota gibi miktar kısıtlamalarını ve bunlara eş tedbirlerin (ticari-teknik engelleri, idari engeller, standart engelleri) kaldırılması da buna eklenmiştir. Diğer taraftan üçüncü ülkeler için uygulanan vergiler, bazı hassas ürünler dışında, AB'nin belirlediği OGT seviyesine çekilmiştir. Ayrıca Türkiye, DTÖ üyeliğinin gerekleri doğrultusunda belirli bir takvim çerçevesinde sanayi ürünlerinde tarife indirimleri gerçekleştirmiş, tarım ve tekstil sektörlerinin kademeli olarak mevcut kurallara uygun faaliyet göstermelerini sağlamak amacıyla düzenlemeler yapmış, ticaretle bağlantılı yatırım tedbirleri, fikri mülkiyet hakları ve hizmet ticareti konularında DTÖ tarafından oluşturulan uluslar arası ticaret sistemine dahil olmuştur (Şimşek, 2010: 15).

Çizelge 4.1. 1995-1999 Yılları arası Türkiye'nin AB ülkelerine ihracatının gelişimi

Yıllar	Toplam İhracat (Milyar \$)	AB'ye İhracat (Milyar \$)	Toplam İhracattaki Payı (%)	Toplam İthalat (Milyar \$)	AB'den İthalat (Milyar \$)	Toplam İthalattaki Payı (%)	Toplam Ticarettaki Payı (%)
1995	21,7	11.0	51.2	35.7	16.8	47.2	48.7
1996	23.2	11.5	49.7	43.6	23.1	53.0	51.5
1997	26.2	12.2	46.6	48.5	24.8	51.1	48.6
1998	26.9	13.5	50.0	45.9	24.0	52.4	49.0
1999	26.5	14.3	54.0	40.7	21.4	52.6	51.7

Kaynak: (Karluk, 2005: 593).

Çizelge 4.1'de görüldüğü üzere, 1980'de 1,3 milyarlık AB'ye ihracatımız, 1999 yılı itibariyle 14.3 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır. AB'ye ithalat ise, 2,4 milyar dolardan 21.4 milyar dolara yükselmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise, toplam oranın üzerinde seyretmiştir. Türkiye'nin toplam dış ticareti içinde AB'nin payı ortalama %40'lar civarında seyretmiş son yıllarda artarak %50'lere çıkmıştır. AB ülkeleri içinde en fazla ihracat yapılan ilk üç ülke Almanya, İtalya ve İngiltere'dir. Benzer durum ithalat içinde geçerlidir. AB'ye ihraç edilen en önemli mal, dokumacılık ürünleridir. İthalattaki en önemli kalemler ise, sanayi grubu ürünleri olmuştur (Erdoğan, 2006: 56).

1997 yılında yaşanan Uzakdoğu Krizi ülkemizin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelere olumsuz yansımıştır. 1996'da ihracatımız içinde %4'lük paya sahip olan Uzakdoğu ülkelerinin, kriz sonrasında iç talep daralması ve %60'a varan devalüasyonlar yapmaları nedeniyle rekabet gücümüzün azalmasına ve ihracatımızın önemli ölçüde düşmesine neden olmuştur. Bölge ülkelerinde yaşanan krizin etkileriyle, olumsuz ekonomik koşullar birleşince 1998'de Rusya'da ciddi bir ekonomik kriz yaşanmıştır. 1997 yılında ülkemiz genel ihracatı içerisinde yüzde 8'ler seviyesine ulaşmış olan payı ve ülkemiz ticaretinde Almanya'dan sonraki ikinci büyük pazar konumunda olması krizin ülkemiz açısından önemini de artırmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2007).

1994-1999 döneminde her ne kadar esnek kur politikası uygulansa da, kurlar Merkez Bankası'nın yoğun müdahalesi altında kalmıştır ve esas olarak liranın reel değerinde istikrar hedeflenmiştir. Bu dönemde TL'nin değeri dar bir aralık içinde dalgalanmış, bu dalgalanmada değerlenme yönünde bir eğilim ortaya çıkmıştır. 1999 yılı sonuna kadar etkileri bakımından esnek çapa, uygulamada ise kontrollü serbest kur rejimi uygulanmıştır. Kur, piyasada serbestçe belirlenmiş fakat TCMB yoğun bir şekilde kurlara müdahale etmiştir. Bu dönemde, kur artışları genelde enflasyon düzeyinde veya bu düzeyin biraz altında kalmıştır (Karluk, 2009: 559).

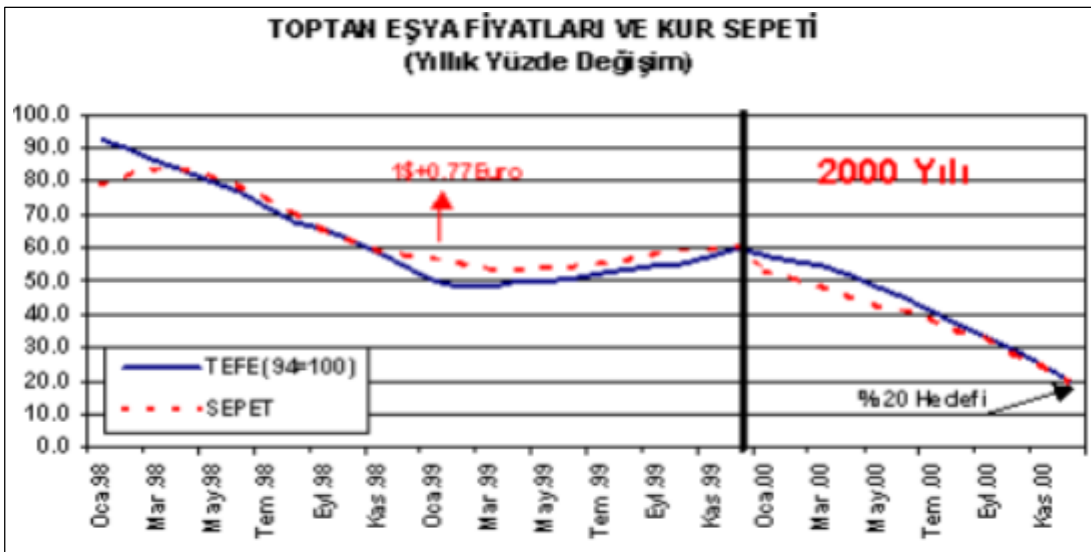
1999 yılı sonunda "yönlendirilmiş sabit parite (crawling peg)" sistemi uygulamaya konulmuştur. Bu sistemin başarı şartı, maliye ve gelir politikaları ile uyumlu olması ve çok uzun sürmemesidir. Ancak 2000 yılında gerekli yapısal politika değişiklikleri uygulamaya konulmadığı ve mali kesimdeki dengesizlikler sonucunda sistem başarısız olmuştur (Karluk, 2009: 559).

Özetlersek, 5 Nisan İstikrar Programı ile reel sektörlerde çok ciddi daralma pahasına finansal piyasalardaki panik kontrol altına alınmıştır. 1995-99 döneminde Türkiye ekonomisi iç talep canlılığına dayalı, tasarruf açığı süren, reel üretim kapasitesindeki genişlemenin, özellikle dış ticarete yönelik sektörlerdeki büyümenin sınırlı olduğu, dolayısıyla dış açığın ve dış kaynak ihtiyacının küçülmediği bir ortamda günü kurtarmaya yönelik politikalarla istikrarsız trendini sürdürmüştür. Sonuçta, Türkiye de kriz hiç gündemden düşmemiştir (Şahin, 2012: 238).

1998 Haziran ayından itibaren yeni bir istikrar programı için IMF ile görüşmeler başlatılmış ve önce 18 aylık Yakın İzleme Anlaşması ve sonra 2000 yılına girilirken yeni bir Stand-by (17.ci) anlaşması yapılmıştır (Şahin, 2012: 238). IMF destekli bu program çerçevesinde en önemli sorunlardan biri olan kronik enflasyonun üç yıl içinde tek haneli seviyelere düşürülmesi ve bu yolla bozulan makroekonomik değerlerin yeniden tesis edilmesi amaçlanmıştır (Oskay, 2004).

TCMB tarafından yapılan basın duyurusunda, enflasyonun kontrol altına alınıp kademeli olarak düşürülmesi amacıyla döviz kurunun nominal çıpa olarak kullanılacağı belirtilmiştir. Kur politikasının yalnızca enflasyon hedefine göre uygulanacağı ve 2000 Ocak – 2001 Haziran dönemini kapsayan ilk 18 aylık sürede, “enflasyon hedefine yönelik kur sepeti”, takip eden dönemde ise “kademeli olarak genişleyen aralık” çerçevesinde yürütüleceği belirtilmiştir. (Önder, 2007: 21).

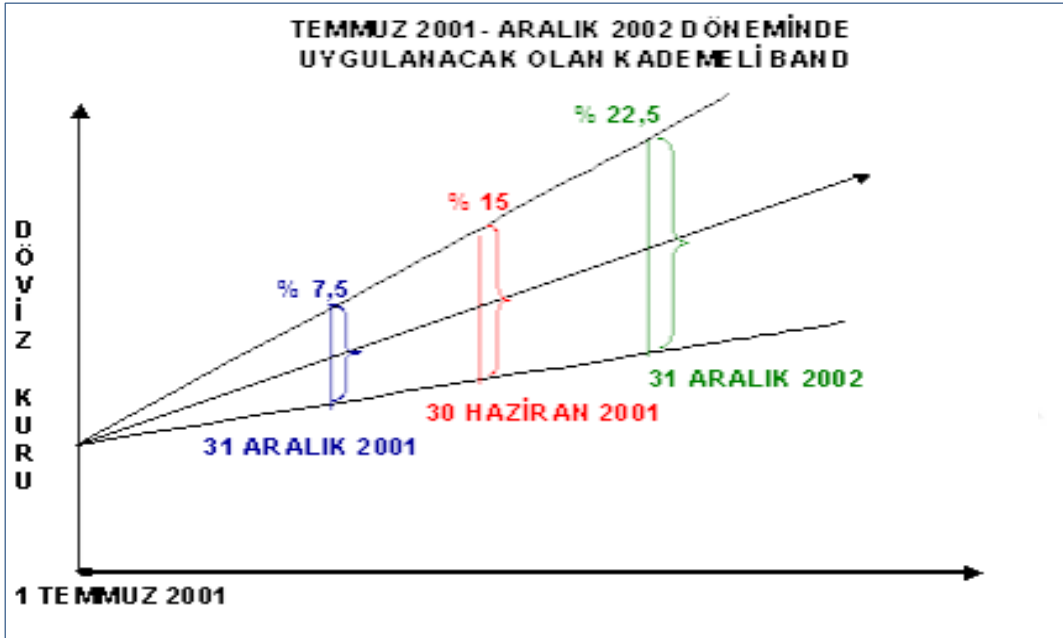
TCMB 2000 yılı Ocak-Aralık dönemini kapsayan ilk 12 ayda, yüzde 20 TEFE yıl sonu artış hedefi ile uyumlu bir politika izleyecektir (Erçel, 1999). 1 ABD doları ve 0.77 Euro’dan oluşan kur sepetinin Türk Lirası (TL) karşısındaki değerindeki değişim tarzi 1.5 yıllık süre için önceden ilan edilmesi kararlaştırılmıştır. 2000 yılı için kur sepetindeki değişim çizelgesi TEFE enflasyonu yıl sonu hedefi doğrultusunda düzenlenmiş ve yıllık bazda döviz kuru sepeti artış oranının yüzde 20 oranında kalacağı taahhüt edilmiştir (Celasun, <http://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf>).

Şekil 4.1. Toptan eşya fiyatları ve kur sepeti (Yıllık yüzde değişim)

Kaynak: (Erçel, 1999).

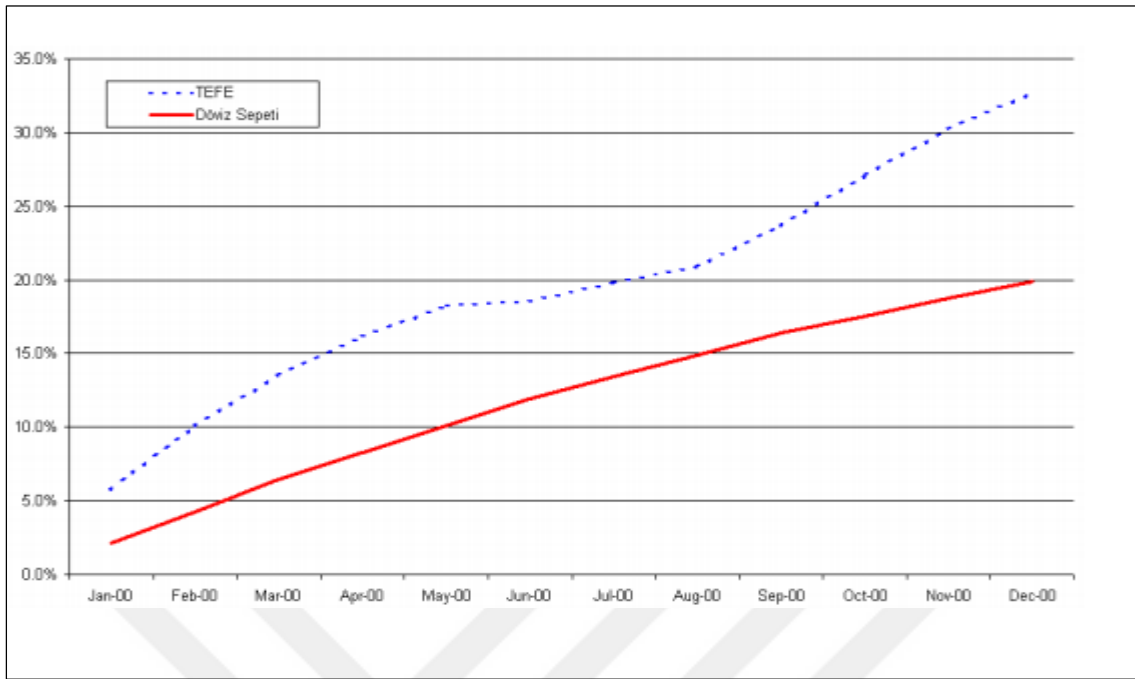
Programın ikinci 18 aylık dönemini kapsayan Temmuz 2001- Aralık 2002 arasında merkezi parite etrafında simetrik olarak giderek genişleyen bir "band" uygulamaya sokularak daha esnek bir kura aşamalı geçişin başlayacağı belirtilmektedir. Kademeli band uygulanan ikinci dönemde ise bandın toplam genişliği Aralık 2001 sonunda %7,5'a; 2002 Haziran sonunda %15'e ve 2002 Aralık sonunda %22.5'a çıkarılacaktır (Yay, 2001). Kurun bant içerisindeki hareketlerine TCMB müdahale etmeyecektir.

Kaynak: (Erçel, 1999)

Şekil 4.2. Temmuz 2001- Aralık 2002 döneminde uygulanan kademeli band

Programın uygulanmaya başlamasıyla birlikte, enflasyon oranı hızla düşmeye başlamış, faiz oranları gerilemiş, kamu finansman dengesinde iyileşmeler gözlenmiş ve ekonomide öngörülebilirliğin artmasıyla Türkiye ekonomisi yeniden büyüme sürecine girmiştir. Ancak, bir yandan, iç talepteki canlanma ve başta ham petrol olmak üzere enerji fiyatlarındaki yükselme, öte yandan döviz kurundaki artışın hedef alınan enflasyona göre belirlenmesi, buna karşılık enflasyon gerçekleştirmelerinin hedef alınan enflasyonun üzerinde kalması Türk lirasının reel olarak değerlendirilmesine yol açması nedenleriyle; ihracat düşmüş ve cari işlemler dengesi bozulmuştur (Önder, 2007: 22).

Kaynak: (Arat, 2003: 46).

Şekil 4.3. 2000 Yılında gerçekleşen kümülatif TEFE ve döviz sepeti artışı

Buna ek olarak, özelleştirme ve mali piyasalarda yapılması gereken yapısal reformlara ilişkin gecikmeler uygulanmakta olan programın sürdürülebilirliğinin sorgulanmaya başlamasına neden olmuştur. 2000 yılının kasım ayında mali piyasalarda güven ortamının kaybolması ve faiz oranlarının yükselmesi, portföylerinde yoğun bir şekilde devlet iç borçlanma senedi tutan bankaların likidite bulmakta zorluk çekmesine neden olmuştur. Yaşanan güven krizi ve mali sistem reformlarının gecikmiş olması Türkiye Bankacılık sektöründe likidite krizi yaşanmasına yol açmıştır (Önder, 2007: 22).

Kasım krizinden sonra TCMB'nin sisteme likidite sağlaması ile para piyasası faizleri düşüş kaydederken, ikinci piyasa Devlet İç Borçlanma Senetleri faizlerinin aynı oranda düşmediği görülmüştür. Bu ise, krizden sonra güvenin tam sağlanmadığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Arat, 2003: 46).

Kasım krizinden sonra kur sepeti uygulaması devam ettirilebilmiş, ancak reel kur değerlenmesi Şubat 2001 krizine kadar devam etmiştir. Bunlara ek olarak 19 Şubat 2001'de ortaya çıkan siyasi belirsizlik durumu² sonucunda, artış oranı önceden ilan edilen kur sepeti sisteminin devam ettirilemeyeceği anlaşılmış ve Hükümet kur rejimini

² DSP-MHP-ANAP'tan oluşan koalisyon hükümetinde, Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasında Milli Güvenlik Kurulunda yaşanan tartışma sonucunda, Başbakanın durumu "ciddi bir siyasi kriz" olarak değerlendirmesi sonucu piyasalarda programa olan güven sarsılmış ve dövize hücum başlamıştır.

değiştirerek serbest dalgalanan kur rejimine geçmiştir. Aslında, Temmuz 2001’de bant sistemine geçileceği, yani sabit kur rejiminden çıkış stratejisi açıklanmış olmasına karşın, bu hedef gerçekleştirilememiştir(Arat, 2003: 47).

4.1.4. 2001-2004 ve Güçlü ekonomiye geçiş dönemi

Türkiye, ‘Enflasyonu Düşürme Programının’ çökmesine neden olan 2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat aylarında yaşanan mali krizlerin ardından IMF’nin öncülüğünde ve denetiminde “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nı” uygulamaya koymuştur. Programın temel amaçları; bankacılık sektörüne ilişkin tedbirlerin süratle alınarak mali piyasalardaki belirsizliğin azaltılması, buna bağlı olarak faiz oranları ile döviz kurlarında istikrarın sağlanması, iktisadi etkinliği sağlayacak yapısal reformların gerçekleştirilmesi, makroekonomik politikaların enflasyonla mücadelede etkin bir şekilde kullanılması, sürdürülebilir büyüme ortamının temin edilmesi olarak belirtilmiştir. Bu çerçevede, kamu kesiminin artan borç yükünün sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması amacıyla maliye politikası daha da sıkılaştırılmış, para politikasında Merkez Bankası’nın kısa vadeli faiz oranları üzerindeki etkisi artırılmış ve dalgalı kur sistemine geçilmiştir (TCMB, 2002: 13).

Mal ve hizmet ihracatı, 2002 yılının ilk dokuz aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 10,6 oranında artarak ekonominin büyümesine katkıda bulunmuştur. Özel firmaların iç talep yetersizliği nedeniyle üretimlerini dış pazarlara yöneltmeleri, mal ihracatının artmasına neden olmuştur. Mal ihracatında gerçekleşen hızlı büyüme, özel tüketim harcamalarının düşük bir oranda arttığı 2002 yılında ekonominin büyümesine önemli katkı yapmıştır. Sanayi üretiminin hızlı bir biçimde artması ve iç talepte ortaya çıkan sınırlı canlanma, başta ara malı olmak üzere ithalatın da yüksek bir oranda artmasına yol açmıştır. Böylece, mal ve hizmet ithalatı yılın ilk dokuz aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 19,1 oranında artmıştır (TCMB, 2002: 22).

2001 yılındaki ekonomik daralmanın ardından Türkiye ekonomisi, 2002 yılında yeniden büyüme sürecine girmiştir. 2002 yılının ikinci yarısında yaşanan siyasi belirsizlikler ve Kasım ayında gerçekleşen erken seçime rağmen, büyüme hızı beklentilerin oldukça üstüne çıkarak yüzde 7,8’e ulaşmış, tüketici fiyatları artış hızı ise yıl sonu hedefinin altında gerçekleşerek yüzde 29,7’ye gerilemiştir. Yaşanan siyasi belirsizliğin ekonomik programın kararlılıkla uygulanmasında ekonomik bir kesintiye yol açmaması ve

fiyat istikrarı odaklı para politikası uygulamasına devam edilmesi, enflasyonda önemli ölçüde bir gerilemeyi ve diğer olumlu makroekonomik gelişmeleri beraberinde getirmiştir (TCMB, 2003: 15).

2003 yılı ekonomik programının temel amaçları enflasyonla mücadele, borç yükünün azaltılması ve sürdürülebilir hızlı büyüme olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede büyüme hızı yüzde 5 olarak öngörülmüş, yıl sonu enflasyon hedefi ise yüzde 20 olarak saptanmıştır. Yeni kurulan Hükümetin göreve başlamasının ardından iç siyasi belirsizliğin bir ölçüde azalmasına karşın, 2003 yılının Mart ayında Irak operasyonuna ilişkin belirsizlikler ve Hükümetin ekonomi politikalarına ilişkin tereddütler finansal piyasalarda dalgalanmaya yol açmıştır. Bu dönemde, olumsuz dış gelişmelere bağlı olarak yükselen uluslararası ham petrol fiyatları ve Türk lirasının değer kaybetmesi maliyetleri artırmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda, 2003 yılının Şubat-Nisan döneminde tarım ve gıda fiyatlarındaki mevsimsel etkileri de aşan hızlanma, aylık enflasyon oranlarında beklentilerin üzerinde artışa neden olmuştur (TCMB, 2003: 15).

Nisan ayında Irak operasyonunun sona ermesi, büyük ölçüde Irak Savaşı kaynaklı belirsizliklerin ortadan kalkarak güven ortamının yeniden oluşmasının olumlu etkileri, Nisan ayından itibaren iç borçlanma faiz oranları, döviz kurları ve enflasyon beklentileri üzerinde belirgin bir şekilde gözlenmiştir. Mart ayında yüzde 59,9'a ulaşan Hazine iç borçlanma faiz oranları yıl sonunda yüzde 27,9'a gerilemiş, Türk lirası döviz kuru sepeti (1 ABD doları + 0,77 Euro) karşısında yıl sonu itibarıyla yüzde 7 değer kazanmıştır (TCMB, 2003: 16).

Mal ve hizmet ihracatı 2002 yılının ilk dokuz aylık döneminde yüzde 10,6, 2003 yılının aynı döneminde ise yüzde 16 oranlarında artmıştır. 2003 yılında iç talepteki canlanmanın sınırlı kalması nedeni ile özel firmaların üretimlerini dış pazara yöneltmesi mal ve hizmet ihracatının artmasına katkıda bulunmuştur. İmalat sanayiinde verimliliğin artması ve birim ücretlerin düşük bir seviyede olması ihracattaki artışların 2003 yılında da sürmesini sağlamıştır. 2003 yılı Ekim ayı itibarıyla, 12 aylık ortalamalara göre, ihracat fiyatları yüzde 8,9, ihracat miktar endeksi ise yüzde 20,6 oranlarında artış göstermiştir (TCMB, 2003: 27-28).

Ekonomik programın önceki iki yılda makroekonomik hedeflere ulaşma konusundaki başarısı, 2004 yılı başında ekonomik birimlerin beklentilerini olumlu etkilemiştir. Yıl içinde enflasyon oranlarının hedef dâhilinde gerçekleşmesi ekonomi politikalarına duyulan güvenin artmasına katkıda bulunmuştur. Ekonomideki belirsizliklerin önemli ölçüde ortadan kalkması sonucunda, enflasyondaki düşüş sürecine paralel olarak faiz oranları da gerilemiştir. Ayrıca, güçlenen iktisadî temeller doğrultusunda Türk lirası yabancı para birimleri karşısında değer kazanmıştır. Türk lirasının güçlü konumu ve ekonominin gidişatına ilişkin olumlu beklentiler çerçevesinde kredi imkânlarının genişlemesi, özellikle ertelenmiş tüketim ve yatırım harcamaları için uygun bir ortam yaratmıştır. Bu gelişmeler, özellikle 2004 yılının ilk yarısında kredi kullanımının ve özel tüketim harcamalarının hızla artmasına neden olmuştur. Öte yandan, kredi maliyetlerindeki gerileme ve olumlu beklentiler çerçevesinde özel firmalar gerek yurt içi gerekse yurt dışı kaynaklardan daha yoğun bir şekilde yararlanmış ve yatırım harcamalarını hızlandırmıştır (TCMB, 2004: 20).

Mal ve hizmet ihracatı, 2004 yılının ilk dokuz aylık döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre, yüzde 11 oranında artmıştır. 2002 ve 2003 yıllarını takiben 2004 yılında da, ihracattaki artış devam ederek ekonomik büyümeye katkı sağlamıştır. İmalât sanayiinde verimliliğin artması ve birim ücretlerin düşük bir seviyede olması, ihracattaki artışların 2004 yılında da sürmesini sağlamıştır. 2004 yılında, 12 aylık ortalamalara göre, ihracat fiyatları yüzde 15,9, ihracat miktar endeksi ise yüzde 15,1 oranında artış göstermiştir (TCMB, 2004: 28).

2001-2005 döneminde, enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmesi açısından ön şartlardan biri olan para politikasında kurumsal alt yapının iyileştirilmesi konusunda da çok önemli mesafe katedilmiştir.. Bu süreç içinde TCMB, kurumsal çerçevesini etkinleştirmiş, iletişim politikasını daha net ortaya koymuş, bilgi setini genişletmiş ve enflasyon öngörü yöntemlerini geliştirmiştir. Ayrıca geçen zaman içinde, TCMB'nin bağımsızlığı konusunda uygulama anlamında önemli mesafe alınmış; bu gelişme, kronik enflasyonist sürece tekrar dönülmeyeceği konusundaki düşünceleri de güçlendirmiştir. Böylelikle TCMB, 2006 yılı itibariyle enflasyon hedeflemesi rejimine geçmiştir (Yaşar, 2009: 46-47).

4.1.5. 2005'ten Günümüze döviz kuru politikaları ve Türkiye ihracatı

TCMB, 2006 yılında dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına devam etmiştir. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, bu rejimde döviz kurları, döviz piyasalarındaki arz ve talep koşullarına göre belirlenmekte, TCMB'nin herhangi bir döviz kuru hedefi bulunmamaktadır. Ancak TCMB, döviz kurlarında aşırı oynaklık görüldüğünde döviz piyasalarına doğrudan müdahalede bulunabilmektedir. Bu çerçevede, TCMB yıl içinde kurlarda görülen aşırı oynaklık üzerine bir defa döviz alım, üç defa ise döviz satım yönünde olmak üzere döviz piyasasına doğrudan müdahalede bulunmuştur (TCMB, 2006: 40).

2006 ve 2007 yılları sürecinde uluslararası piyasalardaki gelişmelerin de etkisiyle, etkinliği ve bağımsız yapısı artırılmış TCMB, döviz satışlarında artışlar gözlemlendiğinde, döviz piyasasına doğrudan alım yönünde müdahale etmeyi sürdürmüş, döviz piyasalarındaki likiditede daralma söz konusu olduğunda da döviz piyasasına döviz satarak müdahalede bulunmuştur.

2007 yılı ikinci yarısında Amerika Birleşik Devletleri'nde emlak piyasasında başlayarak, 2008 yılı Eylül ayında tüm dünyayı etkisi altına alan küresel finans krizinin etkileri, tüm dünyada olduğu gibi ülkemiz ekonomisinde de boy göstermeye başlamıştır.

İhracata dayalı ekonomik büyüme modelini benimseyen Türkiye'nin mevcut ihracat hacminin büyük kısmının, krizin etkilerinin nispeten daha yoğun yaşandığı Avrupa ülkelerine gerçekleşiyor olması krizin etkilerini daha da ağırlaştırmıştır. Tüm dünyada ekonomik büyüme rakamlarının yavaşladığı hatta kimi ülkelerde negatife döndüğü bu süreçte, dış ticaret hadlerinde yaşanan gerileme ve daralmada, ihracata konu malların fiyatlarından ziyade, Avrupa ülkelerinde gelir ve refah düzeylerinde yaşanan düşüş kaynaklı talep daralması etkili olmuştur. İç pazarda yaşanan daralmanın da etkisi ile Türkiye'nin gerek ihracat gerekse ithalat büyüme hızı geçmiş yıllara kıyasla azalış eğilimine girmiştir. Dış ticaret hacminde yaşanan bu daralma, döviz kuru ve parite değişimlerinden tamamen bağımsız olmamakla birlikte, içinde bulunulan konjonktür, tüketim ve yatırım harcamalarında yaşanan gerilemeye paralel gelişim gösterdiği söylenebilir. Yaşanan global finans krizi sonrası kimi ülkelerde ithalata ve hızlı sermaye hareketlerine karşı korumacı tedbirlerini artırma eğilimine girildiği bir dönemde parite

hareketlerinin etkisi ile Türk Lirası önceki yıllara oranla daha değerli hale gelmiştir. Bu süreçte TCMB elindeki sınırlı döviz rezervlerini etkin kullanmak adına aşırı değerli TL karşısında piyasaya anlık müdahalelerde bulunmak sureti ile döviz kurlarını dengede tutmada belirleyici rol oynamıştır. Ancak tüm dünyayı etkisi altına alan finans krizi sonrasında tüm tedbirlere karşın, büyüme hızının yavaşlaması, ihracata konu ara malların büyük kısmının ithalata dayalı olması nedenleri ile ihracatın ithalatı karşılama oranındaki düşüş ile Türkiye dış ticaretinde cari açık giderek kronikleşen bir hal almıştır (Ordu, 2013: 53).

2008 yılının ikinci yarısında ortaya çıkan dünya finansal krizi, Türkiye’de uygulanan “yüksek faiz, düşük kur” politikası nedeniyle, esas olarak reel sektörü ve tüketici kesimini etkilemiştir. Yüksek faiz politikası ile birlikte izlenen düşük kur politikası, yabancı yatırımcılar için Türkiye’yi çok çekici bir yatırım piyasası durumuna getirmektedir. Bir başka ifadeyle, Türkiye, 2002 yılından beri uyguladığı “yüksek faiz, düşük kur” politikası nedeniyle, ekonomik dengelerini bir bütün olarak global gelişmelerden etkilenir hale getirmektedir. Bu durumda, Türkiye’ye gelen yabancı sermayede meydana gelebilecek bir azalma, Türkiye’nin ödemeler dengesini bozarken, düşük kur politikası nedeniyle azalan ihracat sonucu, üretim olumsuz yönde etkilenmekte, dış ticaret bilançosundaki açıklar daha da büyümektedir (Hepaktan, Çınar ve Dündar, 2011).

4.2. 1980-2015 Döneminde Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi

Çizelge 4.2. 1980-2015 Yılları arasında dış ticaret verileri

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Dış Ticaret Açığı (Milyon \$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1980	2 910	7 909	10 819	-4.999	36,79
1981	4 703	8 933	13 636	-4.230	52,64
1982	5 746	8 843	14 589	-3.097	64,98
1983	5 728	9 235	14 963	-3.507	62,02
1984	7 134	10 757	17 891	-3.623	66,32
1985	7 958	11 343	19 301	-3.385	70,16
1986	7 457	11 105	18 561	-3.648	67,15
1987	10 190	14 158	24 348	-3.968	71,97
1988	11 662	14 335	25 997	-2.673	81,35
1989	11 625	15 792	27 417	-4.167	73,61
1990	12 959	22 302	35 261	-9.343	58,11
1991	13 593	21 047	34 640	-7.454	64,59
1992	14 715	22 871	37 586	-8.156	64,34
1993	15 345	29 428	44 773	-14.083	52,14
1994	18 106	23 270	41 376	-5.164	77,81
1995	21 637	35 709	57 346	-14.072	60,59
1996	23 224	43 627	66 851	-20.402	53,23
1997	26 261	48 559	74 820	-22.298	54,08
1998	26 974	45 921	72 895	-18.947	58,74
1999	26 587	40 671	67 258	-14.084	65,37
2000	27 775	54 503	82 278	-26.728	50,96
2001	31 334	41 399	72 733	-10.065	75,69

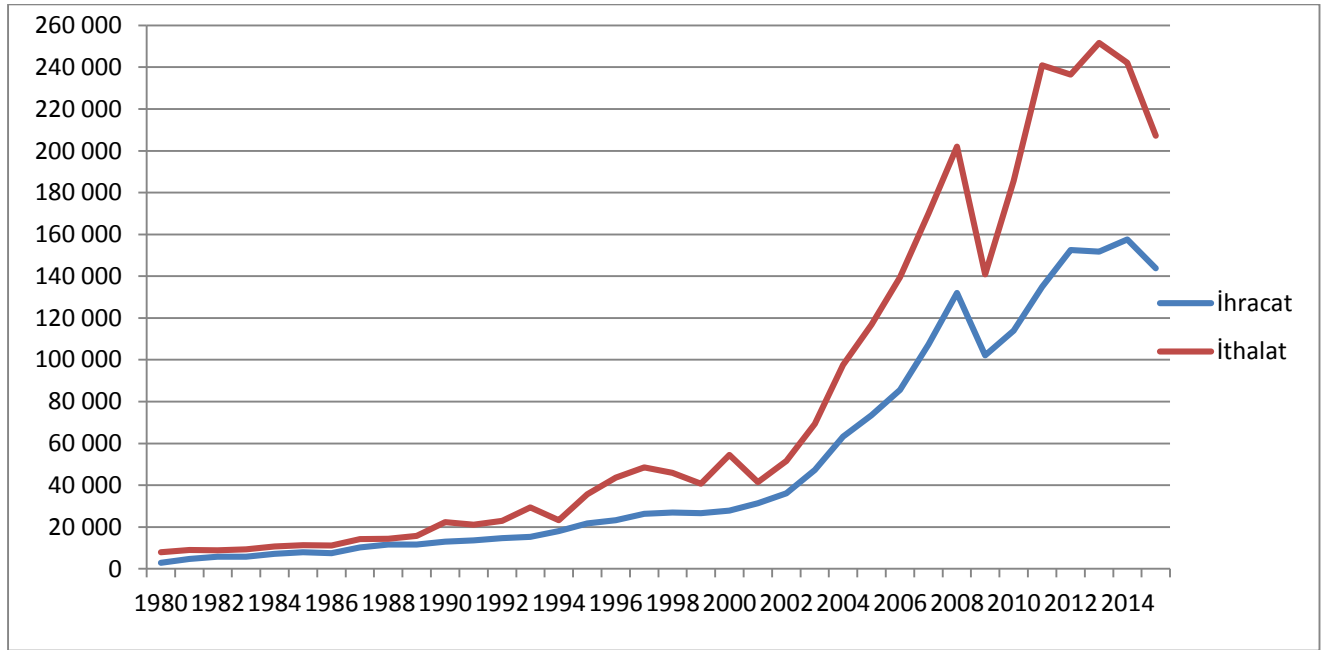
Çizelge 4. 3 (Devam) 1980-2015 Yılları arasında dış ticaret verileri

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Dış Ticaret Açığı (Milyon \$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
2002	36 059	51 554	87 613	-15.495	69,94
2003	47 253	69 340	116 593	-22.087	68,15
2004	63 167	97 540	160 707	-34.373	64,76
2005	73 476	116 774	190 251	-43.298	62,92
2006	85 535	139 576	225 111	-54.041	61,28
2007	107 272	170 063	277 334	-62.791	63,08
2008	132 027	201 964	333 991	-69.936	65,37
2009	102 143	140 928	243 071	-38.786	72,48
2010	113 883	185 544	299 428	-71.661	61,38
2011	134 907	240 842	375 749	-105.935	56,01
2012	152 462	236 545	389 007	-84.083	64,45
2013	151 803	251 661	403 464	-99.859	60,32
2014	157 642	242 183	399 825	-84.541	65,09
2015	143 861	207206	351 068	-63.345	69,42

Kaynak: TÜİK, Dış ticaret istatistikleri.

24 Ocak Kararları ile, dış ticarete serbestleştirilmeyi sağlayacak yapıların oluşması sonucu, 1980-1988 yılları arasında ihracatta devamlı artış yaşanmıştır. Bu dönemde ihracat teşvik tedbirleri, “her ne pahasına olursa olsun” şeklindeki bir ihracat yaklaşımının egemen olması, sürekli devalüasyon politikası ile ulusal parada hızlı erozyon, verimlilik artışı, iç talebin kısılması sonucu üretim iç pazar ve talepten dış pazar ve talebe kaymıştır (Şimşek, 2010: 16).

Bununla birlikte Çizelge 4.2’de görüldüğü gibi ihracat hacmi 1980 yılında 2.9 milyar dolar iken, 1988 yılında 11.6 milyar dolara yükselmiştir. 1980-1988 yılları arasında ihracattaki artış oranı % 300.7 dolayında gerçekleşmiştir. Dış ticaretin serbestleşmesiyle birlikte ithalat hacmi ise 1980 yılında 7.9 milyar dolar düzeyinde iken, %81.2 artışla 1988 yılında bu değer 14.3 milyar dolara yükselmiştir.

Şekil 4.4. Türkiye'nin ihracat ve ithalat gelişimi, 1980-2015

1990-1994 yılları arasında ülkemizin ihracat artış hızında bir yavaşlama olduğu görülmektedir. 1990'lı yılların başında dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk, ülkemizde yaşanan ekonomik sorunlar ve Körfez Savaşı gibi dış faktörler, 1994 yılında bir ekonomik kriz yaşanmasına neden olmuş, bu kriz sonrasında ise ekonomik istikrarın sağlanmasını amaçlayan 5 Nisan Kararları uygulamaya konmuştur (Aksoy ve Coşkun, 2004). Ancak 1994 yılındaki kriz sonucunda uygulanan ekonomik politikalarına ve değersiz TL uygulamasına bağlı olarak ihracatta artış görülmüştür.

İthalatta ise, 1990 yılında 22.3 milyar dolar düzeyinde iken, 1994 yılında 23.2 milyar dolar olmuştur. Bu dönemde yaşanan durgunluk ile dış ticaret açıklarının artması ekonomide tedirginlik yaratmıştır. Alınan önlemler ve uygulanan devalüasyon iç talebi kıstırmış, ithalatta azalmalara neden olmuştur.

1996 yılında AB ülkeleri ile Gümrük Birliği'ne gidilmesi ihracat artışını hızlandırmıştır. İhracatın dünyada yavaşlama gösterdiği 2001 yılında, 11 Eylül saldırıları bu yavaşlamayı daha da belirgin bir hale getirmiştir. Bununla birlikte; 2001 yılı Şubat ayında ülkemizde yaşanan ekonomik krizin ve kriz sonrasında Türk Lirasının devalüe edilerek döviz kurunun serbest bırakılmasının ardından ihracatımızda ciddi oranda bir artış meydana gelmiştir. Bu dönemde kriz nedeni ile iç talepte görülen daralma, firmaları ihracat yolu ile krizden çıkabilme yöntemini izlemeye yöneltmiştir (<http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/54/4.html>). Bunun sonucunda da ihracat bir önceki yıla göre %12'nin üzerinde bir artış ile 31,3 milyar dolar seviyesinde iken, 2003 yılı sonu itibariyle de 47.2 milyar dolara yükselmiştir. 2000 yılında da reel kurların, faiz oranlarının gerisinde kalması sonucu ithal mallarının fiyatları göreceli olarak düşmüş ve %33.09 oranında bir artış ile yine bir ithalat patlaması gerçekleşmiştir. İthalatın ihracatı karşılama oranı son 20 yılın en düşük değerine inerek %50.76 olarak gerçekleşmiştir (Aksoy ve Coşkun, 2004). 2000 yılında ithalat 54.5 milyar dolar iken, 2003 yılında bu değer 69.3 milyar dolara yükselmiştir.

2003 yılında, ihracat artışımızın sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulmasını sağlamak için kamu ve özel sektör temsilcileri bir araya gelerek, ihracatımızın önüne bir vizyon oluşturacak yol haritası çizilmesi çalışmaları yürütülmüş, bu çalışmalar sonucunda 'Sürdürülebilir ihracat artışını sağlayacak ihracat yapısını oluşturmak' amacıyla hazırlanan 2004-2006 İhracat Stratejik Planı, 2004 yılı Ocak ayı itibariyle yürürlüğe konulmuştur. Stratejik Planda 2006 yılı için hedef olarak benimsenen 75 milyar dolar da, kamu kurumu ve özel sektörün aralarında oluşturduğu etkin koordinasyon ve ihracatçıların performansı sayesinde aşılılarak 85 milyar dolar olarak gerçekleştirilmiştir (Özsoylu, 2011: 323).

2005 yılında ihracatın lokomotifi sayılabilecek sanayi malları ihracatındaki artış %84,8 oranına ulaşmış ve toplam ihracat rakamı %16,3 lük bir artış ile 73,5 milyar dolara ulaşmıştır.

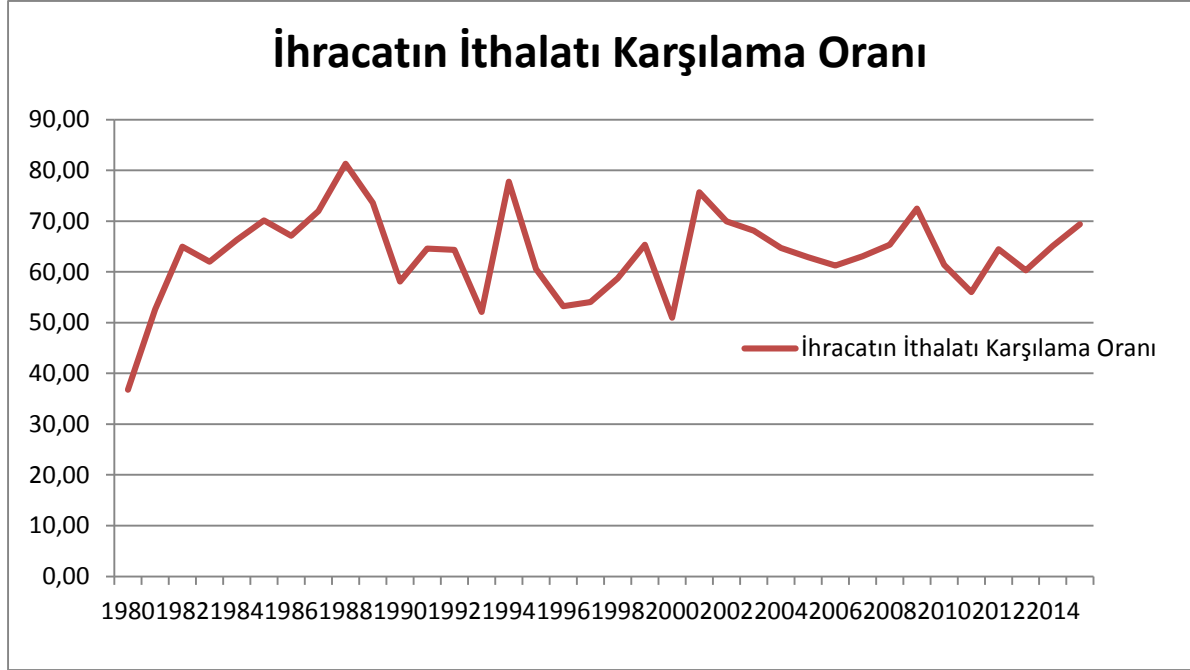
2006 yılına gelindiğinde; sürdürülebilir ihracat artışını sağlayacak ihracat yapısının oluşturulmasını hedef alan ihracat stratejik planın başarılı olması hususu da göz önüne alınarak sürdürülebilir ihracat artışını sağlayacak rekabetçi yapıyı geliştirmek amacıyla oluşturulan ve 2007-2009 yıllarını kapsayacak Stratejik İhracat Planı çalışmalarına başlanılmıştır. Bu yıl içerisinde de ihracattaki artış devam etmiş ve bir önceki yıla göre %16,3 oranında artışla 85,5 milyar dolara erişilmiştir.

2007 yılında Mayıs ayı sonu itibari ile toplam ihracat 2006 yılının aynı dönemine kıyasla %24,7 lik bir artış ile 40,8 milyar dolara ulaşmıştır. Bu yılın beş aylık bir dönemi içerisinde meydana gelen %25 e yakın bir artış olması yıl sonu itibariyle 100 milyar dolarlık ihracat hedefine ulaşabileceğinin bir göstergesi olmuştur (<http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/54/4.html>).

2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz dünya ekonomisini etkilemiş 2009 yılında uluslararası ticarete keskin düşüşler yaşanmıştır. Bu dönemde ihracatımızda da düşüş görülmüştür. 2009 yılında yapılan 102 milyar dolar seviyesinde ihracat gerçekleştirilmiştir. Aynı şekilde ithalatımızda, ihracatla benzer bir seyir izlemiştir.

2010 yılında küresel krize karşı alınan önlemlerle ülkemiz hızlı bir toparlanma sürecine girmiştir. İhracatımızda bir önceki yıla göre %11.5 oranında bir artış ile 113.8 milyar dolar iken, ithalatımız ise %31.6 oranında artışla 185.5 milyar dolara ulaşmıştır.

2010-2014 yılları arasında ihracatımızda sürekli artış yaşanırken, 2015 yılında bir önceki yıla göre %8.7 oranında düşüşle 143.8 milyar dolara düşmüştür. İthalatımız ise %14.4 oranında düşüşle 207.2 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

Şekil 4.5. İhracatın ithalatı karşılama oranı (1980-2015)

İhracatın ithalatı karşılama oranı yıllar itibariyle dalgalı bir eğilime sahip olmakla beraber sürekli olarak %100 oranının altında yer almaktadır. 24 Ocak 1980 kararlarını izleyen dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranının neredeyse sürekli olarak arttığını söylemek mümkündür. Ancak 1989 yılında gerçekleşen finansal liberalizasyonla birlikte ekonomiye giren sıcak para ulusal paranın aşırı değerlenmesine neden olarak ihracatın ithalatı karşılama oranını düşürmeye başlamıştır. 1994 ve 2001 yıllarında gerçekleşen krizler ve beraberinde TL'nin değerinin düşmesi, bu oranın artması sonucunu doğurmuştur (Grafik 2). Bu oranın Türkiye ekonomisinin ithal ikameci döneminde de çok farklı olmadığını söylemek mümkündür. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1970'de %62,13 olmuşken birinci petrol krizinin etkisiyle 1975'de %31,12'ye düşmüştür (Arslan, 2008: 369).

5. TÜRKİYE’NİN İHRACAT YAPISI VE GELİŞİMİ

Bu bölümde 1980 yılından itibaren 35 yıllık süreçte Türkiye’nin ihracatının mal gruplarına göre dağılımı, ülke gruplarına göre ihraç pazarları ve sektörel yapısı değerlendirilecektir.

5.1. Türkiye İhracatının Mal Gruplarına Göre Dağılımı ve Gelişimi

Türkiye’de 1980-2015 yılları arasında gerçekleşen geniş ekonomik grupların sınıflandırmasına göre sermaye malları, tüketim malları, ara malları ve diğer ihracat değerleri Çizelge 5.1’de yer almaktadır. Türkiye’nin geniş ekonomik kategorilerin sınıflamasına (BEC) göre yatırım malı ihracatı yıllar itibariyle artış göstermekte ve 2015 yılı için toplam ihracat içindeki payı % 10.8’dir. 2015 yılı için tüketim malları ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı % 41.4 iken, ara malı ihracatının toplam ihracat içindeki payı % 47.9’dur. Mal grupları itibariyle Türkiye’nin ihracatı değerlendirildiğinde tüketim ve ara malı ihracatı ön plandadır. Sermaye malı ihracatının düşük hacme sahip olması ise AR-GE harcamaları ve teknolojiyi geliştirmeye yönelik yatırımların eksikliğinin bir sonucu olarak düşünülebilir (Şimşek, 2010: 43).

Tüketim malları ihracatında önemli payı oluşturan kalemler sırasıyla; binek otomobilleri, dayanıklı tüketim malları, yarı dayanıklı tüketim malları, dayanıksız tüketim malları, esaslı yiyecek ve içecek olan işlenmemiş tüketim malları, esaslı yiyecek ve içecek olan işlenmiş tüketim malları, motor benzini ve diğer hafif yağlar, sanayi ile ilgili olmayan taşıma araç ve gereçleridir. Ara malları kalemleri, sanayi için işlem görmemiş hammaddeler, sanayi için işlem görmüş hammaddeler, işlem görmemiş yakıt ve yağlar, yatırım mallarının aksam ve parçaları, taşımacılık araçlarının aksam ve parçaları, esaslı yiyecek ve içecek olan işlenmemiş hammaddeler, esaslı yiyecek ve içecek olan işlenmiş hammaddeler ve diğer önemli kalemlerdir. Yatırım malları ise; sanayi ile ilgili taşımacılık araç-gereçleri ile sermaye mallarından (taşımacılık araçları hariç) oluşmaktadır.

Çizelge 5.1. Mal gruplarına göre ihracat

Yıllar	İhracat	Yatırım Malı		Tüketim Malı		Ara Malı		Diğer	
	Milyon \$	Milyon \$	%	Milyon \$	%	Milyon \$	%	Milyon \$	%
1980	2.910	49	1.7	1.333	45.8	1.528	52.5	0.0	0.0
1981	4.703	141	3.0	2.080	44.2	2.481	52.8	0.0	0.0
1982	5.746	160	2.8	2.275	39.6	3.310	57.6	0.0	0.0
1983	5.728	150	2.6	2.409	42.1	3.169	55.3	0.0	0.0
1984	7.134	150	2.0	3.345	46.9	3.639	51.0	0.0	0.0
1985	7.958	202	2.5	3.278	41.2	4.481	56.3	0.0	0.0
1986	7.457	149	2.0	3.460	46.4	3.848	51.6	0.2	0.0
1987	10.190	204	2.0	4.793	47.0	5.191	50.9	0.9	0.0
1988	11.662	190	1.6	5.078	43.5	6.391	54.8	2	0.0
1989	11.625	228	2.0	5.436	46.8	5.957	51.2	3.5	0.0
1990	12.959	284	2.2	6.623	51.1	6.052	46.7	0.8	0.0
1991	13.593	340	2.5	6.883	50.6	6.369	46.9	2	0.0
1992	14.715	487	3.3	7.835	53.2	6.389	43.4	4	0.0
1993	15.345	542	3.5	8.213	53.5	6.585	42.9	4	0.0
1994	18.106	722	4.0	9.153	50.5	8.225	45.4	5	0.0
1995	21.637	830	3.9	11.840	54.7	8.960	41.4	6	0.0
1996	23.224	1.120	4.8	12.318	53.0	9.767	42.0	19	0.0
1997	26.261	1.327	5.0	13.861	52.8	11.049	42.0	25	0.0
1998	26.974	1.411	5.2	14.365	53.2	11.183	41.5	15	0.0
1999	26.587	1.796	6.8	13.892	52.2	10.841	40.8	58	0.2
2000	27.775	2.176	7.8	13.987	50.3	11.565	41.6	47	0.1
2001	31.334	2.658	8.5	15.262	48.7	13.367	42.7	46	0.1
2002	36.059	2.790	7.7	18.465	51.2	14.657	40.6	147	0.4
2003	47.253	4.344	9.2	24.125	51.0	18.494	39.1	289	0.6
2004	63.167	6.531	10.3	30.502	48.3	25.899	41.0	189	0.3
2005	73.476	7.998	10.9	34.835	47.4	30.290	41.2	354	0.5
2006	85.535	9.423	11.0	37.790	44.1	37.788	44.2	533	0.6
2007	107.272	13.754	12.8	43.696	40.7	49.403	46.0	418	0.3

Çizelge 5.1. (Devam) Mal gruplarına göre ihracat

Yıllar	İhracat			Yatırım Malı		Tüketim Malı		Ara Malı		Diğer	
	Milyon \$	Milyon \$	%	Milyon \$	%	Milyon \$	%	Milyon \$	%		
2008	132.027	16.725	12.6	47.077	35.6	67.734	51.3	491	0.4		
2009	102.143	11.117	10.8	40.733	39.9	49.734	48.7	559	0.5		
2010	113.883	11.771	10.3	45.320	39.8	56.381	49.5	411	0.4		
2011	134.907	14.192	10.5	52.219	38.7	67.942	50.4	555	0.4		
2012	152.462	13.734	9.0	55.556	36.4	82.656	54.2	516	0.3		
2013	151.803	15.592	10.3	60.732	40.0	74.817	49.3	661	0.4		
2014	157.642	16.107	10.2	65.088	41.3	75.171	47.7	1.243	0.8		
2015	142.883	15.398	10.8	59.166	41.4	68.450	47.9	869	0.6		

Kaynak: TÜİK, Dış ticaret istatistikleri

Not: 1980-2015 yılları Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına (BEC) Göre İhracat

5.2. Türkiye İhracatının Yapıldığı Ülkelere Göre Dağılımı ve Gelişimi

Türkiye'nin ihracat yapısı değerlendirilirken dikkate alınması gereken bir diğer gösterge de ihracat pazarlarıdır. Türkiye'nin ihracat değerlerindeki gelişimi 2005-2015 yılları arası ülke grupları itibariyle Çizelge 5.2'de gösterilmiştir. Türkiye'nin ihracatında toplam ihracattaki içerisinde yüzde dağılımlarına bakıldığında Gümrük Birliği Anlaşmasıyla birlikte Avrupa Birliği ülkeleri en temel ihracat pazarıdır. Türkiye'nin ihracatı içerisinde AB ülkeleri ile 2005 yılında % 56.5 olan ihracat oranının, 2008 yılında % 48.3 ve 2015 yılında % 44.5 gerçekleştiği görülmektedir. 2008 yılından itibaren Türkiye'nin ihracat pazarlarında bir dönüşüm görülmektedir. AB ülkelerinin toplam ihracat içindeki payı azalırken, Asya ve Ortadoğu ülkelerinin ihracat payı artmıştır. Çizelge 5.2'ye bakıldığında Asya ve Ortadoğu ülkelerinin 2005 yılında toplam ihracat içerisindeki payı % 18'den 2015 yılında % 28.8'e yükselmiştir.

Son yıllara ait ihracatın bölgelere göre dağılımı incelenirken toplam ihracat içinde OECD ülkelerinin, payının azalması, buna karşılık ikili anlaşmaları ülkelerin, serbest döviz anlaşmalı ülkelere yapılan ihracatın artması görülmektedir. Ayrıca her geçen yıl serbest dövizin ihracattaki payı kliring aleyhine biraz daha artmaktadır (Başol, 2012: 388).

Nitekim son yıllar itibariyle OECD ülkeleri (ABD, Yunanistan, İsveç, Norveç, Finlandiya, İngiltere, İspanya, Hollanda, Fransa, İtalya, B.Almanya, İsviçre, Danimarka, Kanada, Japonya, Yeni Zelanda, İrlanda, Portekiz, Belçika, Türkiye, Avustralya, Avusturya, Lüksemburg, İzlanda, Yugoslavya) başta gelir. Bu grupta AB ve diğer OECD ülkeleri yer alır (İsviçre+ABD). İkinci sırada İslam ülkeleri (Libya, Mısır, Cezayir, Lübnan, Ürdün) yer almaktadır. Bu grupta da Basra Körfezi Ülkelerini (Irak, İran, S.Arabistan, Kuveyt) ve Diğer İslam ülkelerini görmek mümkündür (Başol; 2012: 388). Üçüncü grupta Karadeniz Ekonomik İşbirliği ülkeleri (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Rusya Federasyonu, Türkiye, Ukrayna, Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk, Sırbistan, Yunanistan), dördüncü grupta Bağımsız Devletler Topluluğu (Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Rusya, Gürcistan ve Tacikistan) yer alır. Beşinci sırada Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (Türkiye, İran, Pakistan, Afganistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan), altıncı sırada EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Birliği) ülkeleri (Norveç, İsviçre, İzlanda, Lihtenştayn), yedinci grupta Türk Cumhuriyetleri (KKTC, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan, Tataristan) yer alır.

2015 yılında Türkiye'nin ihracatında yaşanan %8.7 oranındaki düşüş, Türkiye'nin ihracatının ülke gruplarına göre dağılımındaki hacmine de yansımıştır. Türkiye'nin ihracatında OECD grubu içinde yer alan Almanya yıllar itibariyle ilk sıradadır. Yine OECD grubu içinde yer alan İngiltere'ye olan Türkiye'nin ihracatı 2015 yılında bir önceki yıla göre artarak ikinci sırada yer almaktadır. Ayrıca, Basra Körfezi ülkeleri arasında yer alan İran ve Irak'a olan ihracatımız 2014 yılında düşmeye başlarken, Suudi Arabistan'a olan ihracatımız yıllar itibariyle artış göstermektedir.

Çizelge 5.2. 2005- 2015 Yılları arası Türkiye'nin ihracatının ülke grupları itibariyle dağılımı (%)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
A-Avrupa Birliği (AB 28)	56.5	56.3	56.6	48.3	46.2	46.5	46.4	39.0	41.5	43.5	44.5
B-Türkiye Serbest Bölgeleri	4.0	3.5	2.7	2.3	1.9	1.8	1.9	1.5	1.6	1.4	1.3
C-Diğer ülkeler	39.4	40.2	40.6	49.5	51.8	51.7	51.7	59.5	56.9	55.1	54.2
1.Avrupa Ülkeleri	7.7	9.1	9.8	11.6	10.9	9.8	9.4	9.3	9.4	9.6	9.8
1-Diğer Avrupa (AB Hariç)	7.7	9.1	9.8	11.6	10.9	9.8	9.4	9.3	9.4	9.6	9.8
2. Afrika Ülkeleri	5	5.3	5.6	6.8	10	8.2	7.7	8.8	9.3	8.7	8.6
Kuzey Afrika	3.5	3.6	3.8	4.4	7.3	6.2	5.0	6.2	6.6	6.2	5.9
Diğer Afrika	1.5	1.7	1.8	2.4	2.7	2.0	2.7	2.6	2.7	2.5	2.7
3.Amerika Ülkeleri	8.2	7.4	5.2	4.9	4.8	5.3	5.9	6.3	6.4	6.4	6.4
Kuzey Amerika	7.2	6.4	4.2	3.6	3.5	3.7	4.0	4.4	4.3	4.6	4.9
Orta Amerika Karayipler	0.6	0.6	0.5	0.6	0.6	0.5	0.5	0.5	0.7	0.6	0.6
Güney Amerika	0.4	0.4	0.5	0.7	0.7	1.1	1.4	1.4	1.4	1.2	0.9
4. Asya Ülkeleri ve Orta Doğu Ülkeleri	18	17.8	19	24.7	25.4	28	28.3	34.7	31.3	29.9	28.8
Yakın ve Orta Doğu	13.9	13.2	14.1	19.3	18.8	20.5	20.7	27.8	23.4	22.5	21.6
Diğer Asya	4.1	4.6	4.9	5.4	6.6	7.5	7.6	6.9	7.9	7.4	7.2
5.Diğer Ülke ve Bölgeler	0.7	0.6	1.1	1.4	0.9	0.5	0.5	0.4	0.5	0.5	0.5
D-Seçilmiş ülke grupları											
1-OECD Ülkeleri	62.4	60.9	57.5	50.3	51.1	50.4	49.7	43.5	45.2	48.6	52.4
2- İslam İşbirliği Teşkilatı	17.8	17.5	18.9	24.7	28.0	28.5	27.7	36.2	32.5	30.9	29.7
3-Karadeniz Ekonomik İşbirliği	11.7	13.5	15.6	15.8	12.0	12.7	13.2	12.3	13.4	12.5	10.1

Çizelge 5.2. (Devam) 2005- 2015 Yılları arası Türkiye'nin ihracatının ülke grupları itibariyle dağılımı (%)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
4- Bağımsız Devletler Topluluğu	6.5	7.7	8.8	9.8	7.8	9.0	9.9	9.9	11.1	9.9	7.3
5- Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	3.6	3.9	4.4	4.7	5.8	6.7	6.9	10.9	7.8	7.4	6.7
6-EFTA Ülkeleri	1.1	1.4	1.2	2.5	4.2	2.1	1.4	1.7	1.1	2.4	4.3
7- Türk Cumhuriyetleri	1.9	2.3	2.7	2.8	3.3	3.4	3.7	3.8	4.6	4.5	3.7
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK, Dış ticaret istatistikleri

5.3. Türkiye İhracatının Sektörel Yapısı ve Gelişimi

Türkiye'nin ihracatını oluşturan maddeler başlıca; tarım ve ormancılık, maden ve taşocakçılığı, imalat sanayi olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. 1980-2015 yılları arasındaki sektörlerin ihracat miktarları ve toplam ihracat içindeki oranları Çizelge 5.3'te gösterilmiştir.

Türkiye'de 1980'lere kadar tarım ürünleri önemli bir yer tutarken, 1981'den sonra tarım ürünlerinin toplam ihracat içindeki oranı giderek düşmüş ve 1994 yılından sonra da daha hızlı bir iniş ortaya çıkmıştır. Madencilikte ise 1980'lere kadar %7'lere ulaşan bir artış söz konusu olup, daha sonraki yıllarda toplam ihracat içindeki oranı azalma göstermiştir. Sanayi sektörü incelendiğinde, sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki yerinin 1982'lerden sonra hızla değiştiğini izlemek mümkündür (TMMOB Sanayi Kongresi, 2009). Sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı 1980 yılında %36.6 iken, 2015 yılında bu oran %94'e yükselmiştir. İmalat sanayi neredeyse tüm sektörleri ihracattan silmiştir.

Uluslararası standart sanayi sınıflamasına (ISIC) göre Türkiye'nin ihracatının sektörel yapısı değerlendirildiğinde imalat sanayi ağırlıklı olarak oluşmaktadır. Tarım ürünleri ihracatı endüstri bitkileri, meyve ve sebzeler, tahıl ve baklagiller, hayvancılık, su ürünleri ve orman ürünlerinden oluşmaktadır. Sanayi sektörü ağırlıklı olarak tarıma

dayalı(işlenmiş ürünler), petrol ürünleri, hazır giyim, dokumacılık, otomotiv ve elektrik-elektronik ürünleridir.

Günümüzde ihracatta ilk sıralarda yer alan ürünler; gıda ürünleri, tekstil ürünleri, giyim eşyası, elektrikli makine ve cihazlar, motorlu kara taşıtları, demir-çelik ile kimyasal madde ve ürünlerdir.

Çizelge 5.3. Türkiye'nin ihracatının başlıca sektörlere göre dağılımı (Milyon \$)

Yıllar	Toplam	Tarım	Tarım ve Ormancılık (%)	Maden	Maden ve Taşocakçılığı (%)	İmalat Sanayi	(%)	Diğer (%)
1980	2 910	1.629	56	191	6.6	1.065	36.6	0.9
1981	4 703	2.173	46.2	193	4.1	2.297	48.8	0.8
1982	5 746	2.083	36.2	174	3	3.449	60	0.7
1983	5 728	1.881	32.8	189	3.3	3.658	63.9	0.6
1984	7 134	1.749	24.5	240	3.4	5.145	72.1	0.7
1985	7 958	1.719	21.6	244	3.1	5.995	75.3	0.2
1986	7 457	1.886	25.3	247	3.3	5.324	71.4	0.5
1987	10 190	1.853	18.2	272	2.7	8.065	79.1	0.4
1988	11 662	2.341	20.1	377	3.2	8.943	76.7	0.4
1989	11 625	2.012	17.3	411	3.5	9.17	78.9	0.8
1990	12 959	2.249	17.4	326	2.5	10.349	79.9	0.8
1991	13 593	2.585	19	285	2.1	10.686	78.6	0.8
1992	14 715	2.134	14.5	267	1.8	12.286	83.5	0.7
1993	15 345	2.292	14.9	233	1.5	12.794	83.4	0.6
1994	18 106	2.301	12.7	263	1.5	15.518	85.7	0.8
1995	21 637	2.133	9.9	391	1.8	19.089	88.2	0.7
1996	23 224	2.153	9.3	369	1.6	20.526	88.4	0.8
1997	26 261	2.354	9	404	1.5	23.313	88.8	0.7
1998	26 974	2.357	8.7	364	1.3	24.065	89.2	0.7
1999	26 587	2.058	7.7	385	1.4	23.958	90.1	0.7
2000	27 775	1.659	6	400	1.4	25.518	91.9	0.7

Çizelge 5.3. (Devam) Türkiye'nin ihracatının başlıca sektörlere göre dağılımı (Milyon \$)

Yıllar	Toplam	Tarım	Tarım ve Ormancılık (%)	Maden	Maden ve Taşocakçılığı (%)	İmalat Sanayi	(%)	Diğer (%)
2001	31 334	1.976	6.3	349	1.1	28.826	92	0.6
2002	36 059	1.754	4.9	387	1.1	33.702	93.5	0.6
2003	47 253	2.121	4.5	469	1	44.378	93.9	0.6
2004	63 167	2.542	4	649	1	59.579	94.3	0.5
2005	73 476	3.329	4.5	810	1.1	68.813	93.7	0.5
2006	85 535	3.481	4.1	1.146	1.3	80.246	93.8	0.8
2007	107 272	3.725	3.5	1.661	1.5	101.082	94.2	0.8
2008	132 027	3.937	3	2.155	1.6	125.188	94.8	0.6
2009	102 143	4.347	4.3	1.683	1.6	95.449	93.4	0.7
2010	113 883	4.935	4.3	2.687	2.4	105.467	92.6	0.7
2011	134 907	5.166	3.8	2.805	2	125.962	93.3	0.9
2012	152 462	5.188	3.4	3.16	2	143.193	93.9	0.7
2013	151 803	5.653	3.7	3.879	2.5	141.358	93.1	0.7
2014	157 642	6.030	3.8	3.406	2.1	147.074	93.2	0.9
2015	142 883	5.759	4	2.799	1.9	134.431	94	0.1

Kaynak: TÜİK, Dış ticaret istatistikleri

6. REEL DÖVİZ KURU İLE İHRACAT ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Ulusal paranın yabancı ülke paraları cinsinden değerinin bilinmesini sağlayan döviz kurları, dış ticareti etkileyen önemli bir unsurdur. Ekonominin küreselleşmesi sonucunda ülkeler dış ticaret yoluyla birbirine bağımlı duruma gelmiştir. Ülkeler, özellikle gelişmekte olan piyasalar, kendi ekonomik koşulları ve amaçlarına göre uyguladıkları döviz kuru politikaları ile dış ticarete avantajlı olmak isterler.

Türkiye’de uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikası 1980’li yıllarda terk edilmiştir. Bu yıllarda dış ticaret ve döviz kuru politikalarında yapısal dönüşümler yaşanmış, ihracata yönelik sanayileşme politikası benimsenmiştir. İhracatı artırmak için uygulanan politikalara rağmen, dış ticaret açığı kronik hale gelmiştir. Bu nedenle uygulanan döviz kuru politikaları ve Türkiye’nin ihracatının ithalata bağımlı olması tartışılmaya devam etmektedir. Literatürde Türkiye’de yapılan çalışmalarda ihracat ile ithalat arasında nedensellik ilişkisine rastlanırken ihracatın ithalata bağımlılığı tespit edilmiş, reel döviz kurunun ithalat ve ihracata etkileri konusunda farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Reel döviz kuru ile ihracat arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkileri belirlemek amacıyla yapılan çalışmalar ise uygulanan döviz kuru politikaları ve ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak farklılık göstermektedir.

6.1. Ampirik Literatür

Dış ticarete etki eden faktörler arasında ön plana çıkanlardan biri döviz kurlarıdır. Birçok uygulamalı çalışmada döviz kuru hareketlerinin, dış ticaret üzerindeki etkileri incelenmiştir. Döviz kuru hareketlerinin ihracata etkisi üzerine yapılan çalışmalar ele alınan ülke, dönem ve yöntemlere göre farklılık göstermektedir. Bu nedenle döviz kuru hareketlerinin ihracat hacmi üzerindeki etkisine dair literatürde bir konsensüs yoktur.

Aristotelous (2001), döviz kuru oynaklığının ve döviz kuru rejimlerinin İngiltere’nin Amerika’ya olan ihracatı üzerindeki etkisini 1889-1999 dönemlerini kapsayan yıllık verilerini ARCH-LM modeliyle incelemiştir. Ampirik bulgular ise ne döviz kuru oynaklığının ne de farklı döviz kuru rejimlerinin son yüzyılda ihracat hacmi üzerinde bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir.

Arize, Malindretos ve Kasibhatla (2003), 1973-1998 dönemi için döviz kuru oynaklığının 10 gelişmekte olan ülkenin ihracatına etkisini üç aylık verilerle araştırmıştır. Araştırmanın sonucunda döviz kuru oynaklığının incelenen ülkelerin çoğunun ihracatına etkisi kısa ve uzun dönemde negatif olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Vita ve Abbott (2004), döviz kuru hareketlerinin İngiltere'nin AB ülkelerine olan ihracatına etkisini 1993:01-2001:06 dönemi için aylık veriler kullanarak ARDL sınır testi ile araştırmıştır. Ampirik bulgular sonucunda döviz kuru belirsizliğinin İngiltere'nin ihracatı üzerinde kısa dönemde büyük ölçüde bir etkisi bulunamazken, uzun dönemde önemli derecede negatif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Hwaug ve Lee (2005), 1990-2000 dönemi için İngiltere'de döviz kuru oynaklığı ile ticaret akımı arasındaki ilişkiyi iki değişkenli GARCH-M modeliyle araştırmıştır. Çalışma sonucunda döviz kuru oynaklığının ithalat ile ilişkisi pozitifken, ihracatla ilişkisi önemsiz sayılabilecek şekilde az olduğu tespit edilmiştir.

Baak, Al-Mahmood ve Vixathep (2007), döviz kuru oynaklığının dört Doğu Asya ülkesinin (Hong Kong, Güney Kore, Singapur ve Tayland) Japonya ve ABD'ye olan ihracatı üzerindeki etkisini 1981-2004 dönemine ilişkin üç aylık verilerle incelemiştir. Uygulanan eş-bütünleşme testleri ve hata düzeltme modelleri sonucunda Hong Kong'un Japonya'ya ihracatı hariç döviz kuru hareketlerinin ihracata etkisi kısa ve uzun dönemde negatif bulunmuştur.

Sweidan (2013), 1976-2009 dönemi için döviz kurunun Ürdün ihracat ve ithalatına etkisini yıllık verilerle eş-bütünleşme ve hata düzeltme modeliyle araştırmıştır. Döviz kurunun Ürdün'ün ihracat ve ithalatına etkisinin kısa dönemde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Serenis ve Tsounis (2014), 1990:1-2012:3 dönemine ilişkin çeyrek verilerle Hırvatistan ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi için döviz kuru oynaklığının toplam ihracat üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmanın sonucunda döviz kuru oynaklığının Hırvatistan ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi ihracatına etkisi pozitif olarak bulunmuştur.

Saatçioğlu ve Karaca (2004), alışmasında Türkiye’de dvız kuru belirsizliğinin ihracatı nasıl etkilediğini 1981:03–2000:04 dönemi için üçer aylık veriler kullanarak araştırmışlardır. Modelde; reel ihracat, reel dış gelir, karşılaştırmalı ihracat fiyatları, reel efektif dvız kuru ve reel efektif dvız kuru değişkenliği serileri kullanılarak Johansen eş-bütünleşme yöntemi ve hata düzeltme modeli çerçevesinde analiz yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda; Türkiye’de dvız kuru belirsizliğinin hem uzun dönemde hem de kısa dönemde ihracatı negatif etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Karagöz ve Doğan (2005), Ocak 1995-Haziran 2004 dönemine ait aylık verilerle ihracat ve ithalat değişkenlerinin dvız kuru ile olan ilişkisini eş-bütünleşme analizi ile araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda dvız kuru ile ihracat ve ithalat arasında ekonometrik bir ilişki kurulamamış, ancak 2001 yılı devalüasyon etkisi anlamlı bulunmuştur.

Öztürk ve Acaravcı (2006), çalışmasında dvız kuru değişkenliğinin Türkiye ihracatı üzerindeki etkileri Johansen eş-bütünleşme testi ve hata düzeltme modeli kapsamında 1989:01-2002:08 dönemleri için aylık veriler kullanarak incelemiştir. Bu uygulamada dvız kurundaki belirsizliğin, reel ihracatı negatif yönde etkilediği sonucu elde edilmiştir.

Gl ve Ekinici (2006), çalışmasında reel dvız kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki VAR modeli kullanarak 1990:01 – 2006:08 dönemi için araştırmıştır. ADF birim kök testiyle seriler durağan hale getirildikten sonra seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunup bulunmadığını saptamak üzere Johansen eş-bütünleşme testi uygulanmış ve sonuçta reel dvız kurları ile ihracat ve ithalat arasında bir eş-bütünleşme ilişkisinin olduğu görülmüştür. Daha sonra Granger Nedensellik Testi yapılarak ihracat ve ithalattan reel dvız kuruna doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır.

Barışık ve Demircioğlu (2006), 1980-2001 dönemine ilişkin Türkiye’de dvız kuru rejimi ile ihracat-ithalat ilişkisini eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testleriyle araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda, kurdan ithalata güçlü, ihracata nispeten güçlü ilişki bulunmuşken, ihracat ve ithalatın kura etkisinin zayıf olduğu tespit edilmiştir.

Aktaş (2010), Türkiye’de reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkileri 1989:1-2008:4 dönemini kapsayan üç aylık veriler kullanarak VAR analizi yardımıyla araştırmıştır. Öncelikle, ADF birim kök testiyle reel döviz kuru, ihracat ve ithalat değişkenlerinin birinci farklarında durağan oldukları tespit edilmiştir. Ardından Johansen eş-bütünleşme testi uygulanarak, reel döviz kurları ile ihracat ve ithalat arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonra yapılan varyans ayrıştırması ve etki-tepki analizlerine göre, reel döviz kurundaki değişimlerin, ihracat ve ithalat üzerinde etkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Tapşın ve Karabulut (2013), çalışmalarında Türkiye’de 1980-2011 yılları için reel döviz kuru, ithalat ve ihracat arasındaki nedensellik ilişkisini Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen nedensellik analizi ile araştırmıştır. Sonuç olarak, ithalat değişkeninden ihracat değişkenine doğru ve reel döviz kuru endeksinden ithalat değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığına rastlanmıştır.

6.2. Veri Seti

Çalışmada kullanılan veriler, 1997:01- 2015:06 dönemine ait aylık, reel döviz kuru endeksi ve ihracat serileridir. Temel devresi 1995 yılı olan reel döviz kuru endeksi Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)’nin resmi internet sitesindeki Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)’den temin edilmiştir. Bir diğer seri olan ihracat mevsim ve takvim etkisinden arındırılarak milyon ABD doları olarak Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’in resmi internet sitesindeki dış ticaret istatistiklerinden elde edilmiştir.

6.3. Yöntem

Serilerin durağanlıklarının test edilmesi amacıyla ADF birim kök testi yapılacaktır. Daha sonra seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı Engle-Granger eş-bütünleşme testi ile incelenirken, kısa ve uzun dönemli ilişkiler hata düzeltme modeliyle incelenecektir. Son olarak da seriler arasındaki ilişkinin yönü Granger nedensellik testi ile belirlenecektir.

6.3.1. Birim kök testi

Zaman serileri kullanılarak yapılan çalışmalarda, veriler analiz edilirken öncelikle serilerin durağanlığı kontrol edilmelidir. Durağan olmayan seriler kullanılarak yapılan çalışmalar, eğer seriler arasında eş-bütünleşme yoksa sahte regresyon sorununa yol açmaktadır (Yaman, 2012: 55).

Ortalamasıyla varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki ortak varyansı bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan olasılıklı bir süreç için durağandır denir (Gujarati, 2009: 713).

Durağanlığın test edilmesi için değişik yöntemler geliştirilmiş olmakla birlikte, ekonometride birim kök analizi olarak bilinen yöntemle de belirlenebilmektedir. Serilerin durağan olup olmadıklarının test edilmesinde ‘Dickey ve Fuller’ (DF) (1979) tarafından geliştirilmiş ‘Genişletilmiş Dickey Fuller’ (ADF) (1981) testi kullanılabilir (Gujarati, 2009: 718–720). Birim kök testi aşağıdaki denklemlerin tahminini içermektedir:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_2 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 \text{trend} + \alpha_2 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

(1) ve (2) numaralı regresyon denklemlerindeki Y_t ; durağanlık testine konu olan değişkeni, Δ birinci derece fark operatörünü, ε_t ise hata terimlerini göstermektedir.

ADF birim kök testi için kurulan iki hipotez $H_0: \alpha_2 = 0$ (Seri birim köke sahiptir)

$$H_1: \alpha_2 < 0 \text{ (Seri birim köke sahip değildir).}$$

Burada kurulan hipotezlerden H_0 reddedilirse Y_t 'nin durağan olduğuna ve birim köke sahip olmadığına karar verilir (Barışık ve Yayar, 2012).

Dickey-Fuller (DF) veya Geliştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) testlerinin kullanımında, Y_t serilerinin birim köke sahip olduğunu ifade eden sıfır hipotezi (H_0) test edilir ve eşitlikte yer alan katsayı anlamlı bir şekilde negatif ise sıfır hipotezi (H_0) reddedilir. Katsayının

anlamli bir sekilde sifirdan kucuk olup olmadigini test etmek icin katsayiya ait "t" istatistigi kullanilir (Canturk, 2009: 75).

6.3.2. Eş-bütünleşme analizi

Eş-bütünleşme analizi, bütünleşme dereceleri aynı olan zaman serileri arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını test etmek için geliştirilmiştir (Enders, 2004: 335). Bu yöntem, seviye değerlerinde durağan olmayan, ancak aynı dereceden farkları alındığında durağan hale gelen serilerin, orijinal değerlerinin analizde kullanılmasına imkân vermektedir. Eş-bütünleşme yöntemi, fark alma yoluyla değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli bilgilerin kaybolmaması açısından avantaj sağlayan bir yöntemdir (Dal, 2015).

Zaman serisi değişkenlerine ilişkin eş-bütünleşme analizlerinde en çok kullanılan Engle-Granger (1987) ve Johansen-Juselius (1988) testleridir. Bu çalışmada döviz kuru ve ihracat arasındaki uzun dönemli ilişkiyi analiz edebilmek için Engle-Granger (1987) eş-bütünleşme analizi kullanılmıştır.

Engle-Granger (1987) eş-bütünleşme analizi için ilk önce eşbütünleşik olduğu düşünülen seriler EKK yöntemi ile tahmin edilir. Bu regresyon sonucunda elde edilen hata terimlerinde birim kök varlığı birim kök testleri ile araştırılır. Denklemlerden elde edilen hata terimleri durağan veya $I(0)$ ise bu takdirde değişkenlerin eşbütünleşik ve uzun dönemli bir ilişki içinde olduğu hipotezi reddedilememektedir (Sandalcılar, 2012).

6.3.3. Hata düzeltme modeli

Değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisi var ise, bu değişkenler için hata düzeltme modeli kurulabilir.

Hata düzeltme modelinin işlemesi için seriler ortak bütünlenen olmalıdır. Bu model yardımı ile serilerin uzun dönemde yol alırken karşılaştıkları şokların etkisinin geçici olup olmadığı ve şokların ne kadar zamanda ortadan kaldırılacağı incelenir (Yıldirtan, 2011: 248). Hata düzeltme modeli Y_t ve X_t serileri arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkilerini birleştiren bir modeldir.

Hata düzeltme modeli aşağıdaki gibi tanımlanır:

$$Y_t, X_t \sim I(1)$$

$$Y_t = \alpha + \beta X_t + \varepsilon_t$$

$$\hat{\varepsilon}_t \sim I(0)$$

$$\Delta Y_t = \tilde{\alpha} + \tilde{\beta} \Delta X_t + \gamma (Y_{t-1} - \alpha - \beta X_{t-1}) + \varepsilon_t \quad (3)$$

Burada, $-1 < \gamma < 0$

γ : Hata düzeltme hızı katsayısıdır. Dışsal bir şokun Y_t üzerinde meydana getirdiği dengesizlikler bir dönem sonra %100 (γ)'sı yok olur. Ve sistem $1/\gamma$ dönem sonra tekrar dengeye gelir.

$\tilde{\beta}$: X'in Y üzerindeki kısa dönem etkisidir.

6.3.4. Granger nedensellik testi

Regresyon analizinde bir değişkenin diğer değişkenlerle bağımlılığı söz konusu olmasına rağmen, bu bağımlılık Y ile X'ler arasında mutlaka bir sebep-sonuç ilişkisi olduğu anlamına gelmez (Akın, 2002: 675).

Granger (1969) nedenselliği “Y'nin öngörüsü, X'in geçmiş değerleri kullanıldığında X'in geçmiş değerlerinin kullanılmadığı duruma göre daha başarılı ise X, Y'nin Granger nedenidir” şeklinde tanımlamıştır. Bu ifadenin doğruluğu test edildikten sonra X değişkeni Y'nin Granger nedeni ise ilişki $X \rightarrow Y$ şeklinde gösterilir.

Standart Granger Nedensellik Testi X ve Y'nin bütünleşme sıraları 1 ise aşağıdaki iki regresyon denkleminin tahminini gerektirmektedir:

$$\Delta X_t = \sum_{j=1}^m a_j \Delta X_{t-j} + \sum_{j=1}^q b_j \Delta Y_{t-j} + u_t \quad (4)$$

$$\Delta Y_t = \sum_{j=1}^r c_j \Delta Y_{t-j} + \sum_{j=1}^s d_j \Delta X_{t-j} + V_t \quad (5)$$

Bu modelde a_j, b_j, c_j, d_j = gecikme katsayıları, m, q, r, s = gecikme dönemleri, u, v =hata terimleri, Δ =fark alma operatörüdür. Tüm b ve d katsayılarının istatistiksel olarak sıfıra eşit olup olmadıkları F-testi yardımıyla bulunarak aşağıdaki hipotezler sınanır.

$H_0 = b_1 = b_2 = b_3 = \dots = b_q = 0$ Bu hipotez kabul edilirse Y'den X'e nedensellik yoktur. Bu hipotez reddedilirse Y'den X'e bir nedensellik vardır.

$H_0 = d_1 = d_2 = d_3 = \dots = d_s = 0$ Bu hipotez kabul edilirse X'den Y'ye nedensellik yoktur. Hipotez reddedilirse X, Y'nin Granger nedenidir. Her iki hipotez reddedilirse çift yönlü nedensellik vardır. İki hipotezden biri kabul diğeri reddedilirse tek yönlü nedensellik vardır. Her iki hipotez reddedilmezse X ve Y değişkenleri arasında bir nedensellik yoktur (Barışık ve Yayar, 2012).

6.4. Ampirik Bulgular

Zaman serileriyle uygulamaya başlarken önce durağanlık analizi yapılmalıdır. Bu çalışmada durağanlık analizi yaygın olarak kullanılan Augmented Dickey-Fuller 1979 (ADF) birim kök testiyle yapılmıştır. Çizelge 6.1 ve Çizelge 6.2'de döviz kuru ve ihracat serilerinin düzey ve birinci farklarına göre birim kök testi sonuçları sabit, hem trendli hem de sabit modelleriyle gösterilmiştir. Serilere ilişkin ADF test istatistikleri düzeyde mutlak değer olarak Mac-Kinnon kritik değerlerinden küçük ve durağan değilken, serilerin birinci farkları alındığında yüksek ve %1,%5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde durağandır.

Çizelge 6.1. Reel döviz kuru ve ihracat serileri ADF birim kök testi (düzey)

	Değişken	ADF Test İstatistiği	Kritik Değerler			Prob.
			%1	%5	%10	
Sabit	LREDK	-2.1813	-3.4601	-2.8745	-2.5737	0.2138
	LİHR	-1.1506	-3.4601	-2.8745	-2.5737	0.6956
Trend ve Sabit	LREDK	-3.1720	-4.0005	-3.4304	-3.1388	0.0928
	LİHR	-0.9297	-4.0003	-3.4303	-3.1387	0.9497

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Maksimum gecikme 12'dir ve uygun gecikme uzunluğu AIC ile seçilmiştir.

Çizelge 6.2. Reel döviz kuru ve ihracat serileri ADF birim kök testi (birinci farklar)

	Değişken	ADF Test İstatistiği	Kritik Değerler			Prob.
			%1	%5	%10	
Sabit	D(LREDK)	-6.3557	-3.4616	-2.8751	-2.5741	0.0000
	D(LİHR)	-12.9825	-3.4601	-2.8745	-2.5737	0.0000
Trend ve Sabit	D(LREDK)	-6.3724	-4.0025	-3.4314	-3.1394	0.0000
	D(LİHR)	-13.0203	-4.0005	-3.4304	-3.1388	0.0000

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Maksimum gecikme 12'dir ve uygun gecikme uzunluğu AIC ile seçilmiştir.

İhracat(İHR) ve döviz kuru(DK) arasında eşbütünleşme analizi Engle-Granger eşbütünleşme testi ile yapılmış sonuçlar Çizelge 6.3'te özetlenmiştir.

Çizelge 6.3. Engle- Granger eş-bütünleşme analiz sonuçları

Değişken	Katsayılar	t-istatistiği	p-değeri
C	-17.79017	-23.63711	0.0000
LREDK	4.007778	25.97146	0.0000
R-squared	0.754057		
F-istatistiği	674.5165		
Prob(F-istatistik)	0.000000		

$$L\dot{I}HR = \alpha_0 + \alpha_1 LREDK + \varepsilon_t$$

$$H_0 : \alpha_1 = 0$$

$$H_1 : \alpha_1 \neq 0$$

LREDK değişkeni için p-değeri: $0.0000 < 0.05$ olduğundan; H_0 %5 anlamlılık düzeyinde reddedilebilir. Döviz kurundaki %1'lik artış ihracatı % 4 arttırır.

R-squared modelin açıklama gücünü gösterir ve 1'e ne kadar yakınsa modelin açıklama gücü o kadar yüksektir. Çizelge 6.3'teki sonuca göre ihracattaki toplam değişimin %75'i reel döviz kuru tarafından açıklanmaktadır.

Hata terimlerinin düzey değerlerinde durağanlığının araştırılması:

Çizelge 6.4. Hata terimlerine dayalı Granger eş-bütünleşme sonuçları

Değişken	t-istatistiği	p-değeri
RESİD(01) (Artıklar)	-3.979885	0.0001

Çizelge 6.4'te regresyon eşitliği artıklarının, yani hata terimlerinin, düzey değerlerinde durağanlığının sonuçları verilmiştir. Artıklar %5 anlamlılık düzeyinde durağandır. Dolayısıyla artıklar durağan ve α -p bütünleşme sırası sıfırdır. Bu durum reel döviz kuru ile ihracat arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Reel döviz kuru, ihracat üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir değişkendir.

Engle-Granger hata düzeltme modeli için tahmin sonuçları Çizelge 6.5'te gösterilmiştir.

Çizelge 6.5. Hata düzeltme modeli sonuçları

Değişken	Katsayı	t-istatistiği	p-değeri
C	0.007586	1.985267	0.0484
D(LREDK)	0.096300	0.813845	0.4166
RESİD01(-1)	-0.027059	-2.365561	0.0189

Engle-Granger hata düzeltme modeli için tahmin sonuçları Çizelge 6.5'te gösterilmiştir. Reel döviz kuru değişkeni için p-değeri 0.4166 olduğundan H_0 %5 anlamlılık düzeyinde reddedilememektedir. Reel döviz kuru ile ihracat arasında kısa dönemli ilişki bulunmamaktadır.

Hata düzeltme hızı katsayısına bakıldığında dışsal bir şokun ihracatta oluşturduğu dengesizliklerin % 2.7'si 1 ay sonra, tamamı ise $1/0.027059 \sim 37$ ay sonra kaybolur ve sistem yeniden dengeye gelir.

İhracat ve faiz arasındaki Granger nedensellik ilişkisinin sonuçları Çizelge 6.6'da yer almaktadır. Maksimum gecikme 12 olmak üzere uygun gecikme yapısı AIC (Akaike info criterion)'ne göre belirlenmiştir. Uygun gecikme AIC'e göre 2 bulunmuştur.

Çizelge 6. 6. LREDK ve LİHR arasında Granger nedensellik test sonuçları

H_0 Hipotezi	F istatistiği	P-değeri (olasılık)	Lag
REDK Granger nedeni değildir İHR	0.42345	0.6553	2
İHR Granger nedeni değildir REDK	0.21813	0.8042	2

H_0 :Reel döviz kuru ihracatın Granger nedeni değildir.

H_1 : İhracat reel döviz kurunun Granger nedeni değildir.

Reel döviz kuru ile ihracat arasındaki ilişkinin yönünü anlayabilmek için eş-bütünleşme testinin ardından Granger nedensellik testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir. Bu bulgular sonucunda %5 anlamlılık düzeyinde H_0 ve H_1 reddedilememiştir. Diğer bir ifadeyle, hem reel döviz kurundan ihracata hem de ihracattan döviz kuruna doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de uygulanan döviz kuru sistemleri dönemler itibariyle farklılıklar göstermektedir. 1980’li yıllara kadar ithal ikamesine dayalı dışa kapalı bir ekonomi politikasının gereği olarak sabit kur sistemi uygulanmıştır. 1980- 1989 dönemi ve 1989 yılındaki finansal piyasalarda liberalizasyon sağlanması ve Türk parasının tam konvertibiliteye geçmesi sonrası dönem birbirinden farklılıklar arz etmektedir. 1980-1989 döneminde ihracata teşvik edilmesi amacıyla sık sık devalüasyonların yapıldığı sabit kur sistemi uygulanmıştır. 1989-1999 döneminde ise kontrollü serbest kur sistemi uygulanmış, kur piyasada serbestçe belirlenmiş fakat TCMB kurlara müdahale etmiştir. 2000’li yıllara gelindiğinde kur rejiminde değişiklik yapılmıştır. 2000 Ocak-2001 Haziran dönemlerini kapsayan ilk 18 aylık sürede kur politikasının sadece enflasyon hedefine göre uygulanması amacıyla ‘enflasyon hedefine yönelik kur sepeti’, takip eden dönemde ise ‘kademeli olarak genişleyen aralık’ çerçevesinde yürütülmüştür. Türkiye’de bugün uygulanan kur rejimi dalgalı müdahaleli kur rejimidir. Kurlarda ortaya çıkan aşırı oynaklık durumunda TCMB ihale yoluyla ya da önceden ilan edilmemiş alım satım uygulamalarıyla kurlara müdahale ederek istediği sınırlara çekmeye çalışmaktadır.

Reel döviz kuru ile ihracat arasındaki ilişkinin ortaya konulması amacıyla yapılmış bu çalışma, günümüz dünya ekonomisinin ulaştığı karmaşık yapı düşünüldüğünde sistematik yaklaşımlarla anlaşılabilir sonuçlar ortaya çıkarabilme düşüncesi çabasının ürünüdür. Hiç şüphesiz gerek reel döviz kuru gerekse ihracat, ülkelerin ekonomilerinin geldikleri düzeyin yansımasıdır. Ülkelerin uyguladıkları döviz kuru rejimleri, ekonomilerinin gelişme seyrini birçok açıdan doğrudan etkileyen bir öneme sahiptir. Ülkeler, paralarının değerinin uyguladıkları döviz kuru rejimleriyle belirlenmesini sağlayarak ekonomilerine yön vermeye çalışırlar. Bu amaçla ülkeler, dalgalı kur rejimini ya da sabit kur rejimini ya da bu iki rejim arasında yer alan diğer ara döviz kuru rejimlerini kullanarak gerek ekonomik gerekse siyasal ve sosyal yapılarına uygun tercihlerde bulunurlar. Aynı ülkenin farklı zamanlarda farklı döviz kuru rejimlerini tercih etmesi, o ülkenin doğru zamanlama ile doğru tercihte bulunduğunu ortaya koyabildiği gibi (çoğunlukla) yapılmış olunan tercihin olumsuz sonuçlarının görülmesi ve bunun sonucunda da seçilmiş döviz kuru rejiminin değiştirilmesi sonucuna götürebilir. Politika yapımcılar, kendi ülkeleri için en doğru döviz kuru rejimini seçmeyi hedeflerler ancak gerek ülkelerine ait ekonomi verilerinin doğru analiz edilmesi gerekse diğer ülke ekonomi

verilerinin oluşturduğu konjonktürel yapı en doğru döviz kuru rejimi seçiminin yapılmasında belirleyicidir.

Türkiye ekonomisi ulaşmış olduğu düzey itibarıyla dünyanın diğer gelişmiş ekonomileriyle bütünleşme yolunda çok önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bu gelişmeyi daha da hızlandırmanın yolu hiç şüphesiz ihracattan geçer. O kadar ki ihracatın artış hızı, ithalatın artış hızından fazla olmalıdır. Bu sayede dış ticaret açıkları zaman içinde kapatılabilir. İhracat artışına ivme kazandırabilmek için uygulanacak döviz kuru politikaları ile ihracatın doğrudan ilgisinin olup olmadığının belirlenmesi bu çalışmanın hedefini oluşturmuştur.

Günümüz dünyasında en ideal döviz kuru politikası, iç piyasaları ve sanayileri koruyan, kaynakları en verimli şekilde değerlendiren ve serbest piyasa ekonomisi içinde ihracatı teşvik eden ve makro ekonomik politikalarla uyumlu para ve maliye politikaları yoluyla yıl sonu kur hedeflerinin tutturulabildiği döviz kuru politikasıdır. Uygulanan döviz kuru politikasıyla yalnızca döviz kuru politikasını uygulayan ülkenin ekonomisi etkilenmekle kalmaz ayrıca ticaret yapılan ilgili diğer ülkelerin de ekonomisi büyüklüğü oranında etkilenir.

İhracatı artırmak için uygulanan döviz kuru politikaları önemli olmakla birlikte tek başına günümüz ekonomilerinin karmaşık yapısı içinde bir şey ifade etmez. İhracata döviz kuru dışında girdi maliyetleri, üretim kapasitesi, teknolojik altyapı, verimlilik, beşeri faktörler, fiyat politikası ve uluslararası piyasaların yapısından kaynaklanan dış talep de etki eder. Döviz kuruna devalüasyon yoluyla müdahale ise dış girdi bağımlılığı nedeniyle girdi maliyetlerini artırarak üretim maliyetlerini de artırmakta ve her ne kadar kısa vadede olumlu sonuçları görülse de ihracatı artırmada ve dolayısıyla dış ticaret açığını azaltmada orta ve uzun vadede yararlı olmadığı Türkiye'nin geçmiş dönemlerindeki tecrübeleriyle daha iyi görünmektedir. Yapılması gereken, uygulanmakta olan döviz kuru politikasının diğer ekonomik araçlarla oluşturulacak politikalarla desteklenmesidir. Döviz kuru politikaları esasen nominal döviz kurunun daha az bilgi içermesi ve yalnız başına yorumlanamaması nedeniyle reel efektif döviz kuru endeksi üzerinden yapılan analizlerle oluşturulur ve ancak bu şekilde diğer ülkelerle hem rekabet hem de ticaret ilişkisi daha sağlıklı değerlendirilebilir.

Bu çalışmada, 1997:01 – 2015:06 dönemini kapsayan ve aylık verilerden oluşan bir veri seti kullanılarak reel efektif döviz kuru ile ihracat arasındaki ilişki Granger nedensellik testi kullanılarak araştırılmıştır.

Ampirik bulgular sonucunda; hem reel döviz kurundan ihracata hem de ihracattan reel döviz kuruna doğru bir nedensellik bulunamamıştır. Ancak kısa dönemli ilişkinin olmaması ve seriler arasında karşılıklı nedensellik ilişkisinin bulunmaması çalışmanın etkinliğini göstermektedir. Bu bulgular literatürde Türkiye ekonomisinin farklı dönemleri için yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlarla uyumluluk göstermektedir.

Kur politikasının etkinliğinin azalması ve dış ticaret dengesi üzerinde olumlu etki amacıyla olsa bile uygulanan zayıf kur politikası, kur hareketleriyle dış ticaretteki karlılığın bir bölümünün ya da tümünün emilmesine neden olur. Dolayısıyla, reel efektif döviz kuru, ihracatı etkilemede bir politika aracı olarak tek başına kullanılmamalıdır. Ancak rasyonel bir kur politikası dış ticaret dengesine olumlu bir etki yapabilir. Rasyonel kur politikasıyla kastedilen, iç pazara dönük sanayiye korumak, serbest piyasa mekanizması çerçevesinde ihracatı teşvik etmek ve kaynaklardan en verimli şekilde yararlanmaya olanak sağlamaktır.

Bu çalışma, zaman aralıkları itibarıyla makro bir çalışma olduğundan daha dar zaman aralıkları seçilerek mikro ölçekte değerlendirmelere ve analizlere de açıktır. Kısa dönemli analizler için uygun zaman aralıklarına referans olarak Türkiye'nin döviz kuru rejimlerinde değişime gittiği dönemler uygundur.

KAYNAKLAR

- Abuşoğlu, Ö. (1990). *Döviz Kuru Politikası ve İhracat Üzerine Etkisi 1980-1988 Dönemi*, Ankara: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB).
- Akın, F. (2002). *Ekonometri*. Bursa: Ekin Kitabevi, 675.
- Aksoy, B., Coşkun M. (2004). Türkiye'nin Yakın Dönem Dış Ticaretindeki Değişmeler. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24 (3), 397-415.
- Aktaş, C. (2010). Türkiye'de Reel Döviz Kuru İle İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin Var Tekniğiyle Analizi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (11), 123–140.
- Alpay, Y. (2008). *Türkiye Ekonomi Tarihi* (Birinci Baskı). İstanbul: Akademia Yayınları,57.
- Arat, K. (2003). *Türkiye'de Optimum Döviz Kuru Rejimi Seçimi ve Döviz Kurlarından Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Ardıç, O., Yılmaz P. (2006). *Para-Banka & Uluslararası İktisat & Türkiye Ekonomisi* (Dördüncü Baskı), Ankara: Agon Bilgi Akademisi, 123.
- Aristotelous, K. (2001). Exchange-rate volatility, exchange-rate regime and trade volume: Evidence from UK-US export function (1889-1999). *Economics Letters*, 72(2001), 87-94.
- Arize, A., Malindretos, J. and Kasibhatla K. M. (2003), Does Exchange-Rate Volatility Depress Export Flows: The Case Of LDC's. *International Advances in Economic Research*, 9(1), 7-19.
- Arslan, G.E. (Editör). (2008). *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi*. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, 369.

- Ay, A. (Editör). (2007). *TÜRKİYE EKONOMİSİ Makroekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri* (Birinci Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi, 464-466.
- Aydın, F. (2009). *Türkiye’de Dalgalı Döviz Kuru Politikası Uygulamasında Yerli Paranın Değerlenmesinin Dış Ticaret Dengesine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ateşoğlu, İ. (2003), *Türkiye’nin İhracatında Marka İmajının Etkisi*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Atik, Hayriye, (2006). Tercihlerde Benzerlik Teorisi: Türkiye ve Bazı Komşu Ülkelerin Dış Ticareti Üzerine Bir Analiz. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 61 (2), 33-43.
- Baak, S. J., Al-Mahmood, M. A., and Vixathep, S. (2007). Exchange Rate Volatility and Exports from East Asian Countries to Japan and the USA. *Applied Economics*, 39(8), 947-959.
- Barışık, S., Demircioğlu, E. (2006). Türkiye’de Döviz kuru rejimi, Konvertibilete, İhracat-İthalat İlişkisi (1980-2001). *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (3), 71-84.
- Barışık, S., Yayar, R. (2012). Türkiye’de Finansal Liberalizasyon Sürecinde Ekonomi Politikalarının Milli Gelire Yansıması: Arz-Yönlü mü, Talep-Yönlü mü?. *Maliye Dergisi*, Sayı 162, 1-17.
- Başol, K. (2012). *Türkiye Ekonomisi* (11. Baskı). İstanbul: Türkmen Kitabevi, 377-388.
- Bubula, A., Ötker – Robe, İ. (September, 2002). The Evolution of Exchange Rate Regimes Since 1990: Evidence from De Facto Policies. *IMF Working Papers*, WP/02/155, URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002/wp02155.pdf>, Son Erişim Tarihi: 02.10.2015
- Bulut, E., Demirel B. (2012). *Uluslararası Para Sisteminin Evrimi* (1. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi, 55.

- Cantürk, B. (2009). *Döviz Kuru Geçiş Etkisi: Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Celasun, M. 2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme
Web: <http://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf>, Son Erişim Tarihi: 13.12.2015.
- Çelik, K. (2005). *Uluslararası İktisat* (2. Baskı). Trabzon: Derya Kitabevi, 168.
- Dal, S. (2015). *Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında Türkiye’de Dış Ticaret ve Döviz Kuru İlişkisi*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara
- Dornbush, R., Fischer, S. (1994). *Macro Economics* (Sixth Edition). New York: McGraw-Hill.
- Demircioğlu, M. (2009). *Döviz Kuru Politikaları Ve Dış Ticaret 1980 Sonrası Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013). *Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Yayın No: DPT : 2705- ÖİK: 660, Ankara.
- Dündar, Ö. (2010). *Türkiye’de Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticarete Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Edwards, S., Savastano, M. A., (July, 1999). Exchange Rates in Emerging Economies: What Do We Know? What Do We Need To Know?, *NBER Working Paper Series*, (7228), 1-74.
- Emiroğlu, G. (2012). *1980 Sonrası Türkiye’nin Dış Ticaret Yapısı Ve Büyüme İlişkisi: Bir Ampirik Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Enders, W. *Applied Econometric Time Series* (Second Edition). University of Alabama, United States of America, ss. 335.
- Erçel, G. (1999). 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, Ankara. Web: http://www.deu.edu.tr/userweb/ismail.mazgit/baskan_ParaPol00.pdf, Son Erişim Tarihi: 20.12.2015.
- Erçevik, B. (2011). *Döviz Kuru ve Faiz Oranının Dış Ticaret Üzerine Etkisi: Türkiye Uygulaması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erdoğan, S. (2006). *Türkiye'nin İhracat Yapısındaki Değişme Ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon Ve Nedensellik Testi Uygulaması*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Ersöz. E. (2006). *Dalgalı Döviz Kuru Sistemi Ve Türkiye'de Dalgalı Döviz Kuru Uygulaması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ertürk, E. (2001). *Uluslararası İktisat* (2. Baskı). Bursa: Alfa/Aktüel Kitabevi, 332.
- Frankel, J.A. (1999). No Single Currency Regime Is Right For All Countries or At All Times. *NBER Working Paper Series*, 7338.
- Granger, C. (1969). Investigating Causal Relation by Econometric Models and Cross-Spectral Methods. *Econometrica*, vol 37, 427-438.
- Gujarati, D. N. (2009). *Temel Ekonometri*, (Çevirenler: Ü. Şenesen ve G.G. Şenesen) (6.Baskı). İstanbul: Literatür Yayınları, 713–720.
- Gül, E., Ekinci, A. (2006). Türkiye'de Reel Döviz Kuru İle İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990 – 2006. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:16, 165-190.

Gültekin, S. (2011). Küreselleşme Çağında Dış Ticarete Rekabet İçin Kümelenme Stratejisi: Türkiye'nin Tarım Kümelenmesi Gerekliliği. *Kocaeli Üniversitesi SBE Dergisi*, 2 (22), 29-40.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı,

(<http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/54/4.html>) Son Erişim

Tarihi: 20.05.2015.

Hepaktan, E., Çınar, S., ve Dündar, Ö. (2011). Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticaret İle İlişkisi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 3 (5), 62-82.

Hiç, S. (1994). *Türkiye Ekonomisi* (Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi, 82.

Hwang, H., Lee, J. (2005). Exchange Rate Volatility and Trade Flows of the U.K. in 1990's. *International Area Studies Review, Hankuk University of Foreign Studies*, 8(1), 173-182.

IMF., 2003: Classification of Exchange Rate Arrangements and Monetary Policy Frameworks, URL: <https://www.imf.org/external/np/mfd/er/2003/eng/0603.htm> (Son Erişim tarihi: 10.10.2015).

İnan, E. A. (2002). Kur Rejimi Tercihi ve Türkiye. *Bankacılar Dergisi*, Sayı 40, 36-49.

İyibozkurt, E. (2001). *Uluslararası İktisat* (4. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 389.

İyibozkurt, E., (1982). *DIŞ TİCARET Teori Ve Politika* (İkinci Baskı). Trabzon: T.C. Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Basımevi, 133.

Kamacı, A. (2012). *Dış Ticaretin Büyüme, İstihdam Ve Reel Ücretler Üzerine Etkisi*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

- Kansu, A. (2006). Döviz Kuru Sistemleri Ve Döviz Krizleri *Türkiye 1994 Ve 2001 Krizleri* (Birinci Basım), İstanbul: Güncel Akademi, 33-34.
- Karabacak, M. (2010). *Türkiye İçin Döviz Kuru Rejimi Tercih*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Karagöz, H. (2009). *Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi*. Konya Ticaret Odası, Etüd Araştırma Servisi, Konya.
- Karagöz, K. (2007). Bilgi İletişim Teknolojilerindeki Gelişmenin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz. *İnönü Üniversitesi İİBF Maliye Dergisi*, Sayı 153, 214-223.
- Karagöz, M., Doğan Ç. (2005). Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2), 219-228.
- Karluk, R. (1996). *Uluslararası Ekonomi* (4. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları, 91-93.
- Karluk, S.R. (2003). *Uluslararası Ekonomi Teori Ve Politika* (7. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi, 111-412.
- Karluk, S.R. (2005). *Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm* (10. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi, 409-593.
- Karluk, S.R. (2009). *Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm* (12. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi, 425-559.
- Kaya, A.A., Güçlü, M. (2005). Döviz Kuru Rejimleri, Krizler Ve Arayışlar. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 16 (55), 1-15.
- Kaya, E. (2009). *Döviz Kuru Rejimlerinin Euro'ya Geçişteki Rolü*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Kaya, F. (2011). *Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi* (Güncelleştirilmiş 3. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi, 30-40.
- Kaymakçı, O., Avcı, N., ve Şen, R. (2007). *Uluslararası Ticarete Giriş* (Birinci Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1-7.
- Kazgan, G. (2002). *Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi* (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 119.
- Keskin, Ş. (2009). *Döviz Kuru Politikaları - Dış Ticaret Hadleri İlişkisi Türkiye Uygulaması (1984-2007)*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Kılıçbay, A. (1999). *Türk Ekonomisi* (Gözden Geçirilmiş 5.Basım). İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 163-164.
- Müslümov A., Hasanov M., ve Özyıldırım C. (2002). *Döviz Kuru Sistemleri ve Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomiye Etkileri*. İstanbul: TÜGİAD Yayınları, 12-105.
- Okur, A. (2002). Türkiye'de İzlenen Esnek Kur Politikasının Ekonomik İstikrar Üzerindeki Etkileri. *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 9 (1-2), 43-52.
- Ordu, C. F. (2013). *Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Oskay, C. S. (2004). 1980'den Günümüze Türkiye'de İhracatın Gelişimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, 7 (1-2), 53-62.
- Öçal, T. (2006). *Para-Banka Uluslararası İktisat* (2. Baskı). Ankara: Savaş Yayınevi, 54-55.

- Önder, Y. (2007). *Dalgalanma Korkusu ve Türkiye Örneği*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Özçam, M. (2004). Döviz Kuru Politikaları Ve Türkiye’de Döviz Kuru Oynaklığının Etkileşimleri. *Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu*. Web: <http://www.spk.gov.tr/yayingoster.aspx?yid=943&ct=f&action=displayfile&ext=.pdf> Son Erişim Tarihi 03.09.2015.
- Özdemir, F. (2010). *Döviz Kuru Sistemleri ve Ödemeler Bilançosu İle İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özdemir, K. A., Şahinbeyoğlu, G. (2000). *Alternatif Döviz Kuru Sistemleri*, Tartışma Tebliği, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Ankara
- Özel, H. A. (2011). Türkiye’de Ticari Serbestleşmenin Tarihsel Gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6 (2), 73-92.
- Özgöker, U., Doğaç, G. (2010). *Uluslararası Ticaretin ve Standardizasyonunun Küresel Etkileri* (Birinci Baskı). İstanbul: Nokta Kitap, 57-61.
- Özsoylu, A. F. (2011). *Türkiye Ekonomisi: tarihsel gelişim*. Adana: Karahan Kitabevi, 323.
- Öztürk, İ., Acaravcı A. (2006). The Effects of Exchange Rate Volatility on the Turkish Export: An Empirical Investigation. *Review of Social, Economic and Business Studies*, 2(2002-2003), 197-206.
- Öztürk, S., Özyakışır, D. (Ekim, 2005). Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi. *Mevzuat Dergisi*, Yıl: 8, Sayı 94, Web: <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/10a/01.htm>, Son Erişim Tarihi: 03.12.2015.
- Özüğurlu, Y. (Şubat, 2004). Yeni Stand-By Anlaşması Çerçevesinde 2005 Bütçesinin Değerlendirilmesi. *Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*,

Sayı 36, Web: <http://www.e-akademi.org/makaleler/yozugurlu-1.htm>, Son Erişim Tarihi: 05.09.2015.

Parasız, İ. (1996). *Uluslararası Para Sistemi*. Bursa: Ezgi Kitabevi, 353-354.

Parasız, İ., Yıldırım, K. (1994). *Uluslararası Finansman Teori Ve Uygulama* (1.Baskı), Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 79.

Paya, M. M., (2013). *Makro İktisat* (4. Baskı). İstanbul: Türkmen Kitabevi, 187.

Saatçioğlu, C., Karaca, O. (2004). Döviz kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye Örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5 (2), 183–195.

Saçık, Y. (Ağustos, 2009). 1980-2006 Döneminde Türkiye'nin Dış Ticaret Politikaları Ve Performansı. *Mevzuat Dergisi*, Sayı:140, Web: <http://www.mevzuatdergisi.com/2009/08a/02.htm>, Son Erişim Tarihi: 10.09.2015.

Sağlam, G. (2009). *Türkiye'de Döviz Kuru Oynaklığının Yatırım ve Tüketim Malları İthalat Talebine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Sandalcılar, A. R. (2012). Türkiye'de Kağıt Tüketimi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Eş-bütünleşme Ve Nedensellik Analizi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13 (2), 1-15.

Serenis, D., Tsounis, N. (2014). "Exchange Rate Volatility and Aggregate Exports: Evidence from Two Small Countries", Hindawi Publishing Corporation ISRN Economics, Article ID 839380, pp.1-10, (<http://dx.doi.org/10.1155/2014/839380>).

Seyidoğlu, H. (1991). *Uluslararası İktisat* (8.Baskı). İstanbul: Güzem Yayınları, 615.

Seyidoğlu, H. (1994a). *Uluslararası İktisat* (Geliştirilmiş 10. Baskı). İstanbul: Güzem Yayınları, 382-663.

Seyidoğlu, H. (1994b). *Uluslararası Finans*. İstanbul: Güzem Yayınları, 14-47.

Seyidoğlu, H. (1999). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama* (Geliştirilmiş 13.Baskı). İstanbul: Güzem Yayınları, 15-87.

Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası Finans* (Geliştirilmiş 4. Baskı). İstanbul: Güzem Can Yayınları, 37.

Sinay, M. (2010). *Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Bilgi Transferleri Yönünden İncelenmesi: Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

Sweidan, O.D. (2013). The Effect of Exchange Rate on Exports and Imports: The Case of Jordan. *The International Trade Journal*, 27(2), 156-172.

Şahin, H. (2012). *Türkiye Ekonomisi* (Yenilenmiş 12. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 201-238.

Şimşek, Y. (2010). *Türkiye'nin Dış Ticaretinin Yapısı (1980-2009)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tapşın, G., Karabulut, A. T. (2013). Reel Döviz Kuru, İthalat ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (26), 190-205.

TCMB, (2002). Yıllık Rapor, (<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/8f77ec1b-a2a14bc4-8cb6-c8fd6bc9b85b/YR2002.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE8f77ec1b-a2a1-4bc4-8cb6-c8fd6bc9b85b/> Erişim Tarihi: 16.12.2015).

TCMB, (2003). Yıllık Rapor, (<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d5e3858e-03a8-4309-badc-8a7fc684fb9e/YR2003.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACEEd5e3858e-03a8-4309-badc-8a7fc684fb9e/> Erişim Tarihi: 18.12.2015).

TCMB, (2004). Yıllık Rapor, (<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/6a07e62c-868e-49ae-9210-ac61cd84c713/YR2004.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE6a07e62c-868e-49ae-9210-ac61cd84c713/> Erişim Tarihi: 18.12.2015).

TCMB, (2006). Yıllık Rapor, (<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/2cbd811a-49bd-4575-8064-126fb0c5f5da/06turkce.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE2cbd811a-49bd-4575-8064-126fb0c5f5da/> Erişim Tarihi: 20.12.2015).

TMMOB Sanayi Kongresi, 2009
(http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/4f52a7bce534b59_ek.pdf)

Togay, S., Barışık S. (2000). Arjantin’de Para Kurulu Uygulamasının Yarattığı Sonuçlar. Ekonomik Yaklaşım, 11 (38), 85-111.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK).

Uludağ, İ., Arıcan, E. (2003). *Türkiye Ekonomisi (Teori-Politika-Uygulama)*. İstanbul: Der Yayınları, 62-63.

Uluslararası Ticaret Teorisi, (<http://www.frmtr.com/ekonomi-iktisat-isletme-istatistik/683231-uluslararasi-ticaret-teorisi.html>) Son Erişim Tarihi: 25.03.2015.

Uygur, E. (2001). *Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri*, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni.

- Uzunoğlu, S. (2003). *Para ve Döviz Piyasaları* (Genişletilmiş 2. Baskı). İstanbul: Literatür Yayınları, 13.
- Vita, G., Abbott, A. (2004). The Impact of Exchange Rate Volatility on UK Exports to EU Countries. *Scottish Journal of Political Economy*, 51(1), 62-81.
- Yay, G. G. (Temmuz, 2001). Enflasyonu Düşürme Politikalarının Maliyetleri: Teori, Uygulama ve Türkiye. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 16 (184), 66-83.
- Yalçiner, K. (2012). *Uluslararası Finansman* (Gözden Geçirilmiş 2.Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık, 65-81.
- Yaman, D. (2012). *Döviz Kuru Oynaklığının Dış Ticaret Üzerine Etkileri: Teori Ve Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yaşar, B. K. (2009). *Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Politikalarının İhracat Üzerinde Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Yıldırım, O. (2003). Kura Dayalı İstikrar Politikası (Teori Ve Ülke Uygulamaları). Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Araştırma Ve İnceleme Dizisi No:34, Ankara, 81.
- Yıldırtan, D. Ç. (2011). *E-Views Uygulamalı Temel Ekonometri Makro Ekonomik Verilerle* (İkinci Baskı). İstanbul: Türkmen Kitabevi, 248.
- Yılmaz, Y., Özken, A. (2012). *Dış Ticarete Giriş* (Birinci Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi, 36-40.

EKLER

EK-1. İhracat (Milyon \$) ve REDK Serileri

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	REDK
01.01.1997	2.073	100.80
01.02.1997	2.091	104.50
01.03.1997	2.071	107.00
01.04.1997	2.201	107.80
01.05.1997	2.124	107.40
01.06.1997	2.189	106.10
01.07.1997	2.147	107.10
01.08.1997	2.224	108.20
01.09.1997	2.157	108.40
01.10.1997	2.170	109.50
01.11.1997	2.353	109.10
01.12.1997	2.329	110.70
01.01.1998	2.407	113.40
01.02.1998	2.230	112.00
01.03.1998	2.310	111.00
01.04.1998	2.193	110.40
01.05.1998	2.364	110.00
01.06.1998	2.271	108.90
01.07.1998	2.169	109.00
01.08.1998	2.343	109.60
01.09.1998	2.186	110.90
01.10.1998	2.201	110.60
01.11.1998	2.180	110.30
01.12.1998	2.121	107.90
01.01.1999	2.178	107.20
01.02.1999	2.317	107.50
01.03.1999	2.393	108.00
01.04.1999	1.919	108.50
01.05.1999	2.190	107.90
01.06.1999	2.133	106.80

EK-1. (Devam) İhracat (Milyon \$) ve REDK Serileri

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	REDK
01.07.1999	2.206	107.40
01.08.1999	2.073	106.00
01.09.1999	2.250	107.40
01.10.1999	2.465	107.20
01.11.1999	2.290	107.20
01.12.1999	2.121	108.80
01.01.2000	2.383	110.40
01.02.2000	2.314	113.30
01.03.2000	2.332	114.30
01.04.2000	2.428	114.80
01.05.2000	2.285	116.20
01.06.2000	2.277	112.50
01.07.2000	2.283	111.90
01.08.2000	2.144	112.60
01.09.2000	2.317	114.10
01.10.2000	2.131	116.10
01.11.2000	2.363	118.00
01.12.2000	2.600	118.30
01.01.2001	2.323	118.10
01.02.2001	2.633	111.70
01.03.2001	2.630	95.30
01.04.2001	2.681	88.30
01.05.2001	2.761	101.10
01.06.2001	2.502	99.00
01.07.2001	2.544	94.30
01.08.2001	2.682	89.20
01.09.2001	2.590	88.50
01.10.2001	2.586	89.00
01.11.2001	2.639	97.90
01.12.2001	2.732	107.30
01.01.2002	2.710	119.00
01.02.2002	2.755	125.20
01.03.2002	2.753	128.40
01.04.2002	2.732	133.30

EK-1. (Devam) İhracat (Milyon \$) ve REDK Serileri

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	REDK
01.05.2002	2.863	123.60
01.06.2002	2.822	110.80
01.07.2002	2.992	101.30
01.08.2002	3.087	105.60
01.09.2002	3.234	107.90
01.10.2002	3.211	111.20
01.11.2002	3.321	114.30
01.12.2002	3.438	117.00
01.01.2003	3.623	113.60
01.02.2003	3.549	117.70
01.03.2003	3.681	118.40
01.04.2003	3.663	123.20
01.05.2003	3.662	128.20
01.06.2003	3.872	130.30
01.07.2003	4.090	134.40
01.08.2003	4.105	135.90
01.09.2003	4.062	137.50
01.10.2003	4.364	128.60
01.11.2003	4.150	126.30
01.12.2003	4.323	126.20
01.01.2004	4.692	134.00
01.02.2004	4.363	137.10
01.03.2004	4.777	143.30
01.04.2004	4.980	144.20
01.05.2004	5.126	129.90
01.06.2004	5.228	127.80
01.07.2004	5.394	128.00
01.08.2004	5.176	127.70
01.09.2004	5.516	126.90
01.10.2004	5.477	129.30
01.11.2004	5.712	129.30
01.12.2004	5.965	131.30
01.01.2005	5.906	136.00
01.02.2005	6.024	140.90
01.03.2005	6.046	140.70
01.04.2005	6.023	138.70
01.05.2005	5.989	139.60
01.06.2005	5.914	144.30
01.07.2005	5.770	146.90
01.08.2005	5.891	144.90
01.09.2005	6.553	145.30

EK-1. (Devam) İhracat (Milyon \$) ve REDK Serileri

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	REDK
01.10.2005	6.341	146.10
01.11.2005	6.061	147.10
01.12.2005	6.616	147.20
01.01.2006	6.357	148.30
01.02.2006	6.457	150.50
01.03.2006	6.795	150.90
01.04.2006	6.588	150.30
01.05.2006	6.815	139.50
01.06.2006	7.609	129.60
01.07.2006	7.105	133.50
01.08.2006	7.176	138.70
01.09.2006	7.399	138.70
01.10.2006	7.139	140.50
01.11.2006	8.005	140.00
01.12.2006	8.044	139.30
01.01.2007	7.737	141.80
01.02.2007	8.130	144.80
01.03.2007	8.246	142.80
01.04.2007	8.465	146.10
01.05.2007	8.788	148.40
01.06.2007	8.720	150.80
01.07.2007	9.013	152.30
01.08.2007	9.172	150.30
01.09.2007	9.099	154.70
01.10.2007	9.613	159.20
01.11.2007	10.369	156.60
01.12.2007	10.055	159.70
01.01.2008	11.299	158.30
01.02.2008	11.388	158.40
01.03.2008	10.951	149.90
01.04.2008	11.162	146.20
01.05.2008	11.970	154.90
01.06.2008	11.861	156.50
01.07.2008	12.269	156.60
01.08.2008	11.890	165.50
01.09.2008	12.877	162.00
01.10.2008	9.384	146.20
01.11.2008	8.830	143.70
01.12.2008	8.069	139.50
01.01.2009	8.349	138.10
01.02.2009	8.849	138.80

EK-1. (Devam) İhracat (Milyon \$) ve REDK Serileri

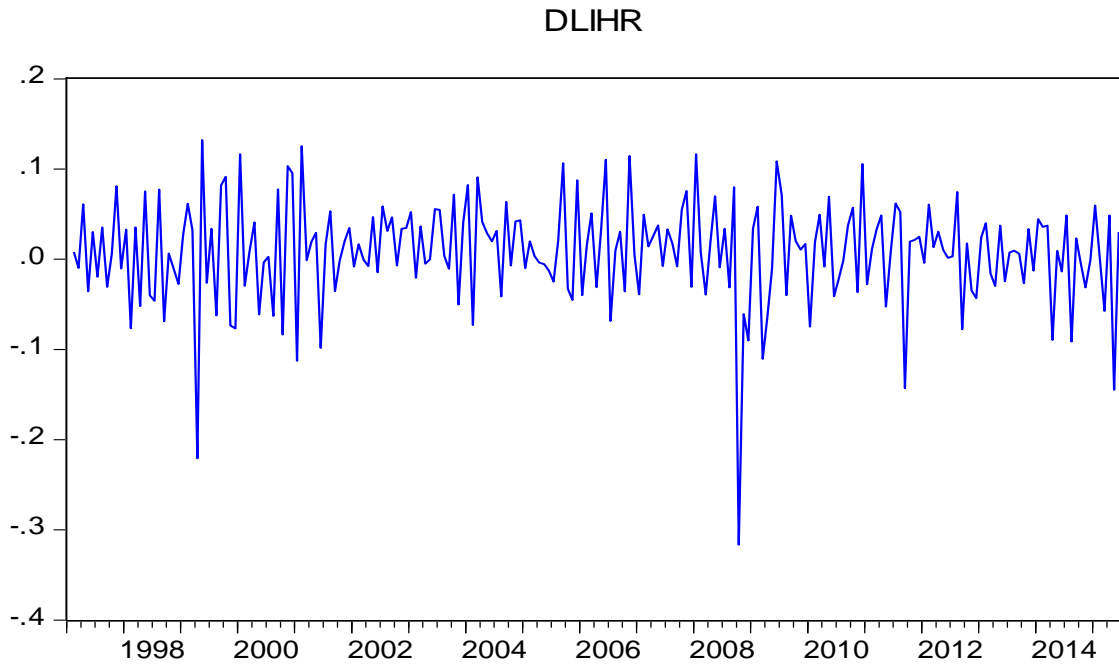
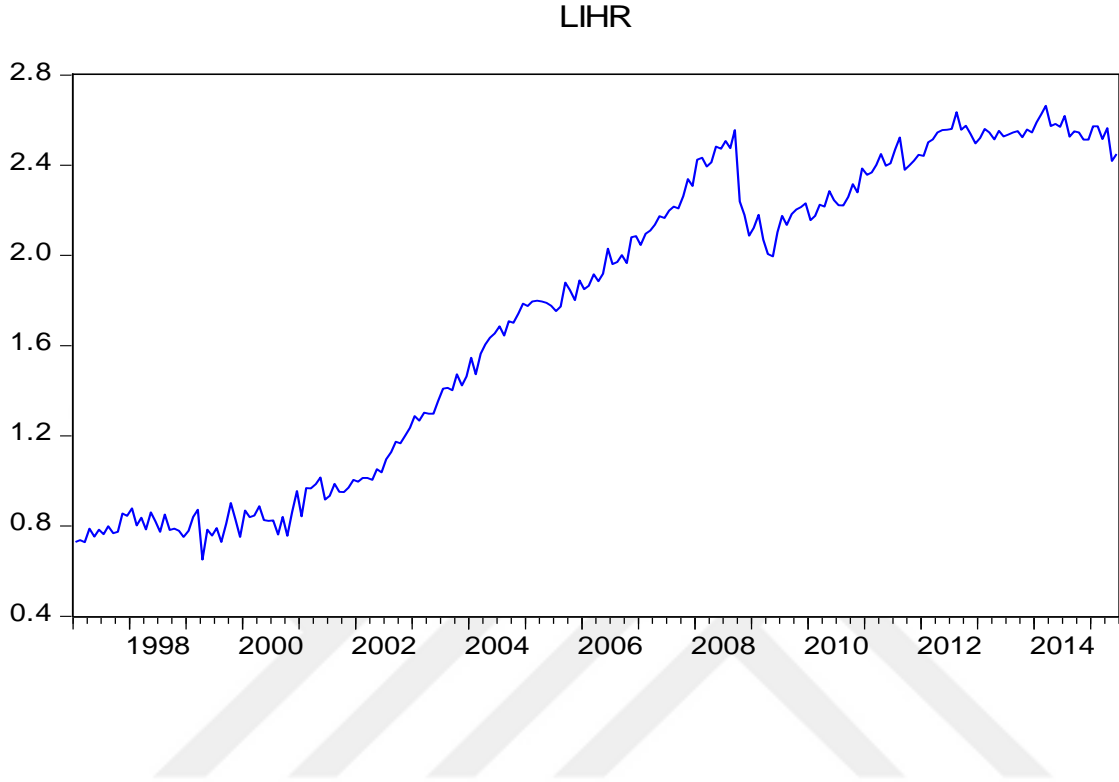
Yıllar	İhracat (Milyon \$)	REDK
01.03.2009	7.923	135.30
01.04.2009	7.433	143.10
01.05.2009	7.354	143.40
01.06.2009	8.196	141.70
01.07.2009	8.800	143.20
01.08.2009	8.457	145.00
01.09.2009	8.874	143.40
01.10.2009	9.054	144.10
01.11.2009	9.151	142.90
01.12.2009	9.307	144.10
01.01.2010	8.635	149.30
01.02.2010	8.804	152.30
01.03.2010	9.250	153.70
01.04.2010	9.175	162.80
01.05.2010	9.832	162.70
01.06.2010	9.436	161.19
01.07.2010	9.230	159.83
01.08.2010	9.219	162.99
01.09.2010	9.573	163.49
01.10.2010	10.136	166.29
01.11.2010	9.772	164.48
01.12.2010	10.860	159.52
01.01.2011	10.562	155.29
01.02.2011	10.678	151.24
01.03.2011	11.038	149.74
01.04.2011	11.587	151.54
01.05.2011	10.993	147.05
01.06.2011	11.113	144.47
01.07.2011	11.821	139.67
01.08.2011	12.458	133.93
01.09.2011	10.799	136.67
01.10.2011	11.011	137.54
01.11.2011	11.250	140.89
01.12.2011	11.535	140.60
01.01.2012	11.487	143.44
01.02.2012	12.204	146.43
01.03.2012	12.367	143.85
01.04.2012	12.751	143.83
01.05.2012	12.882	146.82
01.06.2012	12.903	146.93
01.07.2012	12.940	148.64

EK-1. (Devam) İhracat (Milyon \$) ve REDK Serileri

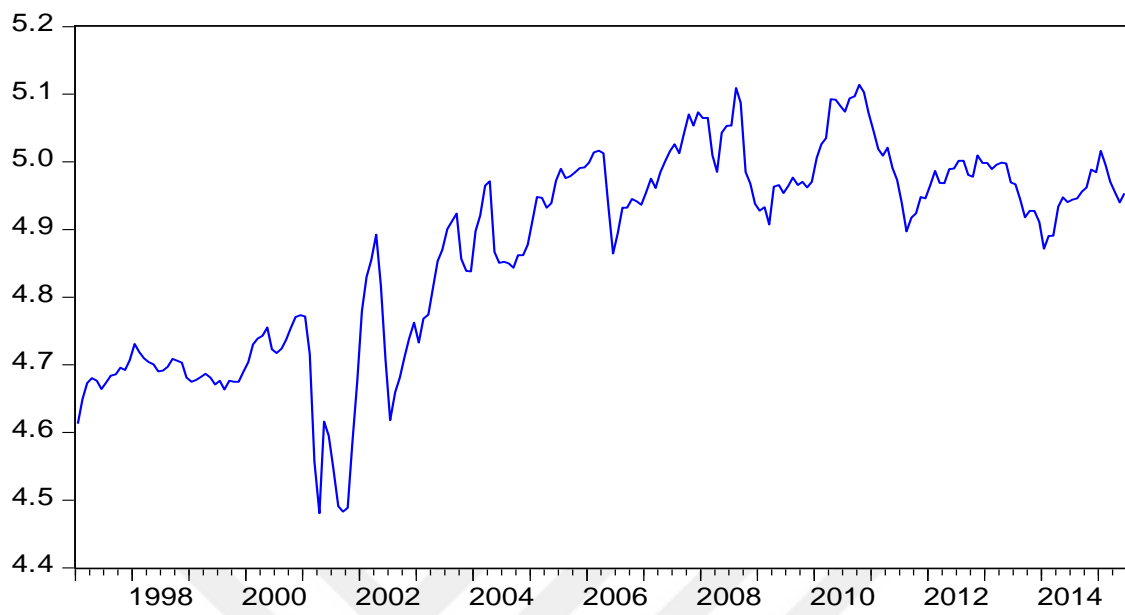
Yıllar	İhracat (Milyon \$)	REDK
01.08.2012	13.942	148.63
01.09.2012	12.899	145.58
01.10.2012	13.128	145.20
01.11.2012	12.677	149.84
01.12.2012	12.143	148.17
01.01.2013	12.436	148.18
01.02.2013	12.943	146.82
01.03.2013	12.740	147.76
01.04.2013	12.366	148.21
01.05.2013	12.835	148.05
01.06.2013	12.526	143.99
01.07.2013	12.621	143.56
01.08.2013	12.743	140.28
01.09.2013	12.821	136.74
01.10.2013	12.485	138.04
01.11.2013	12.910	138.04
01.12.2013	12.749	135.75
01.01.2014	13.328	130.53
01.02.2014	13.816	133.02
01.03.2014	14.342	133.06
01.04.2014	13.116	138.93
01.05.2014	13.237	140.81
01.06.2014	13.059	139.84
01.07.2014	13.709	140.34
01.08.2014	12.512	140.63
01.09.2014	12.804	142.03
01.10.2014	12.741	142.91
01.11.2014	12.348	146.75
01.12.2014	12.340	146.15
01.01.2015	13.097	150.85
01.02.2015	13.101	147.81
01.03.2015	12.372	144.13
01.04.2015	12.986	141.84
01.05.2015	11.236	139.77
01.06.2015	11.579	141.69

Kaynak: TÜİK, Dış ticaret istatistikleri, TCMB EVDS

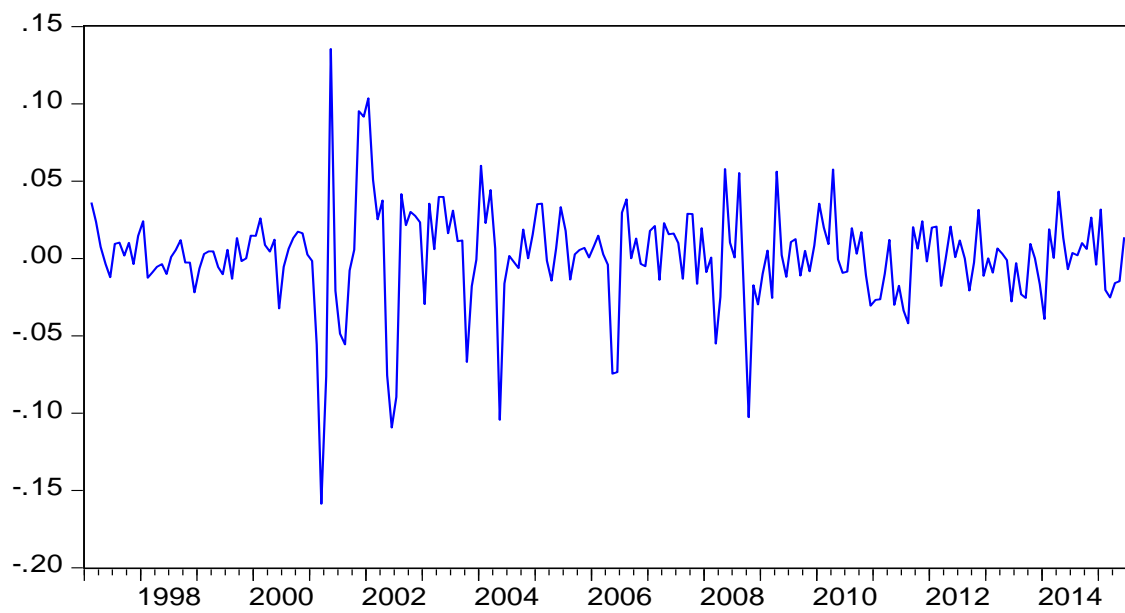
EK-2. LİHR ve LREDK Serilerinin Durağanlık Grafikleri

LREDK

DLREDK

EK-3. Engle- Granger Eş-bütünleşme Analiz Sonuçları

Dependent Variable: LIHR
 Method: Least Squares
 Date: 02/18/16 Time: 20:22
 Sample: 1997M01 2015M06
 Included observations: 222

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-17.79017	0.752637	-23.63711	0.0000
LREDK	4.007778	0.154315	25.97146	0.0000
R-squared	0.754057	Mean dependent var		1.747967
Adjusted R-squared	0.752939	S.D. dependent var		0.682661
S.E. of regression	0.339318	Akaike info criterion		0.685212
Sum squared resid	25.33013	Schwarz criterion		0.715867
Log likelihood	-74.05855	Hannan-Quinn criter.		0.697589
F-statistic	674.5165	Durbin-Watson stat		0.173672
Prob(F-statistic)	0.000000			

EK-4. Hata Terimlerine Dayalı Granger Eş-bütünleşme Sonuçları

Null Hypothesis: RESID01 has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 1 (Automatic - based on AIC, maxlag=12)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-3.979885	0.0001
Test critical values: 1% level	-2.575516	
5% level	-1.942276	
10% level	-1.615738	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(RESID01)

Method: Least Squares

Date: 02/18/16 Time: 20:29

Sample (adjusted): 1997M03 2015M06

Included observations: 220 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
RESID01(-1)	-0.108647	0.027299	-3.979885	0.0001
D(RESID01(-1))	0.269149	0.065316	4.120722	0.0001
R-squared	0.109885	Mean dependent var		0.002233
Adjusted R-squared	0.105801	S.D. dependent var		0.141413
S.E. of regression	0.133723	Akaike info criterion		-1.177047
Sum squared resid	3.898227	Schwarz criterion		-1.146196
Log likelihood	131.4752	Hannan-Quinn criter.		-1.164588
Durbin-Watson stat	1.980313			

EK-5.Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Dependent Variable: D(LOGIHR)

Method: Least Squares

Date: 02/18/16 Time: 20:32

Sample (adjusted): 1997M02 2015M06

Included observations: 221 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.007586	0.003821	1.985267	0.0484
D(LOGREDK)	0.096300	0.118328	0.813845	0.4166
RESID01(-1)	-0.027059	0.011439	-2.365561	0.0189
R-squared	0.025951	Mean dependent var		0.007782
Adjusted R-squared	0.017014	S.D. dependent var		0.057226
S.E. of regression	0.056737	Akaike info criterion		-2.887310
Sum squared resid	0.701753	Schwarz criterion		-2.841181
Log likelihood	322.0478	Hannan-Quinn criter.		-2.868684
F-statistic	2.903988	Durbin-Watson stat		2.590608
Prob(F-statistic)	0.056927			

EK-6. Vektör Otoregresyon Modeli (VAR)

Vector Autoregression Estimates

Date: 02/18/16 Time: 20:38

Sample (adjusted): 1997M04 2015M06

Included observations: 219 after adjustments

Standard errors in () & t-statistics in []

	D(LOGIHR)	D(LOGREDK)
D(LOGIHR(-1))	-0.329532 (0.06802) [-4.84475]	0.002726 (0.03808) [0.07158]
D(LOGIHR(-2))	-0.102161 (0.06908) [-1.47878]	0.025063 (0.03868) [0.64797]
D(LOGREDK(-1))	0.094768 (0.12023) [0.78824]	0.376883 (0.06731) [5.59896]
D(LOGREDK(-2))	0.023382 (0.12016) [0.19458]	-0.172816 (0.06728) [-2.56869]
C	0.011083 (0.00382) [2.89808]	0.000820 (0.00214) [0.38320]
R-squared	0.100967	0.131305
Adj. R-squared	0.084163	0.115067
Sum sq. resids	0.647434	0.202947
S.E. equation	0.055004	0.030795
F-statistic	6.008416	8.086601
Log likelihood	326.9597	453.9876
Akaike AIC	-2.940271	-4.100344
Schwarz SC	-2.862895	-4.022968
Mean dependent	0.007859	0.001282
S.D. dependent	0.057475	0.032736
Determinant resid covariance (dof adj.)		2.87E-06
Determinant resid covariance		2.74E-06
Log likelihood		780.9891
Akaike information criterion		-7.040997
Schwarz criterion		-6.886244

EK-7. Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

VAR Lag Order Selection Criteria

Endogenous variables: D(LOGIHR)

D(LOGREDK)

Exogenous variables: C

Date: 02/18/16 Time: 20:39

Sample: 1997M01 2015M06

Included observations: 209

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	712.4548	NA	3.82e-06	-6.798611	-6.766627	-6.785680
1	733.3824	41.25427	3.25e-06	-6.960597	-6.864645*	-6.921803*
2	737.7941	8.612328	3.24e-06*	-6.964537*	-6.804616	-6.899880
3	740.2124	4.674709	3.29e-06	-6.949401	-6.725513	-6.858882
4	743.2639	5.840156	3.32e-06	-6.940325	-6.652468	-6.823942
5	745.9253	5.042681	3.36e-06	-6.927515	-6.575690	-6.785270
6	746.5666	1.202764	3.47e-06	-6.895374	-6.479581	-6.727267
7	747.9122	2.497994	3.56e-06	-6.869973	-6.390212	-6.676003
8	748.3459	0.796815	3.69e-06	-6.835845	-6.292116	-6.616013
9	749.2696	1.679534	3.80e-06	-6.806408	-6.198710	-6.560712
10	751.6161	4.221491	3.86e-06	-6.790585	-6.118920	-6.519027
11	752.7304	1.983240	3.97e-06	-6.762970	-6.027337	-6.465549
12	760.1940	13.14178*	3.84e-06	-6.796115	-5.996514	-6.472832

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

EK-8. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Pairwise Granger Causality Tests

Date: 02/18/16 Time: 20:41

Sample: 1997M01 2015M06

Lags: 2

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
D(LOGREDK) does not Granger Cause D(LOGIHR)	219	0.42345	0.6553
D(LOGIHR) does not Granger Cause D(LOGREDK)		0.21813	0.8042

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Yurtoğlu, Yasemin
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 15.07.1987 - Çamlıdere
Medeni hali : Bekar
Telefon : 0536 982 67 57
Faks :
e-mail : yaseminyurtoğlu@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı	Devam ediyor.
Lisans	Gazi Üniversitesi, İİBF, İşletme	04.06.2012
Lise	Mobil Yabancı Dil Ağırlıklı Lisesi	10.06.2005

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
.....

Yabancı Dil
İngilizce

Yayımlar

.....

GAZİ GELECEKTİR..

«Zandgelanck»

